

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2011

Bc. Miloslava MATĚJKOVÁ

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

**Paměti Boženy Frídové: rodinné vztahy a komunikace v pramenech
osobní povahy**

Bc. Miloslava Matějková

**Diplomová práce
2011**

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 23. 3. 2011

Miloslava Matějková

Anotace:

Práce se zaměřuje na „dějiny žen“ v 2. polovině 19. století a první třetině 20. století. Vychází z unikátního pramene, pamětí Boženy Frídové, a dochované korespondence této ženy s význačnými osobnostmi dané doby. Diplomová práce je pro přehlednost rozdělena do kapitol dle jednotlivých fází lidského života. Podrobněji rozebírá obsah dochované korespondence Frídové s Juliem Zeyerem a mladší sestrou Marií. Další část práce poskytuje přehled literárních děl a zhodnocení tvorby Frídové.

Klíčová slova:

memoáry, 19. století, ženy, každodennost, literatura

Annotation:

The work focuses on „women’s history“ in the 2nd half of the 19th century and first quarter of 20th century. It results from a unique source-book, memoirs of Božena Frídová, and her preserved correspondence with important people from this period of time. It also analyzes the content of the preserved Frídová’s correspondence with Julius Zeyer and her younger sister Marie. The thesis is divided into chapters according to individual phases of human life. Another part of this thesis provides an overview of her literary work and its evaluation.

Keywords:

Memoirs, 19th century, women, everyday reality, literature

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Miloslava MATĚJKOVÁ**
Osobní číslo: **H09645**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Paměti Boženy Frídové: rodinné vztahy a komunikace
v pramenech osobní povahy**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Téma zamýšlené diplomové práce náleží do oblasti women's history. Bude zaměřena na životní příběh zapomenuté spisovatelky Boženy Frídové, manželky dramaturga Národního divadla Bedřicha Frídy, bratra Jaroslava Vrchlického. Frídová byla také spřízněna s rodinou J. V. Sládka, který si vzal za manželku její sestru Marii. Základem práce bude analýza spisovatelčiny rukopisných memoárů v kontextu společenského a kulturního vývoje české společnosti v uvedeném období s důrazem na vztahy a komunikaci v její užší i širší rodině. Osnova: - úvod (cíl práce, metody, dosavadní stav zpracování daného tématu, charakteristika základního pramene) - memoárová literatura jako historický pramen - životopis Boženy Frídové, její literární dílo - rodinná komunikace a rodinné strategie v pamětech B. Frídové - obraz české společnosti v pamětech B. Frídové - závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

LENDEROVÁ, M.; KUBEŠ, J. (ed.), Osobní deník a korespondence - snaha o reprezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření- Scientific papers of the University of Pardubice, Series C, suppl. 9. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004. ISBN 80-7194-650-8. SEKYROVÁ, M. (ed.) Paměti a vzpomínky jako historický pramen. Praha: Národní technické muzeum, 2006. ISBN 80-7037-152-8. LENDEROVÁ, M., A ptáš se, knížko má ... Ženské deníky 19. století. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7254-956-6. FOUCAULT, M. Archeologie vědění. Praha: Herrmann a synové, 2002. ISBN 80-239-0124-9. SCHULZE, W. Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte- Vorüberlegungen für die Tagung - Ego-Dokumente. In: Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte. Hrsg. v. Winfried Schulze. Selbstzeugnisse der Neuzeit. Quellen und Darstellungen zur Sozial- und Erfahrungsgeschichte Band 2. Berlin 1996, s. 11-30. CIESLAR, J. Hlas deníku. Praha: Torst, 2002. ISBN 80-7215-184-3. VÁLEK, V. K specifčnosti memoárové literatury. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1984. BLÁHOVÁ, K. (ed.), Komunikace a izolace v české kultuře 19. století. Praha: KLP 2002. ISBN 80-85917-88-2. VÁLEK, V. Memoárová literatura 20. století. Brno: CERM, 2000. ISBN 80-7204-148-7. CLINE, CH. Women's Diaries, Journals, and Letters. An Annotated Bibliography. New York, London, 1989. Ztěžklá křídla snů. Ženy v české literatuře. LA, Sb. č. 35 - 36, Památník národního písemnictví, Praha: PNP, 2004. FRÍDOVÁ, B: Taje srdcí: Kresby perem. Praha: J. Otto, 1914. FRÍDOVÁ, B: Květ na úhoru. Praha: Alois Hynek, 1909. Prameny k tématu: Památník národního písemnictví (dále jen PNP), inv. č. 385. Frída Bedřich PNP, inv. č. 386 . Frída Vladimír PNP, inv. č. 1928 . Vrchlický Jaroslav (vl: Jm. Emil Frída) PNP, inv. č. 1525 . Sládek Josef Václav

Vedoucí diplomové práce:

prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2010

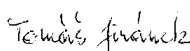
Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2011

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Obsah

Úvod.....	1
Popis pramenů	3
Stručná charakteristika 19. století	12
Paměti Boženy Frídové - životopis	16
Paměti a korespondence Boženy Frídové jako pramen k životním cyklům ženy.....	23
Dětství.....	23
Škola a vzdělání	27
Dospívání a mládí	33
Manželství	43
Mateřství.....	50
Stáří	53
Vybočení z každodenního stereotypu – cestování	58
Korespondence s Juliem Zeyerem.....	63
Životopis Julia Zeyera	63
Přátelství Boženy Frídové s Juliem Zeyerem.....	64
Zeyerova osobnost v korespondenci s Frídovou	67
Přátelské a rodinné vazby Frídové v korespondenci se Zeyerem.....	71
Literatura v korespondenci Frídové a Zeyera.....	74
Divadlo v korespondenci Frídové a Zeyera.....	78
Korespondence s Marií Sládkovou	82
Životopis Marie Sládkové	82
Přátelství sester Boženy a Marie	83
Osobnost Frídové v korespondenci s Marií Sládkovou.....	85
Přátelské a rodinné vazby Frídové v korespondenci se sestrou.....	87
Literární tvorba	90
Stručné zhodnocení literární tvorby Frídové.....	94
Genderový konstrukt v literárním díle Boženy Frídové.....	96
Závěr	98
Přílohy	101
Přehled literárních děl	110
Prameny a literatura	135
Summary	140

Úvod

Téma této diplomové práce je jedním z mnoha, které spadají do oblasti women's history. Tedy do historie, která se zabývá hledáním ženské zkušenosti jakožto *forem samostatného ženského jednání*.¹ „Dějiny žen“ jsou poměrně mladým oborem, který se začal rozvíjet teprve od 60. let minulého století. Od té doby je důraz stále více kladen důraz na ženské vidění světa a jejich jednání v minulosti. Ženy, stejně jako muži, byly svědky velkých historických událostí a měly své každodenní rituály v běžném životě. Každá z žen si během svého života byla vědoma svých limitů a toho, co od ní jakožto od ženy očekávala společnost. Přestože se mnohým může zdát život žen bezvýznamný, nelze jim upřít jistý podíl na utváření historie. Následující stránky nám nastíní život jedné ženy, jejíž život byl plný mnoha zajímavých událostí. Tou ženou je Božena Frídová.

Ke zpracování diplomové práce o životě Frídové jsem se dostala náhodou. Dlouhou dobu jsem nevěděla, jaké téma práce si vyberu, až jsem nakonec objevila nabídku témat vypsanych Ústavem historických věd, v níž mě mezi četnými návrhy ihned zaujal ten, který se týkal memoárů Boženy Frídové. Mikroanalytické práce mne vždy více zajímaly, což se ostatně odrazilo již při výběru tématu mé bakalářské práce.² Osobně mě velmi lákalo být první, kdo poprvé souborně zpracuje prameny, které po sobě Frídová zanechala, a odhalit detaily z jejího každodenního života.

Paměti Boženy Frídové jsou doposud nezpracované vzpomínky ženy, která se pohybovala ve společnosti největších literátů své doby. Tomuto unikátnímu pramenu do současnosti nebyla v odborných kruzích věnována pozornost. Kromě profesorky Mileny Lenderové, která roku 2004 na vědecké konferenci v Národním technickém muzeu v Praze přednesla příspěvek na téma *Paměti paní Boženy Frídové*, zůstaly tyto memoáry stranou pozornosti vědecké historické obce.

Z toho důvodu jsem se rozhodla tento pramen zpracovat a nahlížet na něj jako na dokument vztahující se k dějinám žen. Mým záměrem je postihnout proměny v postavení ženy během jejích životních etap, od dětství až po stáří. V rámci diplomové práce je mým cílem poukázat na zvraty v životě Frídové a možnosti sociálního vzestupu

¹TINKOVÁ, Daniela. „Žena“ – prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století. In *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. s. 20.

²MATĚJKOVÁ, Miloslava. *Život a literární dílo JUDr. Karla R. Krpaty*. Pardubice: UPa 2009.

či pádu, kterých bylo 19. století plné, a postihnout její každodenní život včetně péče o syna a vztahy s rodinou či přáteli. V práci nebude opomenuto ani vybočení z rutiny v podobě cestování. Její další součástí je také analýza genderových konstruktů typických pro dané prostředí a dobu. Zhodnocena zde bude také její literární tvorba včetně přehledu jejích dohledatelných literárních děl, které během svého života napsala.

Tato diplomová práce je mikroanalýzou o životě a literární tvorbě zajímavé ženy, která téměř upadla v zapomnění.

Popis pramenů

Při pátrání po životním příběhu zapomenuté spisovatelky Boženy Frídové – rozené Veselé, manželky dramaturga Národního divadla Bedřicha Frídy, bratra Jaroslava Vrchlického, stačí člověku zajít do Literárního archivu Památníku národního písemnictví³ na pražském Strahově a zapátrat po dochovaných písemnostech, jež po sobě tato žena zanechala. Největší část dochovaných egodokumentů ze života Frídové je uložena pod poměrně malým fondem jejího manžela Bedřicha Frídy, jež je zpracovaný a veřejnosti přístupný. Stěžejními prameny, které se dodnes zachovaly, jsou zejména dvojce paměti v rukopise, jež autorka sepsala na počátku 30. let 20. století. Obě dvě díla, spolu s dochovanou korespondencí manželů, poskytují vhodný základ pro nastínění pisatelčiny životní dráhy.

První verzi paměti⁴ začala Frídová psát na Bílou sobotu roku 1930, na popud svého syna Vladimíra Frídy, který jí navrhl, aby sepsala svoje paměti podle vzoru babičky Frídové Antonie Kavalírové⁵. Na rozdíl od ní však Frídová své vzpomínky začala písemně zaznamenávat v pokročilejším věku 77 let a jejich sepsání jí nezabralo tolik let jako babičce Kavalírové. Psaní paměti Frídová ukončila na Bílou sobotu, dne 5. dubna 1931. Jejich sepsání jí tedy trvalo přesně jeden celý rok, přestože se hned v úvodu paměti obávala toho, že je již velmi stará a neví, zda se jí vůbec podaří paměti dokončit.

Tyto paměti obsahují 152 stran českého, velmi dobře čitelného textu, který popisuje celý její život od narození až po již zmíněný rok 1931, kdy jejich psaní ukončila. Popis svého životního příběhu Frídová uvádí citátem od Svatopluka Čecha⁶ „...i životopis nejmenšího, nejposlednějšího člověka může být četbou užitečnou pro ostatní.“⁷ Frídová vypráví své vzpomínky chronologicky a retrospektivně. Hlavní dějová linie je velmi často přerušována mnoha odbočkami, které s nejdůležitějšími životními událostmi v životě Frídové nesouvisejí. Ve svém vyprávění autorka dokonce několikrát za sebou odbíhá od hlavní vypravěčské linie, a vytváří tak nepřehledné několika vrstevné dějové linie s mnoha dějovými vsuvkami. Odbočky od hlavní linie vyprávění během psaní

³ Dále jen LAPNP.

⁴ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8.

⁵ Antonie Kavalírová, rozená Adlerová (18. ledna 1804, Těchobuz – 31. března 1879) byla manželkou Františka Kavalíra, zakladatele skláren v Sázavě. V letech 1859 - 1863 sepsala své vzpomínky, které byly vydány pod názvem *Paměti babičky Kavalírové*.

⁶ Svatopluk Čech (21. února 1846, Ostředek – 23. února 1908, Praha), český vlastenec, básník a prozaik.

⁷ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8. s. 3.

způsobovaly náhlá rozpomenutí na životní zážitky, které jí náhle vytanuly na mysl, aby je Frídová najednou všechny náhle ukončila a opět se ve svém vyprávění vrátila k hlavní dějové linii. Celý text tak na čtenáře působí velmi chaotickým, přetřhaným dojmem a pro sestavení hlavní dějové přímký se čtenář musí vracet často o několik stránek zpět, aby si ujasnil nejdůležitější body v životě Frídové a mohl ve čtení pokračovat dále. Prvních 15 stran textu, na kterých Frídová popisuje své časté stěhování v dětství, je opravdu nepřehledných hlavně z hlediska časové linie. Ve svém vyprávění se často retrospektivně vrací k jiným událostem a čtenář posléze neví, kdy a ve kterém městě se co stalo.

Při rozpomínání na události minulé a sepisování této verze pamětí jí zřejmě pomáhala mladší sestra Marie, manželka Josefa Václava Sládka. Frídová při popisu jedné z událostí svého dětství výslovně zmiňuje: „*Plakávala jsem hořce, když jsem neměla co čísti, a jak mne sestra Marie připomněla, tloukla jsem prý jednou hlavou o zeď, když nedošel „Světazor“ , na nějž jsme byly předplaceny.*“⁸ Lze se domnívat, že tato výpomoc nebyla při sepisování pamětí jediná a Frídová své vzpomínky konzultovala se sestrou, která byla roku 1930 jednou z posledních žijících blízkých osob z úzkého okruhu jejích známých. Mohla jí tedy pomoci se rozpomenout na životní události, které by si jinak Frídová sama nevybavila.

Pokud se zaměříme na obsah odboček a vsuvek v textu, lze konstatovat, že se nejčastěji jedná o popisy osob, o kterých se v textu zmínila a ve vyprávění se neubráníla rozepsání delší zmínky o jejich kariéře a životních osudech. Velmi často se ve svém popisu osob poměrně podrobně rozepisuje o situacích s nimi zažitých, jež jí po celý život utkvěly v mysli. Ve valné většině případů jsou tyto odbočky pesimisticky zabarvené. Pokud se u zmíněných osob nerozepisuje o jejich příbuzenství se známými osobnostmi té doby, vztahují se její poznámky k neblahému osudu těchto lidí. Frídová nikdy neopomene zmínit, že zemřeli na těžkou nemoc, v chudobě a osamocení či spáchali sebevraždu. V mnoha pasážích se tak člověk neubrání dojmu, že život v popisované době musel být opravdu trudný. Takto podaný obraz druhé poloviny 19. století a počátku 20. století odpovídá tvrzení, že „*smrt bývala v rodině daleko častějším hostem, než je tomu dnes...*“⁹

⁸ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8. s. 29.

⁹ LENDEROVÁ, Milena; MACKOVÁ, Marie, BEZECTNÝ, Zdeněk, JIRÁNEK, Tomáš. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. II díl. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3. s. 72.

Dalšími velmi častými odbočkami jsou popisy zážitků z cest na prázdniny či do zahraničí, jež pro autorku znamenaly pozitivní *vybočení z pravidelného denního režimu*.¹⁰ Popisy cest jsou všechny pozitivně zbarveny s výjimkou v popisu počasí, které nebylo vždy slunečné. Více prostoru v popisu věnuje Frídová zahraničním dovoleným v Hamburku, na Rujaně, v Paříži či v Benátkách. Svou roli zde možná také sehrál fakt, že poslední ze dvou jmenovaných cest Frídovi vykonali těsně před první světovou válkou¹¹ a pisatelka si lépe jejich průběh pamatovala.

Druhá verze jejích rukopisných memoárů je svázána do plátěné vazby, jež nese zlatený nápis *Moje paměti* – Božena Frídová.¹² Vazba obsahuje 36 stran. Psaní vázaných pamětí Frídová ukončila dne 10. října 1933. Z textu není jasné, kdy začala psát tuto verzi memoárů, avšak dá se předpokládat, že s psáním začala krátce po dokončení prvního znění, jelikož tento vázaný rukopis je pouhým výňatkem delších a obsahově neucelených nesvázaných pamětí. Kratší paměti se zaměřují na vzpomínky týkající se nejužšího okruhu jejích přátel, jimiž byl Jaroslav Vrchlický, Julius Zeyer, Josef Václav Sládek a také manžel Bedřich Frída – lidé, kteří spadají do okruhu lumírovců.¹³ Memoáry již neobsahují vzpomínky na dětství a mládí. Začínají rokem 1877, kdy bylo Frídové 24 let. Svě vyprávění začíná popisem výletu do Chuchle, který podnikla se strýcem Josefem z otcovy strany a během něhož se seznámila se Sofií Podlipskou a Jaroslavem Vrchlickým. Přestože již v úvodu memoárů uvádí, že se jedná o vzpomínky na výše jmenované osoby, celým pamětem dominuje popis soukromého života Vrchlického. Největší část těchto memoárů je věnována dlouholeté nevěře Ludmily Podlipské-Vrchlické a jejímu odkrytí v kruhu rodinném, které všechny velmi šokovalo. V případě Zeyera zmiňuje pouze moment, kdy se s ním seznámila, a dále jeho smrt, která je však popsána v pouhých pěti řádcích. V případě Sládka je to obdobné, avšak jeho smrt je v pamětech popsána podrobněji, jelikož Frídová byla přítomna u jeho posledních chvil. Vzpomínky končí zápisem o smrti manžela Bedřicha Frídy roku 1918. Stylisticky je druhá verze pamětí více sjednocená a autorka ve svých vzpomínkách tak často neodbíhá jinam. Z memoárů jsou vynechány všechny vsuvky a Frídová se neustále drží hlavní dějové linie. Paměti jsou o mnoho stručnější a týkají se nejdůležitějších

¹⁰ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáček se knížko má.... Ženské deníky 19. století*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7254-956-69. s. 214.

¹¹ Dovolenu ve Francii Frídovi strávili v roce 1912, do Benátek se vydali roku 1913.

¹² LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: *Moje paměti* rkp., 36 11, 8.

¹³ Skupina spisovatelů 70. až 80. let 19. století, která se sdružovala okolo časopisu Lumír. Snahou lumírovců bylo dosáhnout toho, aby česká literatura docílila evropské úrovně.

událostí nejbližších osob z okruhu lumírovců a tedy života Frídové, jež všechny o mnoho let přežila. V knižních pamětech již čtenář nenajde zmínky o jejích sestřích, kromě mladší sestry Marie, která je zde však vždy zmiňována v souvislosti s Josefem Václavem Sládkem. Vynechány jsou zde také popisy z cest na dovolenou po Čechách a zahraničí. V několika případech v krátkosti popisuje pobyty mimo Prahu, avšak vždy v souvislosti s důležitou událostí, která se během jejich dovolené stala. Přestože jsou tyto paměti zkráceny o celých 116 stran oproti původní verzi, přepsané pasáže z nesvázaných memoárů jsou téměř doslovné a nebyly v nich provedeny žádné velké zásahy do textu.

Ani v jednom rukopise se Frídová neuchyluje k přílišnému popisu svých osobních citů a je z nich zřejmá snaha ukázat se v co nejlepším světle. Ve svém vyprávění se snaží stylizovat do pozice pravé Češky, která byla odmala otcem vychovávána v národním duchu s nelibostí vůči Němcům a Židům. Zvláště v prvním nesvázaném rukopise neustále zmiňuje svoji lásku ke knihám a přírodě. Je zde očividná snaha se čtenáři pokud možno zalíbit a budít zdání vzdělané, sofistikované osoby. Frídová své paměti s jistotou psala s vědomým či záměrem, že její vzpomínky budou později publikovány, a dostanou se tak do rukou mnoha lidem. Ve svázaných rukopisných pamětech píše: „*Předesílám, že každé slovo je pravdivé a že, bude-li někdo čerpat z těchto mých pamětí, může být jist, že líčím vše, jak se to vskutku událo.*“¹⁴ K jejich publikaci však nikdy nedošlo a Frídová během několika let upadla v zapomnění.

Dochované memoáry sepsala hlavně proto, aby po sobě zanechala vzpomínku na význačné osobnosti, v jejichž okruhu se nacházela. Stylisticky ani jedna z verzí pamětí nevybočuje z tradičních *charakteristik memoárové literatury*.¹⁵ Oba rukopisy obsahují vyprávění o prostředí, v němž se autorka pohybovala, osobnostech, které znala, a událostech, jež se odehrály v jejím blízkém okolí. Obsahují tedy jména, názvy míst a letopočty. Obě dvě verze jsou psány z hlediska vypravěče, tedy v první osobě, nalézají se v nich subjektivní stanoviska pisatelky, často ve formě obhajoby a ospravedlňování vlastního života. I přes tento fakt jsou však cenným dokumentem, ve kterém autorka zachycuje hlavní (v první verzi memoárů i nepodstatný) vývoj svého života. Přestože paměti Frídová sepsala s velkým časovým odstupem a ve velmi pokročilém věku, i tak mají ucelený rámec, který je chronologicky řazen. Občas jsou vzpomínky přerušeny

¹⁴ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 165 11, 8. s. 19.

¹⁵ VÁLEK, Vlastimil. *K specifčnosti memoárové literatury*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1984. s. 53.

odbočkami. Autorka při jejich sepisování čerpala ze své vlastní paměti, z korespondence a částečně také ze vzpomínek sestry Marie. Z dochovaných písemností není možné určit, zda při sepisování pamětí používala také deníkové zápisky. Žádný takový pramen se nedochoval a nikde o jeho existenci neexistuje zmínka. Z hlediska typologie lze zařadit paměti Frídové mezi monografické.¹⁶

Jelikož předmětem diplomové práce je popis životních strategií Frídové, bude na paměti nahlíženo z čistě popisného hlediska – jako na dokument.¹⁷ Přestože by bylo zhodnocení díla po stránce umělecké možné, nebude tomu v dalších částech práce věnována pozornost.

Při výčtu dochovaných rukopisů nelze zapomenout na 12 stran textu, jehož autorkou je nepochybně Frídová. Tento text je vložen na počátku prvních delších pamětí. Jedná se o jakousi předmluvu k dílu, které započal a nedokončil její manžel Bedřich Frída. Šlo o opisování a třídění dopisů dochovaných po Vrchlickém, Sládkovi a Zeyerovi – souborné dílo, na kterém Frída pracoval před svou smrtí a hodlal je věnovat Národnímu muzeu. Frídová v úvodu této práce píše, že se její manžel „*chystal napsati k nim poznámky a hlavně obširnou studii, vyličující celé ovzduší té pro naši literaturu tak význačné doby...*“.¹⁸ Frídovým záměrem bylo veřejnosti osvětlit nedorozumění, které vzniklo mezi Zeyerem, Sládkem a Vrchlickým ohledně jmenování do České akademie věd a umění.¹⁹ Jelikož to již během svého života nestihl, ujala se tohoto úkolu sama Frídová: „*Vím, že jsem se odvážila velikého úkolu, a že budu moci jen prostými slovy říci to, co by on svým vytríbeným slohem byl mnohem lépe pověděl.*“²⁰ V dokumentu se rozepisuje jak o povahách tří výše zmiňovaných literátů, tak o příčině jejich chování, které vyvolalo ono nedorozumění mezi nimi. Dokument je bohužel nedokončen a na straně dvanácté končí v půlce věty. Nicméně se v něm Frídové podařilo vysvětlit příčinu jejich sporu a popsat charaktery všech tří mužů. Jak sama autorka v dokumentu píše, byl jí Zeyer povahově

¹⁶LENDEROVÁ, Milena. *Gender a egodokumenty* – Univerzita Pardubice. [online]. [cit. 2011-01-17]. Dostupné z: <<http://uhv.upce.cz/cs/gender-a-egodokumenty/>>.

¹⁷ VÁLEK, Vlastimil. *K specifčnosti memoárové literatury*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1984. s. 66/67.

¹⁸ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp. 36 11, 8., vložené listy, s. 1.

¹⁹ Ke sporu došlo roku 1890, kdy byl do České akademie věd a umění na popud prezidenta akademie Hlávky jmenován Jaroslav Vrchlický zastupující lyriku, Svatopluk Čech za epiku a František Věnceslav Jeřábek za drama. Vrchlický se vyjadřoval v tom smyslu, že by měl v akademii místo Jeřábka být Zeyer, což prezident Hlávka odmítl. Zeyer se cítil událostí osobně velmi dotčen a Vrchlického obviňoval, že se ho nedostatečně zastal.

²⁰ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., vložené listy, s. 5.

blíže, než manželův bratr Vrchlický. Přesto se na těchto několika stránkách Vrchlického ve sporu o akademii zastává a tvrdí, že se v celém tom sporu octnul nevinně.

Dalším velmi cenným pramenem pro sepsání diplomové práce je dochovaná korespondence Frídové a jejích blízkých přátel. Přestože ve sledovaném období již existoval telefon, nový prostředek komunikace vynalezený na konci 19. století, bylo budování meziměstských a mezinárodních linek velmi zdlouhavé a nákladné. A i když se telefon na konci 19. století stal nepostradatelným komunikačním prostředkem, který čím dál tím více ovlivňoval život společnosti,²¹ nadále zůstala korespondence velmi důležitým prvkem komunikace a socializace širokých vrstev obyvatelstva. Toto tvrzení lze doložit delším a zcela výstižným výňatkem z dopisu Bedřicha Frídy z jeho studentských let v Praze, který adresoval své starší sestře Marii²²: „...umínil jsem si, že nebudu vůbec nikomu psáti, neboť se mi pojednou vše zbytečné psaní zošklivilo – a slibu svému jsem svědomitě dostál. Vyjma jediný list, jež jsem ovšem již napřed z krásného plánu toho vyjmul, nepsal jsem za ten půl roku nikomu. A tak octla jsi se i ty v počtu těch, kteří na listy mé marně čekali. Jest to ovšem velmi odvážlivé přetrhnutí rázem všecy své korespondence, a přerušit tak spojení své se světem, žítí v té jistotě, že neuvidím od nikoho nikdy listu – než já to dokázal. Uzavřel jsem se dobrovolně na Špielberk své osamělosti,...“.²³ Korespondence měla funkci informativní, díky níž si lidé sdělovali novinky, jež se děly mimo *místní a časový dosah adresáta*.²⁴ Mimo to byla také pro lidi prostředkem, jak se zbavit pocitu samoty a stesku. I když v korespondenci Frídové mnoho intimních detailů nelze nalézt, přeci jenom nám poodhaluje důvěrné informace z jejího dlouhého života, díky nimž je možné popsat její vztah k blízkým lidem a rodině.

Snad ani není nutné zmiňovat, že veškerá archivovaná korespondence v mnoha místech obsahuje gramatické chyby, nebo pisatelovo opomenutí např. při dodržování diakritiky

²¹ HOZÁK, Jan. Telegraf a telefon. In: *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*. Sborník příspěvků z 21. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 8. – 10. března 2011. 1. vyd. Praha: KLP, 2002. ISBN 80-85917-88-2, s. 42.

²² Sestra Bedřicha Frídy a Jaroslava Vrchlického, Marie Anna Emilie Frídová se narodila dne 22. ledna 1852 v Lounech. (Více viz Jakubička, Josef Matěj. *Dějiny rodu Jaroslava Vrchlického*. In: RS, roč. 16, 1944, č. 3 – 4.).

²³ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence vlastní odeslaná Bedřich Frída Frídové Marii (ml.). Dopis není datován, ale s určitostí lze říci, že byl napsán roku 1877, protože v něm Frída sestře oznamuje, že toho roku Vrchlickému vyšla v Lumíru báseň Vittoria Colonna a další indicí k určenému roku napsání je zmínka o tom, že se Lumír právě stal „majetkem“ Sládka, jenž se stal jeho redaktorem.

²⁴ LENDEROVÁ, Milena; BEZECTNÝ, Zdeněk. Šlechtická korespondence jako pramen v gender history. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pelhřimov: Univerzita Pardubice, 2006. s. 525.

či interpunkce ve větách. V takových případech byly chyby při citování dopisů v této práci opraveny dle gramatických pravidel současného spisovného českého jazyka. Pokud se v rukopisných memoárech a korespondenci nacházejí nářeční prvky, jsou zde tak ponechány z důvodu reálného obrazu sledované doby a tehdejšího módního úzu.

Pro diplomovou práci je nejprůnosnějším soubor vzájemné korespondence mezi Boženou Frídovou a spisovatelem Juliem Zeyerem. Dopisy jsou uloženy celkem v pěti různých složkách. Tři z nich jsou uloženy ve fondu Frída Bedřich a obsahují celkem 58 dopisů a šest zálepek zaslaných Frídové v letech 1880 až 1900.²⁵ Zbylé dvě složky jsou uloženy ve fondu Zeyer Julius, v nichž se nachází 53 dopisů a jedna zálepka, které Frídová Zeyerovi zaslala v letech 1880 – 1899.²⁶ Celkem se do dnešních dob tedy dochovalo 111 dopisů, které si mezi sebou vyměnili. Bližší popis v této kapitole není zařazen, protože obsah jejich korespondence je popsán v samostatné kapitole diplomové práce, v níž se čtenář dočte jak o psychologických pochodech a uvažování Zeyera, tak i o tématech dopisů, jež mu psala Frídová.

Cenným pramenem pro sepsání diplomové práce mi také byla korespondence Frídové s mladší sestrou Marií Sládkovou. Přestože se dochovalo poměrně mnoho dopisů, celkem 48, pouhých pět z nich je od Marie Sládkové adresovaných Boženě Frídové.²⁷ Ostatních 43 dopisů, čtyři pohlednice a jedna zálepka, jsou od Boženy Frídové pro Marii Sládkovou²⁸ z let 1879 až 1923. Většina z nich pochází z přelomu prvního desetiletí 20. století, tedy z doby úmrtí manžela Marie Josefa Václava Sládka. Přestože dochovaná korespondence mezi sestrami je jednostranná, lze díky archivovaným listům porovnat obsah dopisů, jež Frídová psala Zeyerovi, s obsahem listů zaslaných Marii Sládkové. Stejně tak jako v případě Zeyera je obsah dopisů adresovaných Marii Sládkové rozebrán v jedné z kapitol práce.

²⁵ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Frídové Boženě, bez inventárního čísla, dále Zeyer Julius Frídové Boženě, č. inv. 1 – 7, č. přír. 10/72 a Zeyer Julius Veselý – Frídové Boženě, č. inv. 2 – 59, č. přír. 129/71.

²⁶ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72 a Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. přír. 148/99, č. NAD 20 11.

²⁷ LAPNP Praha, fond Sládková Marie, č. NAD 1527, korespondence vlastní odeslaná - Sládková Marie Frídové Boženě, bez č. inv. a č. přír.

²⁸ LAPNP Praha, fond Sládková Marie, č. NAD 1527, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Sládkové Marii, bez č. inv. a č. přír., dále Frídová Božena Sládkové Marii, bez č. inv., č. přír. 314/49 a Frídová Božena Sládkové Marii, bez č. inv., č. přír. 221/50.

V Literárním archivu Památníku národního písemnictví se zachovalo poměrně mnoho dokladů o kontaktu Frídové s „*tou nejlepší českou společností*“,²⁹ avšak dochovaná korespondence s osobnostmi té doby je velmi útržkovitá a nedostatečná. V mnoha případech se dochovalo méně než pět dopisů, jako např. se Zdenkou Braunerovou, Arne Novákem, Marií Červinkovou-Riegrovou, Marií Kalašovou, Sofií Podlipskou a mnoha dalšími.³⁰ Z takto torzovitých dopisů není možné přesně určit, jaký vztah k nim Frídová měla, a pro sestavení obrazu Frídové a jejich společenských styků poslouží jen minimálně.³¹ Pro určení vztahu s výše zmíněnými osobami neposlouží příliš dobře ani dochované paměti, v nichž se Frídová zaměřila spíše na popis vztahu mezi Frídou, Vrchlickým, Sládkem a Zeyerem. Rekonstrukce osobních vztahů Frídové s významnými osobnostmi té doby je na základě těchto dochovaných egodokumentů velmi obtížná.

Výjimku ze souboru tvoří pouze korespondence z let 1909 až 1914 s Františkem Adolfem Šubertem, ředitelem Národního divadla. Z tohoto časového rozmezí se dochovalo 17 dopisů, jež F. A. Šubert adresoval Frídové,³² a deset listů s šesti navštívenkami od Frídové Šubertovi.³³ Hlavním tématem jejich vzájemného písemného styku byla realizace pomníku zesnulého spisovatele Julia Zeyera a literární ambice Frídové.

Další podpůrné prameny pro zpracování práce jsem našla pod fondy Josefa Václava Sládka, Julia Zeyera, Jaroslava Vrchlického, F. A. Šuberta, Františka Heritese a dalších. Zejména u prvních čtyř jmenovaných jsem čerpala ze vzájemné korespondence kruhu blízkých přátel Frída – Sládek – Zeyer - Vrchlický, kteří spolu byli po dlouhá léta v přátelském svazku. Několik zajímavých dopisů jsem našla i ve fondu Anny Lauermannové-Mikschové. Tyto listy byly napsány ve 20. s 30. letech minulého století a poodhalují život Frídové v tomto období, kterému se již její vzpomínky v memoárech nevěnují.

²⁹ LAPNP Prah, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, Lauermannová-Mikschová Anna Frídové Boženě, dopis bez data, pocházející zřejmě z období mezi lety 1883 – 1915. V dopise je zmiňován také manžel Frídové Bedřich a ředitel F. A. Šubert. Dopis byl tedy napsán v období po svatbě s Frídou a před úmrtím F. A. Šuberta.

³⁰ Viz příloha č. 1 – soupis dochovaných pramenů a korespondence Boženy Frídové.

³¹ Např. v případě Terézy Novákové se dochovalo několik dopisů, které se týkají publikace literárních děl Frídové v *Ženském světě*, avšak na základě údajů z pamětí víme, že se spolu obě ženy znaly blíže z letních pobytů v jihočeské Kubicí. Více údajů o jejich vztahu se nedochovalo a není tak možné s určitostí říci, jaký vztah k sobě měly.

³² LAPNP, fond Zeyer Julius, č. NAD 1911, korespondence cizí - Šubert F. A. Frídové Boženě, č. inv. 453 – 469, č. příř. 47/64.

³³ LAPNP, fond Šubert František Adolf, č. NAD 1729, korespondence cizí - B. Frídová Šubertovi F. A.

Frídová se díky všem dochovaným egodokumentům řadí po bok mnoha českých žen žijících v druhé polovině 19. století, jež po sobě zanechaly množství pramenů, díky nimž dnes můžeme popsat „vnitřní prostor“ žen a vykreslit tak obraz české společnosti na přelomu 19. a 20. století. Tyto ženy zanechaly svědectví o velkých událostech historie. Nebo pouze o nevýznamných rituálech odehrávajících se v každodenním životě. Jejich soukromé listy, deníky či paměti jsou plné tzv. „maličností“, jež dnes můžeme nazvat „historií“. Pokud se zaměříme na jejich životní příběhy, bude náš pohled na dějiny úplnější a možná se zcela změní...

Stručná charakteristika 19. století

Pro pochopení životních snah a cílů člověka žijícího na přelomu 19. a 20. století je nutné přiblížit si tehdejší situaci v Evropě a také společenské dění a nálady obyvatelstva v Rakousko-Uherské monarchii.

Tehdejší evropská společnost byla přesvědčena o své kulturní nadřazenosti oproti jiným civilizacím. Pozitivistická historiografie 19. a počátku 20. století zastávala názor, že lidstvo se neustále vyvíjí směrem kupředu. Není také divu, 19. století bylo obdobím neuvěřitelného rozmachu technických a technologických pokroků. Změny v této oblasti ovlivnily veškeré oblasti lidského života jako je politika, ekonomie, demografie a sociální struktura obyvatelstva.

Po roce 1848 bylo společenské prostředí ovlivněno nacionalistickými názory. Lidé se aktivně zajímali o politiku. Během druhé poloviny 19. století v celé Evropě vzniklo mnoho politických stran. Společnost na toto dění reagovala různě. Projevy nálad se odrazily v různých formách umění.

Svým specifickým vývojem prošla i habsburská monarchie, který do sedmdesátých let 19. století spočíval ve vnitřních změnách,³⁴ jež měly své kořeny v událostech z let 1848 – 1849. V tomto období se dovršily změny ve všech oblastech života společnosti, které dávaly vzniknout kapitalistickému systému.

Každodenní život 2. poloviny 19. století byl ovlivňován neustálým stykem s novými technickými a technologickými vynálezy. Člověk se s nimi setkával téměř na každém kroku v podobě elektrického osvětlení, železnice, parních strojů a mnoha další a dalších věcí.

V Habsburské říši však průmyslová revoluce nastoupila o něco později, než na Západě, kde byl vývoj zvláště britského a francouzského kapitalismu spjat s koloniemi, které pro ně byly dosti velkou tržní a surovinovou základnou. Vývoj kapitalismu v Evropě tedy postupoval od západu k východu a v souladu s tím se formoval i ekonomický potenciál uvnitř Habsburské říše. Pomalejší vývoj kapitalismu v zemích monarchie lze dokumentovat na vývoji a růstu velkoměst, které jsou jedním z mnoha *typických znaků kapitalistické civilizace*.³⁵

³⁴ Porážky monarchie v letech 1859 a 1866, z toho vzešlé změny v Itálii a v Německu, následované dualistickým vyrovnáním roku 1867 a nástupem ministerstva na přelomu let 1867 a 1868.

³⁵ URBAN, Otto. *Kapitalismus a česká společnost*. 2. vyd. Praha: Lidové noviny, 2003. s., s. 57.

Důvodem, proč byl ekonomický vývoj monarchie opožděn, byl vliv absolutistického systému na všechny oblasti života společnosti. Absolutismus habsburské říše byl v letech 1815 – 1848 reakcí na Velkou francouzskou revoluci a vědomě se snažil zamezit vývoji kapitalistických vztahů. Ke změně došlo až ve druhé polovině 19. století, kdy se liberalizovala obchodní politika, vznikaly obchodní a živnostenské komory (1850), zakládaly se první akciové banky a byly uzákoněna pravidla pro živnostenské podnikání (1859). Po státoprávním vyrovnání roku 1867 se začaly Uhry a Rakousko vyvíjet relativně samostatně. V Uhrách převládal agrární charakter ekonomiky, zatímco v Rakousku spíše průmyslový. Vedoucí postavení přitom měly České země, které zaujímaly vůdčí postavení ve sklářské a textilní výrobě.

Značný vliv měla industrializace na vývoj měst. V městech byly bořeny městské hradby a postupně vznikala typická průmyslová města a městské aglomerace.³⁶ Současně se měnilo i venkovské prostředí, kde se začaly stavět zděné budovy. Z demografického hlediska byl vývoj v Českých zemích příznivý, protože se během 19. století počet obyvatel zdvojnásobil. Velkou úlohu v hospodářském vývoji sehráli bohatí mlynáři a sedláci, kteří díky pěstování cukrovky, brambor a obilí nahromadili obdivuhodný majetek. Patřili také k významným zastáncům české národní myšlenky. Mnoho intelektuálů tohoto období pocházelo právě z rodin vesnických mlynářů. Rozvoj průmyslu a obchodu dal vzniknout neomezeným podnikatelským příležitostem, což bylo provázeno vznikem nových společenských tříd, jejichž diferenciaci pocházela ze samotného principu kapitalistických sociálních vztahů.³⁷

České obyvatelstvo si uvědomovalo ekonomický potenciál, který se nacházel v Českých zemích. Také z tohoto důvodu nebylo spokojeno s politickým postavením, jež mu bylo v rámci habsburské monarchie přisouzeno. Svou nespokojenost dávali lidé najevo životním stylem, jednáním a myšlením. Protože zde ale k industrializaci docházelo pomalejším způsobem a celý proces se odehrával především na vesnici, lze říci, že i změna v tradičním chování lidí a jejich smýšlení se odehrávala velmi pomalu.

³⁶ K tomuto tématu lze nalézt více: KÁRNÍKOVÁ, Lenka. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754 – 1914*, Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1965. Na počátku 20. století byly průmyslové aglomerace téměř dotvořené. Zejména v Praze, Brně, Ostravě a severočeské oblasti. Tam, kde nebyl průmysl tolik rozvinutý, vznikaly kraje s nepříznivým vývojem populace. Mezi tyto kraje patřila jižní Morava, Valašsko, Jeseníky a Českomoravská vysočina.

³⁷ Rozdělení společnosti do 19. století: *aristokracie* (dvorská a historická šlechta, nižší šlechta), *měšťanstvo*, *řemeslnictvo*, *venkovský lid* (sedláci, chalupníci, domkáři), *chudina*. Rozdělení společnosti na přelomu století: *dělnická třída* (např. služebnictvo; tovární, řemeslnický a domácí proletariát), *maloburžoazní vrstvy* (např. malovýrobci; obchodní a domácí malopodnikatelé; rolníci; technická inteligence; svobodná povolání), *buržoazie* (např. finančníci; agrární, průmyslová a obchodní buržoazie; vyšší vrstvy technické inteligence; vyšší úřednictvo).

Mohutný ekonomický rozvoj také doprovázelo dotváření vzdělávací struktury. Povinná školní docházka pro děti ve věku od 6 do 12 let byla uzákoněna za vlády Marie Terezie ve Všeobecném školském řádu roku 1774. Roku 1869 byla vytvořena síť měšťanských a obecních škol. Povinná školní docházka se prodloužila na osm let. Reformou prošlo i střední školství, které se v průběhu 19. století zaměřilo více na přípravu studentů k praktickému životu.

Velmi specifický byl vývoj dívčího vzdělání. V tomto století se změnil dosavadní pohled na roli žen ve společnosti. Během tohoto období vzniklo několik typů škol, kde se mohly vzdělávat i dívky. Zásluhy za zakládání prvních vzdělávacích institucí určených pro dívky v první polovině 19. století můžeme přičíst iniciativě soukromých osob. Mezi první iniciátory vzdělávání dívek v Českých zemích patří Magdalena Dobromila Rettigová, Karel Slavoj Amerling či Bohuslava Rajská. Větší možnosti vzdělávání žen přinesla až 2. polovina 19. století. V této době vzniklo v Praze několik institucí, kde se dívky mohly naučit vědomostem potřebným pro uplatnění v zaměstnání. Dívky se na základě Hasnerova *Zákona o pravidlech vyučování ve školách obecných* z let 1868 -1869 mohly vzdělávat v českých dívčích školách, kde od roku 1869 měly možnost vyučovat i ženy. V Praze byla od roku 1863 také otevřena vyšší dívčí škola. Další možnosti k učení měly dívky ve spolcích, které organizovaly speciální vzdělávací kurzy. Vzdělání žen za tuto dobu učinilo obrovský pokrok. Na počátku 19. století byl Magdalenou Dobromilou Rettigovou vytvořen obraz ideální ženy s vlasteneckým cítěním, jejímž hlavním posláním je péče o rodinu a její žaludky. Na konci toho samého století bylo ženám dovoleno studovat na univerzitě a ženské pokolení se čím dál tím více uplatňovalo na trhu práce.

Velké změny se během 19. století odehrály také v manželství a rodině. Ke sňatkům z rozumu docházelo stále méně a postupně se začal klást důraz na svazek manželský uzavřený z lásky. Manželské páry plánovaly rodičovství. Ve středních a vyšších vrstvách společnosti už rodina nebyla nutně spojena s výrobní funkcí.³⁸ Začal se od sebe oddělovat soukromý a veřejný život. Stejně tak se změnil vztah mezi manželi a rodiči a dětmi. Otcové, živitelé, za prací docházeli, zatímco ženy zůstávaly doma. Lidé si postupně čím dál tím více uvědomovali rozdíl mezi mužským a ženským světem.

V českých zemích se objevily první průkopnice, které se snažily o emancipaci ženského pohlaví. Specifikem českého ženského hnutí bylo propojení „s národnostními otázkami

³⁸ LENDEROVÁ, Milena; JIRÁNEK, Tomáš, MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2010. s. 158.

v rámci *habsburské monarchie*.“³⁹ Ženy se také čím dál tím více snažily prosadit ve všech oblastech umění. Nejzřetelněji na poli literatury. V této době byli spisovatelé považováni za osoby, které svou činností prospívají národu. Z tohoto hlediska bylo pohlíženo i na spisovatelky. České autorky byly třeba pro rozvoj národní literatury. Přesto však mnoho žen, které se věnovaly vlastní tvorbě, po vstupu do manželství s psaním přestalo a začalo pečovat o chod domácnosti.⁴⁰

Pohled společnosti na ženy se během 19. století výrazně proměnil. Na počátku století se žena stěží odvažila být vášnivou čtenářkou, protože by ji za to společnost odsoudila. Sotva by některá z nich z vlastního popudu pomyslela na to, že by se stala finančně nezávislou na manželci. Veškerý fyzický pohyb, který vykonala, byl při domácích pracích. Na konci století už ideální obraz představovala taková žena, která byla sečtělá a měla přehled o české i světové literatuře. Mnoho z nich bylo zaměstnáno nebo si práci přivydělávalo a přispívalo tak do rodinného rozpočtu. Bylo běžné, že se ženy aktivně účastnily pěších výletů a postupně se začaly zapojovat i do dalších sportů. V průběhu dlouhého 19. století došlo k převratným změnám v představách o postavení ženy ve společnosti.

³⁹ BOCK, Gisela. *Ženy v evropských dějinách od středověku do současnosti*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2007. s. 157.

⁴⁰ LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vyd. Praha: NLN, 2009. s. 532.

Paměti Boženy Frídové - životopis

*„Jen zřídka pronikne z hluboké osamělosti,
v které se žije nejintimnější život osobnosti,
sdělení, jež je pravé, a nejřídčeji z nejvniternějšího života ženy.
Jestliže ne často zanechá žena výpisky ze svého vlastního života,
ještě řídčeji lze tyto výpisky psychologicky upotřebiti.“⁴¹*

Řekne-li se jméno Emil Frída, mnoho z nás si dříve nebo později vybaví českého spisovatele, básníka, dramatika a překladatele, žijícího mezi druhou polovinou 19. století a první třetinou 20. století, Jaroslava Vrchlického, jenž během svého života vytvořil přes 200 svazků děl, která se tematicky zabývala především historickými náměty.

Kolik z nás však ale ví, kdo byla Božena Frídová či Bedřich Frída? Jakou měli rodinnou vazbu k Vrchlickému? Čím se během svého života zabývali? Tyto otázky by byl schopen zodpovědět málokdo.

Ten, kdo by se o nich chtěl dozvědět více, by zřejmě nejprve začal pátrat v encyklopediích, kde by se dozvěděl, že Bedřich Frída byl mladším bratrem Jaroslava Vrchlického, jenž mu byl celý život vzorem. Byl to překladatel, dramaturg, prozaik a divadelní kritik. Během svého života přeložil zhruba 90 románů a povídek a pro Národní divadlo více než 60 dramát, to vše z románských literatur.

V případě Boženy Frídové by hledání už tak jednoduché nebylo. Na internetových vyhledávacích a stránkách bychom se dozvěděli, že to byla česká spisovatelka, překladatelka a manželka Bedřicha Frídy. Roky narození a úmrtí uvádí jenom pár z nich. Ti, kdo by chtěli pátrat dále, by proto nejspíše zašli do knihovny a začali hledat v tištěných encyklopediích a slovnících českých spisovatelů. V *Masarykově slovníku naučném* by o ni našli, kromě dat narození a úmrtí, rodného příjmení, už jen tuto zmínku: *Přispívala do Květů, Lumíru, Ženského světa a připravila do tisku korespondenci J. V. Sládka a J. Zeyera.*⁴² Každý snad uzná, že i tak to není mnoho. Bude pátrat dále a nalezne o ní další záznam ve *Slovníku pseudonymů v české a slovenské*

⁴¹ MARHOLMOVÁ, Laura. *Knihy žen. Podobizny časové psychologie*. 1. vyd. Praha: Knihovna rozhledů, 1897. s. 9.

⁴² *Masarykův slovník naučný, Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*. díl II., Praha: Československý kompas, 1926, s. 876.

literatuře,⁴³ kde se o ní dozví úplně stejné údaje. Samozřejmě s jedním údajem navrch. Její pseudonym byl Božena Veselá či Olga Šeborová. V *Ottově slovníku naučném*, *Lexikonu české literatury* a dalších nalezneme pod příjmením Frída povětšinou jejího manžela Bedřicha Frídu či dosud nezmíněného syna Vladimíra Frídu. O Boženě Frídové se v dalších pramenech tohoto typu již nic nedočteme. Je to z jejího života opravdu vše? Každý v tuto chvíli musí přiznat, že jsme se toho do této doby nedozvěděli mnoho. A to, co víme, jsou údaje spíše z jejího pracovního života. Jaká však byla v soukromí? Jaké měla starosti a radosti v životě? To nám mohou odhalit jediné dochované paměti Boženy Frídové a Bedřicha Frídy, uložené v Památníku národního písemnictví na pražském Strahově, spolu s dochovanou korespondencí mezi nimi a jejich rodinnou či blízkými přáteli.

Božena Frídová se narodila 1. července 1853 v Praze Janu Veselému a Antonii Veselé, rozené Kavalírové. Jan Veselý si Antonii Kavalírovou bral 15. října 1850. Oba pocházeli z početných rodin. Otec byl z devíti dětí a matka z dvanácti. Otec pracoval po většinu svého života jako inspektor na severozápadní železniční dráze. Matka, pocházející z rodiny majitele skelných hutí, byla v domácnosti.

Božena byla druhorozenou dcerou v rodině Veselých. Její sestra Zdenka byla o rok a půl starší. Po Boženě, o dva a půl roku později, se manželům Veselým narodila dcera Marie. Dále následovalo narození dcery Anny roku 1860 a Olgy roku 1865. Celkem tedy měla rodina Veselých pět dcer, žádného syna. Jak sama Božena ve svých pamětech uvedla, díky času a místu narození se v dětství považovala za předurčenou pro šťastný život, protože se narodila v Růžové ulici v nedělní den: „...člověk narozený v ulici růžové, a k tomu v neděli, musí být šťastný, myslívala jsem si dětinsky.“⁴⁴

Rodina Veselých se velmi často stěhovala. Důvodem bylo právě ono zaměstnání otce u dráhy,—kdy ho velmi často přerazovali z místa na místo. Jak sama Božena ve svých pamětech uvádí: „Při dráze je to jako při vojsku, jeden den přijde rozkaz a za několik dní se již jede.“⁴⁵ Když se Božena narodila, rodina právě pobývala v Praze, poté se přestěhovala do Českého Brodu, Kralup nad Vltavou, na krátký čas také do Pardubic a poté do Liberce, kde strávila celých dvanáct let. Z Liberce se poté stěhovala do Čáslavi, Vídně a Kolína, kde byl otec dán do pense, následkem čehož se rodina Veselých po

⁴³ VOPRAVIL, J. (ed.). *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973, s. 558.

⁴⁴ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 3.

⁴⁵ Tamtéž, s. 39.

dvaadvaceti letech opět přestěhovala do Prahy, kde již zůstala. Během dvou desetiletí se tedy stěhovala celkem osmkrát.

Božena však od svých šesti let bydlela se starší sestrou Zdenkou v Praze u dědečka Kristiana Veselého, bývalého ředitele velkostatku, aby zde mohla navštěvovat školu u paní Heleny Svobodové.⁴⁶ Po celou dobu studií trávila Božena veškerý čas v Praze, včetně vánočních svátků. Každodenní monotónní život sester Zdenky a Boženy byl občas zpestřen návštěvou divadla. Domů do Liberce jezdily obě sestry⁴⁷ na dva měsíce v roce během letních prázdnin, kam se vždy velmi těšily.

Roku 1865 začala Božena navštěvovat vyšší dívčí školu⁴⁸ ve Vodičkově ulici, kam již od roku 1863 docházela také její starší sestra Zdena. Hned po prvním roce studia na vyšší dívčí škole ale nastala událost, která vybočovala z každodenního rutinního života v Praze. V červnu 1866 musela Božena se sestrami z důvodu války s Pruskem studium přerušit a odjet s rodinou k babičce do Sázavy.

Po válce se opět vrátila do školy a zároveň navštěvovala přednášky z literatury v bytě Sofie Podlipské.⁴⁹ Zde se také poprvé setkala se Ludmilou Podlipskou.⁵⁰ Po ukončení studia na vyšší dívčí škole a následujících prázdninách sice Božena pomýšlela na to, že by začala navštěvovat učitelský kurz, ale do Prahy přijely na studia její dvě nejmladší sestry Anna a Olga a starší dcery se musely vrátit domů do Liberce k rodičům, kteří si nemohli dovolit nechat všechny dcery v Praze.

V Liberci trávily sestry čas prací v domácnosti. Učily se však také francouzštinu či hru na piano u učitele Proksche. Roku 1868 se k němu matka s nejstaršími dcerami - Zdenou a Boženou - na základě jeho návrhu připojily na cestu do Hamburku, během níž se také zastavily v Berlíně u matčiny sestry Anny Fričové,⁵¹ která zde žila s manželem. Na konci roku 1869 Božena složila zkoušku ze hry na piano v Prokschově hudebním ústavu. Po dvanácti letech, kdy rodina bydlela v Liberci, byl otec přeložen do Čáslavi, kde nejstarší z dcer Veselých, Zdenka, poznala svého budoucího manžela Julia Prokše. Boženě se tam z počátku nelíbilo. Chyběla jí zde příroda, kterou měla po celý život

⁴⁶ Dívčí vzdělávací ústav manželů Svobodových založený v druhé polovině 19. století.

⁴⁷ Později u dědečka v Praze z důvodu studií bydlela i třetí sestra Marie, která jezdila na prázdniny do Liberce také.

⁴⁸ První školní rok byl zahájen 3. října 1863. Cílem školy bylo vzdělání ženy pro potřeby rodiny. Školné se pohybovalo ve výši 2 – 4 zlatky měsíčně. Prvním ředitelem školy byl Vilém Gabler.

⁴⁹ Sofie Podlipská (15. května 1833 Praha – 17. prosince 1897 Praha), česká spisovatelka a překladatelka. Sestra Karoliny Světlé.

⁵⁰ S Ludmilou Podlipskou byla později v rodinném svazku, jelikož se s ní roku 1879 oženil Jaroslav Vrchlický.

⁵¹ Anna Fričová (1825 – 1893), sestra Antonie Veselé. Provdaná za spisovatele Josefa Václava Friče. Česká básnířka, publikovala pod pseudonymem Anna Sázavská.

ráda. Co ji však s Čáslaví usmířilo, byla půjčovna knih u zdejšího knihkupce. Po roce a půl pobytu v Čáslavi byl však otec přeřazen do Vídně.

Ve Vídni nejdříve rodina Veselých bydlela přímo v centru poblíž parku Volksgarten, dům ve kterém bydleli jim, ale nevyhovoval. V domě se nacházelo velké řeznictví a maso na dvoře zvláště v létě zapáchalo. Proto se přestěhovali na vídeňské předměstí Ottakring.

Po pobytu v hlavním městě habsburské monarchie se rodina stěhovala do Kolína. Tuto změnu přijala Božena s radostí. Kolín byl v dobré dojezdové vzdálenosti do Prahy a také do Čáslavi, kde strávila své poslední školní prázdniny u své přítelkyně Mařky Taussigové.

Roku 1873 musel Boženin otec odjet na služební cestu do Vídně a Božena jela s ním. Měla tak příležitost navštívit světovou výstavu,⁵² která se zde v té době konala. Dokonce dostala od otce svolení a mohla tak ve Vídni strávit o několik dnů více u svých příbuzných i po jeho odjezdu domů.

Na počátku 70. let 19. století byl ukončen pracovní poměr pana Veselého u severozápadní dráhy. Rodina se proto znovu stěhovala, tentokrát do Prahy, kde po několika týdnech hledání našel otec nové pracovní místo u Duchcovské dráhy.⁵³

Rok 1877 můžeme považovat v Boženině životě za osudný. Během jednoho roku se seznámila se Sofií Podlipskou, začala být zvána na nedělní dýchánky k ní do bytu a zároveň se seznámila se svým budoucím manželem Bedřichem Frídou.

Léto 1878 bylo naopak osudové pro Boženinu sestru Marii, která se na výletě do Podhoří seznámila s Josefem Václavem Sládkem,⁵⁴ který byl tehdy již čtvrtým rokem vdovec. Po tomto prázdninovém výletě pak začal Sládek docházet do již zmiňované společnosti u paní Podlipské a začal její členy učit anglicky. Sládek s Marií se do sebe zamilovali a krátce po seznámení, 2. února 1879, se vzali.

⁵² Světová výstava se pořádá od poloviny 19. století v různých zemích, které během jejího konání představují novinky z oblasti průmyslu a svoji kulturu. Roku 1873 se Světová výstava konala ve Vídni.

⁵³ Akciová společnost C. k. železnice Pražsko-Duchcovská stavěla tratě pro dopravu hnědého uhlí z mostecké uhelné pánve do středních Čech a Saska.

⁵⁴ Josef Václav Sládek (27. 10. 1845 Zbiroh – 28. 6. 1912 Zbiroh) byl spisovatelem, básníkem, novinářem a překladatelem. Studoval na gymnáziu v Praze a následně na Filozofické fakultě. Neshodl se s rodiči, kteří ho přestali na studiích podporovat, jelikož chtěli, aby byl knězem. Později psal básně a spojil se s lumírovci. V letech 1868 – 1870 pobýval v Americe, což ho celoživotně ovlivnilo. Po zbytek života se orientoval na anglo-americkou literaturu. V letech 1870 – 1875 byl redaktorem Národních listů, od roku 1877 byl redaktorem Lumíra, kde předtím již několik let působil jako spoluvydavatel. Následně v Lumíru až do roku 1898 působil jako vedoucí redaktor. Ve Sládkových dílech je stěžejním tématem láska k venkovu a domovu.

Právě v tomto období byl pan Veselý propuštěn z práce a Božena se snažila ulehčit starosti rodičů o finanční záležitosti. Nakonec se jí podařilo najít místo vychovatelky šestileté holčičky v rodině pražského lékaře Hrdličky, za nimiž odjela na venkov.

Roku 1881 začal Frída učit na vyšší dívčí škole a po dvou letech zde dostal definitivu, takže hned jak to bylo možné, dne 4. srpna 1883 v pět hodin odpoledne, si vzal ve svatoštěpánském chrámu Boženu za ženu. Frídová hned po svatbě otěhotněla a v květnu 1884 se jí narodila holčička Viola, která však po několika dnech zemřela na psotník.⁵⁵ Pohřeb holčičky se konal 29. května 1884.⁵⁶ Dne 22. září 1885 se Frídům narodil syn Vladimír, jehož narození bylo o tři dny později zkaleno úmrtím Boženina otce, který dne 25. září 1886 zemřel ve věku 67 let na mozkovou mrtvici.

Roku 1892 začal syn Vladimír chodit do školy a rodina trávila pravidelně prázdniny ve Zbiroze. Zde byli i v době, kdy na počátku srpna 1892 zemřel dosavadní dramaturg Národního divadla Ladislav Stroupežnický. Ředitel divadla Šubert písemně požádal Frídu, aby urychleně přijel do Prahy a nabídnul mu místo dramaturga po Stroupežnickém. Frída místo přijal a finanční situace rodiny se díky tomu zlepšila. Po odchodu ředitele vyšší dívčí školy Dr. Gablera do výslužby roku 1896 bylo toto místo nabídnuto Bedřichu Frídovi, který ho přijal. „*Podmínkou však bylo, že musí opustiti místo dramaturga, nerad se k tomu odhodlával, přilnul k divadlu, než nahlížel, že pro budoucnost to bude výhodnější, a tak se místa vzdal.*“⁵⁷

Od roku 1899 po následujících šest let trávili Frídovi své dovolené na Šumavě v České Kubici, kam jezdili do penzionátu „Krásnohorská“, který tehdy patřil manželům Vuršerovým. „*Paní Klotylda Vuršerová byla horlivou vlastenkou, vystavila penzionát na rozhraní Čech hlavně z toho důvodu, aby posílila naše pozice proti sousedícím Němcům.*“⁵⁸ Zde se každý rok sjížděla česká společnost. Frídová v této souvislosti také zmiňuje seznámení s Terézou Novákovou⁵⁹ a jejím manželem, který byl profesorem jejich syna Vladimíra.

Roku 1901 zemřel dlouholetý přítel Frídových, Julius Zeyer, který si s oběma manželi mnoho let dopisoval a byl jejich blízkým přítelem, jehož měli „... rádi, jako člena

⁵⁵ Dřívější častý výraz pro křeče se záchvaty bezvědomí vyskytující se u malých dětí.

⁵⁶ Datum je určeno podle datace Vrchlického balady, která byla otištěna ve sbírce „Co život dal“.

⁵⁷ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 115, s. 108.

⁵⁸ Tamtéž, s. 114.

⁵⁹ Teréza Nováková (31. července 1853 Praha – 13. listopadu 1912 Praha), česká spisovatelka, představitelka realismu a venkovské prózy se zaměřením na oblast Litomyšle a Proseče. Představitelka ženského emancipačního hnutí.

rodiny, byla to pro nás velká ztráta“⁶⁰ O dva roky později také zemřela Boženina maminka. Nejmladší sestra Boženy Olga, která bydlela u maminky, se nikdy neprovdala. Nejdříve žila u příbuzných a později našla místo v dobročinném spolku „Záštitá“,⁶¹ který založila Marie Červinková-Riegrová.

Na konci prvního desetiletí 20. století dostudoval Boženin syn Vladimír právnickou fakultu, nastoupil do práce na pražský magistrát a rok před první světovou válkou si vzal za manželku Annu Šillingovou. Úspěch syna Vladimíra v osobním životě a práci byl pro Frídovou útěchou, protože s manželem v tomto období prožívala těžké chvíle. Od roku 1908 byl dlouhodobě nemocný jeho bratr Jaroslav Vrchlický a neustále se zhoršoval zdravotní stav Josefa Václava Sládka, který byl opravdu blízkým přítelem rodiny Frídových. Dne 28. června 1912 však Sládek přes veškerou péči své rodiny v kruhu blízkých zemřel. O necelé tři měsíce později, 9. září 1912, skonal i Jaroslav Vrchlický.

Na začátek února 1913 byla naplánovaná již zmiňovaná svatba Vladimíra s Annou Šilingovou. Její konání bylo téměř odvoláno, protože několik dnů před termínem zemřela Frídova téměř devadesátiletá matka. Rodina uvažovala o zrušení svatebního obřadu. Ze svatby však nesešlo, jelikož již bylo vše připraveno. Samotný obřad se konal ve vší tichosti.

Roku 1914 jeli Frídovi na dovolenou do Lázní Bělohrad.⁶² Čtrnáct dní po návratu z lázeňské dovolené se oba manželé společně se snachou Annou vydali do jihočeské Kubice, kam za nimi na svátek sv. Anny přijel syn Vladimír, aby manželce popřál k svátku. Ten samý den je v Kubici zastihlo vyhlášení války Rakouska Srbsku. Všichni se ihned vydali na cestu zpět do Prahy. Na cestě v Domažlicích měli velké štěstí, jelikož stihli poslední vlak, který byl odsud vypraven pro civilisty. Válečná léta strávili Frídovi střídavě v Praze a ve Zbiroze.

Těsně před vyhlášením samostatné československé republiky však Bedřich Frída zemřel na španělskou chřipku.⁶³ Jeho pohřeb se konal 18. října 1918 na vyšehradském hřbitově. Frídová svého muže přežila o celých dvacet let. Zemřela roku 1938 ve věku 85 let.

⁶⁰ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 115.

⁶¹ Spolek pro ochranu a ubytování venkovských dívek, které přišly do Prahy za prací, založený roku 1893 z podnětu Marie Červinkové-Riegrové, členek Spolku svatě Ludmily a Amerického klubu dam. Cílem spolku především bylo ochránit mladé dívky před sklouznutím k prostituci.

⁶² V pamětech Frídová uvádí „malé lázně pod Zvičinou“. Jedná se o Lázně Bělohrad, poblíž nich je kopec Zvičina, na němž se nachází kostel sv. Jana.

⁶³ Celosvětová chřipková epidemie. Pandemie španělské chřipky se vyskytovala v Evropě v letech 1918 – 1920. Minimální počet obětí se odhaduje na 20 milionů lidí.

Během svého života napsala několik divadelních her, novel a próz, jež byly uveřejněny v Lumíru, Ženském světě, Kalendáři paní a dívek či Zvonu. Za svůj život poznala mnoho významných osobností žijících na přelomu 19. a 20. století a měla to štěstí být blízkou přítelkyní několika z nich. Snad jí tedy narození v nedělní den v Růžové ulici opravdu přineslo štěstí.

Paměti a korespondence Boženy Frídové jako pramen k životním cyklům ženy

Dětství

S vydáním knihy Philipa Arièse *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime* roku 1960 došlo k zvýšení zájmu historiků o problematiku dětství v dějinách. Ariès svým tvrzením vyprovokoval diskuzi v odborných kruzích o vnímání dětství v minulosti. Proti jeho tvrzení, že dětství začalo být jako takové vnímáno během 17. století až se vznikem měšťanských vrstev a zájem o ně se dovršil až ve století 19., se postavilo mnoho historiků. Část historické obce se ohradila proti jeho tvrzení s tím, že i v předešlých staletích lze hovořit o „láskyplné pozornosti rodičů a okolí.“⁶⁴ Ať už tomu bylo tak či tak, v následujících desetiletích po vydání této knihy se vzedmula zájmu o vnímání a prožívání dětství v minulých staletích.

Svět dítěte byl určován rodiči a blízkými osobami, stejně tak jako prostředím, v němž vyrůstalo. Na základě sepsaných memoárů Frídové může dnes čtenář nahlédnout do dětství malé Boženky Veselé a zjistit, jak asi prožívala své dětství tato žena. Základní biografická fakta jsou nám již známa z kapitoly popisující životopis Frídové. Přesto však se v dochovaných pamětech nachází několik střípků vzpomínek staré dámy na její dávno prožité dětství, které ji utkvěly v paměti.

První vzpomínku na dětství zmiňuje v souvislosti s pobytem rodiny v Kralupech, což bylo jedno z míst, kde její otec sloužil u dráhy. Celé léto zde strávené trávila tříletá Božena venku. U jejich domku se nacházela malá zahrádka, kterou chodily sestry zavírat, aby jim tam „*nevjela mašina*“.⁶⁵ Podobně svůj čas trávila při pobytu v Liberci, kam se rodina posléze přestěhovala. Rodina Veselých zde bydlela v domě před nádražím, u něhož byla zahrádka „*v níž jsme opět trávily většinu času*“.⁶⁶ Jak vidno,

⁶⁴ LENDEROVÁ, Milena; RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 8.

⁶⁵ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp, 36 11, 8., s. 6.

⁶⁶ Tamtéž, s. 10.

v případě Boženy Frídové opravdu platí, že její rané dětství do věku šesti let bylo determinováno na místo bydliště rodiny, v tomto případě zahradu u domku.

Po odjezdu na studia do Prahy se dětský svět Frídové změnil. V Liberci už pobývala pouze během letních prázdnin. Přesto však si zde našla kamarády z německé rodiny jistého generálního ředitele Grosse, s jehož dětmi Martou⁶⁷ a Gustavem trávila mnoho času a hrávala s nimi mnoho venkovních her, které jsou dalším důležitým prvkem dětského světa, který nelze pominout. Hry byly samozřejmě součástí pohybu dítěte na čerstvém vzduchu. Pobyt dětí venku byl rodičům doporučován v příručkách lékařů i pedagogů. Paměti Frídové vzpomínku na jednu takovou hru obsahují. Její hlavní iniciátorkou byla Marta Grossová, která „...byla krajně výstřední, milovala housenky a brouky, a hlavně slepice.“⁶⁸ Celá hra spočívala v tom, že se zúčastněné děti musely co nejvíce rozehrát na slunci a poté sejít do chladného sklepa, kde musely zanechat důkaz své přítomnosti v podobě květiny. Byla to tedy jakási stezka odvahy, která se odehrávala v prostorách domu a zahrady, kde se nacházel kurník, na jehož střeše se děti vystavovaly žáru slunce. Celá hra zřejmě probíhala bez dozoru rodičů, jelikož se Frídová ještě v pozdních letech podivuje nad tím, jak Martu celá skupina dětí na slovo poslouchala, a ve svém vyprávění ji považuje za hloupou, protože se mohly během hry lehce nachladit. Skupinové dětské hry bývaly zcela běžné. Tento způsob zábavy však byl v minulosti dopřáván dětem z chudších vrstev společnosti.

Pokud se týká jiného prostoru přisouzenému dětem během 19. století – dětského pokojíčku – o tom se Frídová ve svých vzpomínkách nezmiňuje. Vzhledem k ekonomické situaci rodiny Veselých a teprve počínající kariéře pana Veselého u železniční dráhy lze předpokládat, že sestry žádný takový prostor neměly. Tomu odpovídá i zmínka v pamětech, že domek v Kralupech nebyl pro rodinu s dvěma dětmi příliš velký.

Neodmyslitelnou součástí světa každého dítěte byly hračky. Děvčátka nejčastěji mívala panenku,⁶⁹ která se nacházela jak v šlechtických, tak i chudších rodinách. O hračkách tohoto typu Frídová ve svých memoárech nepíše. Jediná hmotná věc, o jejímž vlastnictví se v pamětech zmiňuje, je obrázková kniha, kterou dostala o Vánocích v šesti letech. Četba ji v následujících letech natolik uchvátila, že se ve čtrnácti letech tajně odebírala

⁶⁷ V pamětech Frídová popisuje také smutný osud Marty, která ve dvaceti letech ve Vídni spáchala sebevraždu „z omrzlosti života“ (s. 14).

⁶⁸ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 13.

⁶⁹ LENDEROVÁ, Milena; JIRÁNEK, Tomáš, MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2010. s. 188.

číst mimo dohled matky: „...*jak jsem jen mohla, jsem se odkradla s knihou do malého pokojíku, ležícího stranou na chodbě a tam jsem, vědoma, že matka je něčím zaměstnána, četla, až se hory zelenaly*“.⁷⁰

Z období raného dětství Frídová popisuje několik dalších zážitků, které vnímala spíše negativně. První takovou vzpomínkou bylo neočekávané odloučení od starší sestry Zdeny, kterou si k sobě na výchovu vyžádal její dědeček Kristián Veselý, když bylo Boženě pět let. Při vzpomínce na tuto chvíli píše, že to byla její „*první bolest*“⁷¹ v životě. Jiným velkým zklamáním pro ni byl střet se světem dospělých, kdy si jako malá špatně vyložila pravidla slušného chování a byla za ně následně potrestána.⁷²

Frídová v pamětech uvádí, že do roku 1863 bylo její dětství monotónní, přestože bylo občas zpestřeno návštěvou divadla.⁷³ Tyto chvíle považovala za vybočení z každodenní rutiny. Divadlo bylo jednou z forem sociability. Dívky si uvědomovaly, co návštěva divadla znamená, a pečlivě se na představení připravovaly. Pokaždé se pečlivě umyly a oblékly do čistého oblečení. Návštěvu divadla považovaly za velikou událost. Skrze divadlo bylo v lidech probouzeno národní cítění a prohlubován zájem o český jazyk. Bylo chápáno jako prostředek pro pochopení rozdílu mezi dobrem a zlem, školou moudrosti. Ve společnosti existoval názor, že „*divadlo mnohem více působí na vnímavé posluchače než knihy, obraz nebo hudební skladba*“.⁷⁴

Přelom v každodenní rutině Frídová spatřovala v dětských plesech pořádaných rodinou Braunerových⁷⁵, které konkrétně organizovala Augusta Braunerová od roku 1863 pro své dvě dcery Annu a Zdenku. Nejstarší tři dcery rodiny Veselých, které pobývaly v Praze u dědečka, na ně byly zvány díky tomu, že mladší sestra Boženy Marie byla kamarádkou malé Zdenky Braunerové. Po tanečních hodinách pak u nich byly pořádány dětské plesy,

⁷⁰ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 24.

⁷¹ Tamtéž, s. 8.

⁷² Božena se snažila zachovat tajemství, které jí světila matčina nejmladší sestra Pepička. Ta vlastnila malou myšku, kterou nechtěla nikomu jinému půjčit. Z toho důvodu ji schovala před ostatními dětmi, které se jí dožadovaly. Božena jí dala slib, že nikomu neprozradí, kde se myš nachází. Poté, když dospělí začali po myši shánět a žádaly vysvětlení, jim Božena tajemství neprozradila. Později byla rodiči pokárána, že svou mlčenlivostí neumožnila ostatním dětem si s myší hrát. Božena se cítila zlobou rodičů dotčená.

⁷³ Jmenovitě uvádí dvě divadelní hry – Pannu Orleánskou a první provedení Prodané nevěsty v podání slečny Malé.

⁷⁴ VONDRÁČEK, Jan. *Přehledné dějiny českého divadla I*. 1. vyd. Praha: F. Svoboda, 1926. s. 99.

⁷⁵ Zámožná pražská rodina advokáta, člena staročeské strany a poslance říšské rady JUDr. Františka Augusta Braunera (1810 – 1880), který pocházel z mlynářské rodiny v Litomyšli. Jeho manželka Augusta Braunerová (1817 – 1890) pocházela z úřednické šlechty. Nikdy se nenaučila česky. Pořádala u sebe doma schůzky spojené s pohoštěním, tzv. dýchánky, které navštěvovaly hudebníci, spisovatelé, vědci a výtvarníci. Zcela také podporovala rozvoj svých dětí.

kam mohly dívky také zavítat. Boženě bylo tehdy pouhých deset let, a přesto si se sestrami zřejmě již uvědomovala důležitost takovýchto setkání. Frídová v pamětech o plesech napsala, že tam byl „*crême české společnosti, a my byly šťastné, že jsme je mohly navštěvovati.*“⁷⁶ Na tak zvané „kindrbály“ chodily dívky po několik let. Lze tak usuzovat na základě zmínky v pamětech, kde Frídová píše, že se v domě Braunerových setkala s dcerou národa Zdenkou Havlíčkovou, která „*v té době u Braunerů bydlila.*“⁷⁷ Tehdy osmnáctiletá Zdenka Havlíčková se do domu U Racenberků, kde Braunerovi bydleli, nastěhovala 28. února 1866.⁷⁸ Z pamětí však vyplývá, že do bližšího přátelského kontaktu spolu tyto dvě dívky nepřišly.

Dětský svět Boženy byl narušen roku 1866 během války s Pruskem. Jan Veselý se musel od rodiny odloučit, protože byl povolán, aby odvážel raněné z bojiště. Proto se matka s dcerami uchýlila ke své matce Antonii Kavalírové bydlící v Sázavě, kde byla rodina ve větším bezpečí, než kdyby zůstala v Liberci. Božena zde své volné chvíle trávila čtením knih z babiččiny knihovny či sledováním práce sklenářů v huti. Kontakt s pruskými vojáky se rodina Veselých nevyhnula ani zde, jelikož její strýc u sebe doma musel ubytovat velícího důstojníka pruské armády a postarat se i o jeho vojáky, kterým přidělil přístřeší v dělnických domcích. Na tyto chvíle však nevzpomíná ve zlém, jelikož v nich poznali „*hodné, mírumilovné lidi, vzpomínající s touhou na vzdálený domov. Také strýc a teta chválili uctivé chování svých hostů, s nimiž ještě, když se vzdálili a vrátili se po válce domů, si vyměnili několik dopisů.*“⁷⁹ V Sázavě se paní Veselá a jejích pět dcer opět šťastně setkaly se svým manželem a otcem.

⁷⁶ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp, 36 11, 8., s. 15.

⁷⁷ Tamtéž, s. 16.

⁷⁸ LENDEROVÁ, Milena. *Zdenka Braunerová*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2000. s. 36.

⁷⁹ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8..s. 22.

Škola a vzdělání

O vzdělání rodičů Boženy Frídové se nedochovalo mnoho zpráv. O otci Janu Veselém se z pamětí dovídáme pouze tolik, že byl ryzí vlastenec a požadoval pro své dcery české vzdělání. O Antonii Veselé se dochovalo několik málo zmínek v *Pamětech babičky Kavalírové*.⁸⁰ Rodina Kavalírových na vzdělání svých dětí myslela. Rodiče se snažili zabezpečit vzdělání všem potomkům. Jelikož se však z celkového počtu dvanácti dětí do rodiny narodilo osm chlapců, bylo vzdělání primárně určeno jim a děvčata byla upozaděna. O Antonii se z pamětí dovídáme, že navštěvovala obecnou školu v Ostředku, kam docházely místní děti z okolních hutí. Ve škole byl jejich učitelem Antonín Soudek, který zároveň vedl rodině Kavalírově v Ostřecké huti účetnictví. Poté strávila dva roky u faráře Prokše ve Frauntáli,⁸¹ kde se měla naučit německy. Farář Prokš nepatřil mezi svědomité učitele a Kavalírová v pamětech uvádí, že dcera Antonie po dvou letech „*neuměla nic. Museli sme jí dát do Prahy; byla u nějakého pana Funka ve zdravě 1 Rok a Rok u pani Hačlový v ústavu*“.⁸² Z Pamětí babičky Kavalírové tedy vyplývá, že Antonie absolvovala tzv. službu na venkově,⁸³ kterou byl pobyt na faře, kde se dívky měly naučit německy, vařit a správně se chovat. Poté, co rodina zjistila, že absolvovaná služba na faře nevyhovovala jejich požadavkům, byla dívka poslána na další vzdělání do Prahy. Na základě těchto informací lze usoudit, že o dobré vzdělání svých dcer měla zájem i jejich matka Antonie Veselá, která si uvědomovala potřebu kvalitního vzdělání pro své dcery.

V rodině Veselých byly všechny dívky vzdělané. Podle pamětí Frídové se o to zasloužil zejména jejich otec, který trval na tom, že jeho dcery musí navštěvovat vlasteneckou školu. Pro otce bylo nemyslitelné, aby dal Boženu na studia do německé školy v Liberci, kde v té době rodina žila. „*Otec byl ryzí vlastenec, dát dítě do německé školy byl by považoval za těžký hřích. Nezbylo než také mne dáti do Prahy k dědečkovi, a posílat do ústavu k madame Svobodové, kam Zdenka již asi rok chodila.*“⁸⁴ Z toho důvodu poslal své nejstarší dcery do Prahy. Od rodičů a ostatních sester tak byly odděleny. Dívky se musely rozloučit s rodinou v Liberci a odjet ke Kristiánu Veselému, u něhož trávily celý

⁸⁰ KAVALÍROVÁ, Antonie. *Paměti babičky Kavalírové*. 3. vyd. Praha: Topičovo nakladatelství, 1947.

⁸¹ Obec Pohled u Havlíčkova Brodu.

⁸² Tamtéž, s. 99.

⁸³ LENDEROVÁ, Milena; JIRÁNEK, Tomáš; MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2010. s. 206.

⁸⁴ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 10.

rok včetně Vánoc. Domů jezdily pouze na prázdniny. Pobyt mimo rodinný krb býval pro mnoho dětí těžký a traumatizující zážitek. Dokladem toho je opět zmínka v memoárech, kdy Frídová vzpomíná na svá studia v Praze. „Časem jsme ovšem zvykly, jen malá sestra Mária, když též v šesti letech byla poslána do Prahy do školy, tak si zasteskla, že ji musili vzít ještě na půl roku domu, byla by se snad steskem rozstonala.“⁸⁵

Tři nejstarší dcery Veselých od svých šesti let navštěvovaly ústav paní Svobodové. „Ústav paní Svobodové těšil se tehdy nejlepší pověstí.“⁸⁶ Přestože byla hlavním vyučovacím jazykem němčina,⁸⁷ považoval Jan Veselý zřejmě tento ústav za dostatečně odpovídající jeho vlasteneckému cítění, protože do něho poslal tři ze svých pěti dcer. Paní Svobodová byla rodilá Francouzka, která u sebe v bytě vedla soukromou školu pro dívky, které se u ní učily základním znalostem. V bytě se nacházela místnost, kde mohlo několik jejích schovank bydlet. Jednu chvíli obě sestry v pokoji pro schovanky také bydlely, protože u nich v domě propukla jakási nakažlivá nemoc. Díky tomu si přišly „ve třídě jako doma“.⁸⁸ Paní Svobodová je osobně učila francouzsky a o ostatní výuku se starali učitelé: manžel paní Svobodové⁸⁹ a pánové Kalina⁹⁰ a Crha. Božena do ústavu docházela šest let v letech 1859 - 1865. Osvojila si zde znalosti náboženství, mravouky, zeměpisu, dějepisu, kreslení a ručních prací. Během studia v ústavu paní Svobodové zde potkala například Elišku Krásnohorskou,⁹¹ která tu pracovala jako pomocná učitelská síla, či žačku Filipínou Hrázkou, která hrála na housle a byla přítelkyní Zdenky Havlíčkové.⁹² Boženě tato dívka utkvěla v paměti, protože hrát na housle „u děvčat bylo řídkým jevem“.⁹³ Po prusko-rakouské válce roku 1866 již ústav nebyl znovu otevřen, což

⁸⁵ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 13.

⁸⁶ Tamtéž, s. 10.

⁸⁷ LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vyd. Praha: NLN, 2009. s. 94.

⁸⁸ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 17.

⁸⁹ Antonín Svoboda, ředitel obecné školy v Praze.

⁹⁰ František Bohdan Kalina (1834 – 1892), český pedagog. Od roku 1883 byl ředitelem učitelského ústavu v Kutné Hoře. Napsal knihu *Obrazy z dějin vychovatelství*.

⁹¹ Eliška Krásnohorská (18. listopadu 1847 Praha – 26. listopadu 1926 Praha), česká básnířka, libretistka a spisovatelka. Vlastním jménem Alžběta Pechová. Byla redaktorkou *Ženských listů*, psala do časopisu *Osvěta*. Byla autorkou knih pro mládež a průkopnicí ženského hnutí. Roku 1890 založila první dívčí střední školu Minerva.

⁹² Zdenka Havlíčková (1848 – 20. září 1872), dcera Karla Havlíčka Borovského. Po smrti rodičů byla sirotkem. Roku 1861 na ní český národ uspořádal sbírku, aby byla zabezpečena. Vyrůstala u Braunerů. Zamílovala se do polského šlechtice a důstojníka rakouské armády Quida Battaglia. Česká společnost na to reagovala podrážděně. Poté několik let bydlela v Rakovníku a nakonec se přestěhovala k babičce do Havlíčkova Brodu, kde ve věku 23 let zemřela na tuberkulózu.

⁹³ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 16.

způsobilo problém Marii Veselé, která zde vzhledem k věku nestihla plně dokončit své vzdělání.

Po absolvování studií v ústavu paní Svobodové přešly všechny dívky na vyšší dívčí školu. Božena ji začala navštěvovat roku 1865 ve věku dvanácti let. Tato škola se od soukromého ústavu paní Svobodové velmi lišila. Byl zde pevně daný řád a mnoho učitelů, kteří se u žaček střídali dle daného rozvrhu. Učitele na této škole si však Božena příliš neoblíbila. Třídní učitelka Rösslerová ji přišla „...*krajně přísná, neměly jsme ji rády*“.⁹⁴ Ředitel Vilém Gabler, kterého měly dívky na francouzštinu, byl podle ní suchopárný. Učitel počtů profesor Karel Starý nedokázal zajímavě přednášet. Na krasopis měly Petra Mužáka, manžela Karolíny Světlé, který byl podle ní velmi „suchý“. Hodně si ale oblíbila profesora Emmanuela Tonnera, který je učil dějepis, a u něhož ráda naslouchala „*jeho vzletným výkladům z dějin*“.⁹⁵ Dále ráda vzpomínala na učitele zpěvu Ferdinanda Hellera. Ze spolužaček v pamětech vzpomíná na Marii Červinkovou-Riegrovou,⁹⁶ Annu Lauermannovou-Mikschovou⁹⁷ a Růženu Švagrovskou, provdanou Fričovou.⁹⁸ Během svých studií se s nimi ale blíže nepřátelila. Její kamarádkou se ve škole stala Ludmila Vocelová,⁹⁹ dcera spisovatele Jana Erazima Vocela.¹⁰⁰ S touto dívkou ji spojovala záliba ve čtení knížek. Napsaly spolu dokonce novelu a poslaly ji k posouzení do redakce časopisu,¹⁰¹ z něhož přišla odpověď: „*Pokračujte, nadání je patrné.*“¹⁰² V dalším ročníku na vyšší dívčí škole se také přátelila s Johanou Podlipskou,¹⁰³ díky které šla Božena na své první dostaveníčko v životě.

Vyšší dívčí škola byla spravovaná městem, tedy veřejná. Svůj provoz zahájila roku 1863. Otevření školy přijala společnost kladně. Do prvního ročníku se přihlásilo 93

⁹⁴ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 17.

⁹⁵ Tamtéž, s. 17.

⁹⁶ Marie Červinková-Riegrová (9. srpna 1854 Praha – 19. ledna 1895 Praha), dcera politika a spoluzakladatele Národní strany Františka Ladislava Riegra. Provdaná za ředitele hospodářství v Malči, Václava Červinku. Česká spisovatelka. Zaměřovala se také na dobročinnost.

⁹⁷ Anna Lauermannová-Mikschová (15. prosince 1852 Praha – 17. června 1932 Praha). Česká spisovatelka publikující pod pseudonymem Felix Téver. Ve svém domě padesát let vedla literární salón.

⁹⁸ Provdaná za Vojtěcha Friče (8. prosince 1844 Praha – 12. října 1918 Praha) českého právníka, advokáta, náměstka pražského starosty, jenž byl bratrem spisovatele J. V. Friče, který si za manželku vzal sestru Antonie Veselé.

⁹⁹ Ludmila Vocelová se dle pamětí Frídové po smrti svého otce o sebe starala sama, učila hře na piano. Skonala po dlouhodobé nemoci.

¹⁰⁰ Jan Erazim Vocel (23. srpna 1803 Kutná Hora – 16. září 1871 Praha), český básník, zakladatel české archeologie.

¹⁰¹ Frídová nezmiňuje do jakého.

¹⁰² LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 19.

¹⁰³ Johana Podlipská byla příbuznou Sofie Podlipské.

dívce.¹⁰⁴ V následujících letech počet žaček neustále stoupal. Prvním ředitelem školy byl Vilém Gabler, jehož prioritní snahou bylo zabezpečit škole kvalitní personál. Výše školného byla stanovena na 2 až 4 zlatky měsíčně. Pro rodinu Veselých musel tento náklad znamenat poměrně velikou položku v rodinném rozpočtu, vezmeme-li v úvahu fakt, že v jistou chvíli školu navštěvovaly první tři nejstarší dcery najednou. Přičemž roční příjmy chudších středních vrstev na konci 19. století se pohybovaly zhruba okolo tisíce zlatých ročně.¹⁰⁵ Jan Veselý byl zaměstnán jako úředník a jistě by si nemohl dovolit zajistit svým dcerám vzdělání v Praze, kdyby nebylo jeho otce Kristiána Veselého, u kterého mohly dívky dlouhodobě bydlet. Pokud by Veselý neměl v Praze příbuzného, který byl ochoten poskytnout dívkám bydlení, nebylo by možné všem pěti dcerám poskytnout tak kvalitní vzdělání, jaké vyšší dívčí škola zaručovala.

Škola své žákyně však nepřipravovala na výkon povolání. Jejím hlavním cílem bylo poskytnout dívkám takové vzdělání, aby byly schopny se postarat o rodinu a vést domácnost. Ve studijním plánu se vedle náboženství, čtení, jazyků, počtů a zeměpisu s přírodopisem nacházely předměty jako kreslení, zpěv, vychovatelství a ruční práce. Zaměření na péči o domácnost svědčí také fakt, že v tak široké škále předmětů jasně dominovaly ruční práce, jejichž hodinový fond téměř dvojnásobně převyšoval ostatní předměty.¹⁰⁶

Po zakončení studia na vyšší dívčí škole chtěla Božena ve svých studiích pokračovat. Prosila otce, aby ji umožnil navštěvovat učitelský kurz. Učitelství bývalo v 19. století jedním z mála povolání, které mohly ženy vykonávat. Povolání učitelek splňovalo dobovou představu o typicky ženských vlastnostech, jimiž byly laskavost, ochota pečovat o druhé a obětavost. První normy pro vzdělání učitelek byly sepsány za vlády Františka I. a přesněji upraveny roku 1842. Přípravu na budoucí povolání učitelky zajišťovaly učitelské kurzy. Až v 60. letech 19. století začaly být zakládány ústavy, pro jejichž absolvování bylo třeba složit maturitní zkoušku.¹⁰⁷ Který z kurzů měla Frídová v úmyslu navštěvovat, její paměti nesdělují. Víme však, že Jan Veselý další studium své dcery vážně zvažoval. Po poradě s příbuzným, ředitelem české reálky Janem Šťastným,

¹⁰⁴ TÁBORSKÝ, František. *Půlstoletí Vyšší dívčí školy hlavního města Prahy 1863 – 1913*. 1. vyd. Praha: 1913. s. 66.

¹⁰⁵ MACHAČOVÁ, Jana.; MATĚJČEK Jiří. *O středních vrstvách v českých zemích 1750 – 1950*. 1. vyd. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. s. 28.

¹⁰⁶ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. s. 47.

¹⁰⁷ BAHENSKÁ, Marie. Povolání: žena. K otázce vzdělávání lékařek a učitelek v českých zemích v 19. století. In: *Ženy ve spektru civilizací (K proměnám postavení žen ve vývoji lidské společnosti)*. 1. vyd. Praha: SLON, 2009. s. 58.

se ale otec rozhodl Boženě další studia zakázat. Svou roli v tom sehrály také finanční prostředky. Právě v době, kdy Božena dokončila své vzdělání, do Prahy na studia přijely dvě nejmladší sestry Anna a Olga.

Božena své obzory rozšiřovala i mimo školní lavice. Během studia druhého ročníku vyšší dívčí školy se seznámila s Johanou Podlipskou, díky níž mohla navštěvovat přednášky z literatury v bytě Sofie Podlipské. Kromě první přednášky, na které Podlipská vyprávěla „o *bájesloví Slovanů dle Hanuše*“¹⁰⁸ si Frídová při psaní pamětí již další témata nevybavila. Nicméně z memoárů jasně vyplývá, že se Sofie Podlipská snažila svou aktivitou prohloubit v dívkách znalost literatury a rozvinout v nich vlastenecké cítění. Rodina Veselých patřila mezi české vlastence a Boženě její účast na přednáškách schvalovala. Sama Božena byla velmi ráda, že díky účasti na přednáškách si rozšiřuje své znalosti četby, kterou si oblíbila nade vše. Zároveň v sobě pociťovala hrdost, že patří mezi dívky, které vyučuje osobnost typu Sofie Podlipské.

Výčet znalostí a schopností Frídové byl ještě o něco širší. Během 19. století bylo zvykem, že by každá dívka měla umět hrát na nějaký hudební nástroj. Velmi oblíbená byla hra na piano. Ani dcery rodiny Veselých nebyly výjimkou. Při pobytu v Praze se sestry učily hře na piano u profesora Blažka. Poté, co se přestěhovaly zpátky do Liberce, pokračovaly v hodinách u učitele na piano Proksche, který měl v Liberci svůj hudební ústav. Božena na hodiny opět chodila s nejstarší sestrou Zdenou, jelikož ostatní sestry od nich vzhledem k věku byly stále odděleny. V hraní na piano však nespatovala tolik zábavy, jako ve čtení. „*Chodila jsem tam jen proto ráda, že, když Zdenka půl hodiny hrála, já směla si z jeho knihovny vypůjčit knihu.*“¹⁰⁹ Na rozdíl od starší sestry Božena ve hře na piano příliš nevynikala a nebyla tolik pokročilá jako Zdenka. Při závěrečné zkoušce v libereckém hudebním ústavu konané roku 1869 obě sestry veřejně vystupovaly. Zdenka jako pokročilejší ze sester hrála těžký sólový kousek, Božena byla přiřazena do skupiny osmi dívek, které hrály společně. Při popisu průběhu zkoušky ve svých pamětech píše, že na začátku vystoupení udělala chybu, která ji natolik vyvedla z míry, že si ji vybavuje ještě po šedesáti letech při psaní memoárů. Podle jejích pamětí učení na piano nikdy „*nebrala příliš vážně. Také jsem se ničemu nenaučila, čehož jsem*

¹⁰⁸ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp, 36 11, 8., s. 13.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 30.

*později často želela. Dávám vinu té své vášni ke čtení, která mne vždy odváděla od cvičení piana.*¹¹⁰

Pří výčtu znalostí Boženy Frídové nelze zapomenout na její jazykovou vybavenost. Božena pocházela z jazykově české rodiny. Během 19. století byla samozřejmostí také znalost německého jazyka. Němčina byla úředním jazykem v habsburské monarchii. Znalost tohoto jazyka byla podmínkou pro komunikaci s úřady až do roku 1897, kdy byla vydána Badeniho jazyková nařízení, která zrovnoprávnila češtinu s němčinou i pro vnitřní úřadování. Francouzsky se Frídová učila v ústavu paní Svobodové, stejně tak i na vyšší dívčí škole. Znalost francouzštiny patřila k dobovému módnímu úzu. Z korespondence s Juliem Zeyerem vyplývá, že uměla také italsky. Kde se tento jazyka naučila a do jaké míry ho ovládala, není známo. Z dochovaných pamětí a korespondence Frídové také víme, že uměla anglicky. Tento jazyk ji učil Josef Václav Sládek během jejich schůzek u Sofie Podlipské a v bytě Veselých. Dokladem toho je též dochovaný Sládkův dopis z roku 1879, ve kterém jí připomíná další hodinu angličtiny a vyjadřuje své přání, aby ho přivítala „dobře vypracovanými úlohami“.¹¹¹ Frídová byla schopná číst anglické knihy v originále, což svědčí o její pokročilé znalosti tohoto jazyka. Celkem tedy existují doklady o tom, že Frídová ovládala pět světových jazyků.

Závěrem nelze než konstatovat, že vzdělání Boženy Frídové bylo velmi dobré. Rodiče jí zajistili studia v kvalitních školách, které byly tehdy k dispozici. Božena se sama aktivně zajímala o světovou četbu a cizí jazyky. Dosaženým vzděláním a svými zájmy byla ideálním obrazem ženy 19. století.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 38.

¹¹¹ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence cizí – přijatá, Josef Václav Sládek Frídové Boženě, dopis z Prahy dne 14. ledna 1879.

Dospívání a mládí

Období dospívání je pro každou dívku časem zábavy a prvních lásek. Bylo tomu tak i v minulosti?

Když dívka v 19. století dokončila povinnou školní docházku, bylo úkolem matky postarat se o její další výchovu. Matka měla dceru naučit veškeré věci potřebné k řádnému vedení domácnosti a vštípit jí správné vlastnosti, které byly ženskému pohlaví připisované. Božena Frídová na rozdíl od své matky nepodstoupila „vyšší dívčí“ vzdělání na faře, ale dostalo se jí kvalitního vzdělání na vyšší dívčí škole, které ji připravilo pro budoucí život v roli manželky a matky mající dobré všeobecné znalosti. Díky svému vzdělání byla připravena stát se přítelkyní a společnicí svému budoucímu muži, která bude schopna řádně vychovat potomky k vlasteneckému cítění. V případě Boženy Frídové to bylo celých patnáct let, které ji dělily od další životní fáze, jež započala sňatkem s Bedřichem Frídou.

Po návratu ze studií trávily nejstarší dcery všechny svůj čas s rodiči v Liberci, kde pomáhaly matce s pracemi v domácnosti. Antonie Veselá je jako správná matka vedla k pracovitosti. Dbala o to, aby ani jedna z dcer příliš nezahálela. Hlavní činnost sester spočívala především v šití oblečení. *„Bylo nás pět dcer a vše se šilo doma, takže o práci nebyla nouze.“*¹¹² Tento trend byl v mnoha měšťanských a zejména úřednických rodinách zcela běžný. Peněz nebylo nazbyt a rodiny byly nuceny šetřit. Avšak při společenském styku s ostatními lidmi se snažily zachovávat všechny zvyklosti, které měly jejich okolí naznačit, že je vše tak, jak má být.¹¹³ Šití oblečení bývalo v buržoazním prostředí považováno za méněcennou činnost, která měla být zadána k zhotovení švadlenám. Tato dovednost se někdy tajila, aby si rodina navenek nepoškodila dobré jméno.¹¹⁴

Společenských styků si dívky v tomto městě moc neužily. Rodina Veselých zde nevítila mnoho návštěv. Antonie Veselá jednou či dvakrát za rok *„sezvala tehdy obvyklou*

¹¹² LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp, 36 11, 8., s. 30.

¹¹³ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. s. 25.

¹¹⁴ LENDEROVÁ, Milena; MACKOVÁ, Marie; BEZECTNÝ, Zdeněk; JIRÁNEK, Tomáš. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. I. díl: Dějiny hmotné kultury*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2001. s. 81.

dámskou kávovou společností“,¹¹⁵ aby zúčastněným dámám oplatila jejich pozvání. Kávové dýchánky byly oblíbenou formou ženské sociability, která má své kořeny v první polovině 19. století. Kávové společnosti propagovala Magdalena Dobromila Rettigová, která v setkáních u kávy spatřovala vhodnou příležitost pro duchaplnou konverzaci v „*milé mateřštině*“.¹¹⁶ Pozvané ženy byly hostitelkou pohoštěny a při konzumaci kávy a moučnicku probraly veškerá témata spojená s rodinou a vedením domácnosti. Nedílnou součástí sezení bývaly i žhavé novinky ze společnosti, většinou ve formě pomluv.¹¹⁷ Nikdo další na návštěvu do domácnosti Veselých zván nebyl.

Dalším druhem sociability, které se dívky v Liberci účastnily, byla posezení „*v malé zahrádce před nádražím, kde jsme často trávily odpoledne a kamž páni někdy přicházeli*“.¹¹⁸ V této souvislosti Frídová zmiňuje podrážděné reakce otce, když jeho dcery někdo z pánů oslovil „slečno“. Božena se cítila velmi dotčena, že ve věku patnácti let ještě nemůže být takto titulována. Oslovení „slečno“ mělo hlubší společenský dopad, kterého si byla Frídová vědoma a cítila se být ukřivděna, že na něj dle názoru otce zdaleka nemá nárok. „Slečna“ mohla, dle dobového úzu, přidělovat rozkazy služebnictvu a na veřejnosti se jí vykalo. Není divu, že i Frídová se chtěla cítit dospěle a postoj otce ji mrzel. O to více, že její vrstevnice takto oslovoval, zatímco své náctileté dcery za „slečny“ nepovažoval.

Poté, co se rodina přestěhovala do Čáslavi, se společenský kontakt dívek o mnoho zlepšil. Sestry s matkou se připojily k čáslavským dámám a chodily s nimi na vycházky na náměstí či na železniční nádraží, které bývalo cílem procházek tamních žen. Božena si zde našla také přítelkyni Mařku Taussigovou z židovské rodiny Taussigových. Taussigovi se s rodinou Veselých přátelili a seznámili je s důstojníky zdejšího pluku barona Reischacha,¹¹⁹ který se zde nalézal. „*Tatínek to nerad viděl, hlavně proto, že byli*

¹¹⁵ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp, 36 11, 8. s. 30.

¹¹⁶ LENDEROVÁ, Milena; JIRÁNEK, Tomáš; MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2010. s. 305.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 306.

¹¹⁸ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp, 36 11, 8. s. 30.

¹¹⁹ Plukk. u. k. Infanterie-Regiment Nr. 21 „Sigmund Freiherr von Reischach“. Čáslavský řadový pěší pluk č. 21 nesoucí od r. 1888 jméno jeho tradičního majitele polního maršála Otto Ferdinanda hraběte z Abensbergu a Traunu vznikl v roce 1733 a na dlouhý čas se staly jeho posádkovými městy Kutná Hora a Čáslav. Později byly jeho odloučené prapory posádkou v Sarajevu, Trebinji a Brcku. V prusko-rakouské válce v r. 1866 se tento český pluk zapojil do obranných bojů v několika střetnutích a jeho nasazení vyvrcholilo v bitvě u Hradce Králové. (Bělina, Pavel. Josef Fučík. *Válka 1866*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005).

*Němci, obával se snad, že by nám některý mohl splésti hlavu, poněvadž však i někteří úředníci dráhy byli Němci, nebyly bysme směly s nikým promluvit.*¹²⁰

V souvislosti s pobytem v Čáslavi Frídová uvádí, že společenský život se jí více zamlouval na malém městě, nežli v Praze. O společenském ruchu v Čáslavi v pamětech píše: „*V takovém malém městě užijí děvčata mnohem více než ve velkém. Když se tam pořádá nějaká zábava, rozumí se samo sebou, že jde každý, zvlášť mladý svět. A toho těšení a chystání. Všichni se znají, ví se, že přijedou úředníci z blízkých cukrovarů neb stanic. A děvčata vědí, že budou tančiti, když to ve velkém městě, kdo nemá známé, je to vždy nejisté. A nejen v zimě i v plném létě odbývají se, když přijedou studenti na prázdniny, taneční zábavy, tak zvané věnečky.*“¹²¹

Sama autorka se ve svých vzpomínkách nezabývá uváděním do společnosti, které pro dívky znamenalo první krok vstříc dospělosti. Dívky své první věnečky vnímaly zcela vážně a některé z nich si braly až příliš k srdci projevy svých blízkých.¹²² V případě Frídové tomu tak není zřejmě z toho důvodu, že se již v raném věku účastnila dětských plesů v rodině Braunerových nebo v rodině Blažkových.¹²³ Snad proto byla na společenské styky zvyklá a ve svých memoárech nepovažovala za důležité svůj první ples v dospívajícím věku blížeji popsat. Na základě líčení je však pravděpodobné, že dívky opět začaly na plesy pravidelně chodit právě v Čáslavi, jelikož při popisu společenských poměrů v Liberci se o nich nezmiňuje a naopak tvrdí, že na Liberec nemá další vzpomínky, což je důkaz toho, „*jaký jednotvárný život jsme vedly. Jiná děvčata v našich letech i tehdy užívala trochu zábav,...*“¹²⁴ S jistotou lze říci, že Frídová patřila mezi dívky, které měly tanec v oblibě. V dospělosti v jednom z dopisů Juliu Zeyerovi roku 1889 se mu svěřila: „*...má láska k lektuře, hudbě, a má víra v přátelství jsou tytéž, jako když jsem při zvuku valčíku lítávala sálem a vyhýbala se maminčiným zrakům, abych nemusila přestat!*“¹²⁵

¹²⁰ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 41.

¹²¹ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 42.

¹²² LENDEROVÁ, Milena. Reflexe identity v ženských denících 19. století. In: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století. Sborník příspěvků z konference pořádané ve dnech 23. – 24. 11. 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*. 1. vyd. Praha: Scriptorium, 2007. s. 167.

¹²³ Profesor Blažek byl učitelem na varhanické škole v Praze, k němuž sestry Zdena a Božena chodily na hodiny piana.

¹²⁴ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8. s. 30.

¹²⁵ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 19. listopadu 1889.

Vraťme se ale opět k pobytu rodiny Veselých v Čáslavi. S důstojníky čáslavského pluku barona Reischacha chodily dívky tančit do kasina. Přátelství dcer s německými důstojníky nerad viděl Jan Veselý, který se snažil dcery přimět, aby více chodily do české besedy¹²⁶ a zapojily se do vlasteneckých zábav. Přání otce nešlo odmítnout, proto dcery Veselých navštěvovaly jak taneční zábavy v důstojnickém kasinu, tak věnečky pořádané českou besedou. Božena však raději chodila tančit do kasina, protože důstojníky považovala za zábavnější společníky než syny živnostníků, kteří navštěvovali českou besedu. Skrze Mařku Taussigovou se v Čáslavi seznámila s poručíkem Imhofem, který pocházel ze šlechtické rodiny. Poručík „*měl velmi uhlazené chování, hrál pěkně klavír, a byl výborným společníkem, alespoň se mně tak zdálo, snad proto, že jsem se s ním ráda bavila. /.../ Rozumí se samo sebou, že se mně dvořil, a já musím upřímně vyznat, že se mně velmi líbil. Byl to ovšem jen mladistvý flirt, který brzy přestal,...*“.¹²⁷ Na tanečních zábavách v české besedě Božena tančovala s mužem, jemuž z neznámého důvodu říkala „strýček F.“. Byl to asi pětatřicetiletý ženatý statkář s pěti dětmi. Tento muž se do ní zamiloval a vyznal jí lásku. „*Bylo to první vyznání lásky, jehož se mně dostalo.*“¹²⁸

Během čáslavského pobytu se Božena také zapojila do ochotnického představení české besedy. Bylo to opět na přání otce, který si přál, aby se jeho dcery více účastnily českých vlasteneckých činností. Vystoupila zde s básní *Slze vlastenek* od Boženy Němcové,¹²⁹ s níž u obecenstva sklídila úspěch. Své dramatické umění však Božena během svého dospívání neuplatnila pouze jednou. Do ochotnického divadelního představení se zapojila spolu se sestrami již během jejich pobytu v Liberci, kde s nimi učitelka francouzštiny nacvičila divadelní představení Sardouovy¹³⁰ veselohry *Les doigts de fée*,¹³¹ v níž starší Zdenka hrála postavu Josefíny a Božena paní de Brany. Roku 1873 se sestry Veselých připojily k bratranci Janu Šťastnému, který s nimi během letních prázdnin v Divišově nacvičil ochotnické představení, které pro sestry bylo v

¹²⁶ Vlastenecký spolek pro měšťany a českou inteligenci, založený roku 1845 v Praze. Prvním starostou spolku byl Josef Frič a prvním jednatelem František Brauner. O členství ve spolku byl velký zájem, proto začaly být později české besedy zakládány i v dalších českých městech.

¹²⁷ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 49.

¹²⁸ Tamtéž, s. 45.

¹²⁹ Božena Němcová (4. února 1820 Vídeň – 21. ledna 1862 Praha), česká spisovatelka.

¹³⁰ Victorien Sardou (7. září 1831 Paříž – 7. listopadu 1908 Paříž), francouzský dramatik. Autor divadelních her, které se hrály i v českých zemích, kde sklízely velký úspěch. Jeho hry se vyznačují originalitou a smyslem pro napětí.

¹³¹ Čarovné ruce.

„monotónním životě milé vyrušení“,¹³² které s radostí přivítaly. Jan Šťastný do programu zařadil svoje krátké dílo, ve kterém si zahrála sama Frídová a jehož jméno v pamětech nezmiňuje, dále *Telegram*¹³³ od Gustava Pflagra Moravského¹³⁴ a Nerudovu¹³⁵ *Prodanou lásku*.¹³⁶

Zapojení do divadelních představení či četba dramatických prací bývaly běžnou součástí dětství a dospívání. Mnoho chlapců a dívek do divadla rádo chodilo. Někteří z nich,¹³⁷ stejně jako Jan Šťastný, napsalo své vlastní kusy, které potom s příbuznými secvičili.¹³⁸ Dramatizace divadelních her se nacvičovala také ve školách, které organizovaly svá vlastní divadelní představení.¹³⁹

Roku 1872 bezstarostný život mladých dívek v Čáslavi skončil a rodina se opět stěhovala, tentokrát na několik měsíců do Vídně. Společenské poměry rodiny Veselých se během pobytu v hlavním městě habsburské monarchie opět změnily. Otec trávil svůj čas v práci a Antonie Veselá společnost jiných osob příliš nevyhledávala. Pokud chtěly sestry jít ven a setkat se s lidmi, nezbývalo jim nic jiného, než se „odvážiti samy na výzkumné cesty“.¹⁴⁰ Večery sestry často trávily ve vídeňském parku Volksgarten, poblíž kterého rodina Veselých bydlela. Dívky zde neměly ani příležitost navštívit divadlo, jelikož se jejich byt nacházel poměrně daleko od centra města a jízda večerním povozem byla pro rodinu příliš drahá. Pěšky do divadla jít také nemohly, protože se jejich matka „...bála v noci s námi sama jíti.“¹⁴¹ Frídovou zřejmě pobyt ve Vídni opravdu příliš neuspokojoval, jelikož do paměti zapsala, že zde sestry žily „jako poustevnice“.¹⁴² Pravidelně vídaly pouze učitele, který docházel učit jejich mladší sestry, a tatínkova kolegu od dráhy, pana Mittelbacha, jehož návštěvu sestry vždy velmi vítaly. Pokládaly ho za dobrého společníka a oceňovaly jeho hru na klavír. Jeho návštěvy v rodině však

¹³² LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 63.

¹³³ Veselohra napsaná roku 1866 Gustavem Pflagem Moravským.

¹³⁴ Gustav Pflger Moravský (27. července 1833 Karasín – 20. září 1875 Praha), básník, dramatik a prozaik. Moravský přijal jako literární jméno. Svou první sbírku veršů vydal roku 1857 v Lumíru.

¹³⁵ Jan Neruda (9. července 1834 Praha – 22. srpna 1891 Praha), český básník, novinář. Patřil k májovcům.

¹³⁶ Divadelní hra Jana Nerudy napsaná roku 1859.

¹³⁷ Svou vlastní divadelní hru v dětství napsal a zinscenoval hudební skladatel J. B. Foerster, spisovatel Alois Jirásek či spisovatel Václav Štech.

¹³⁸ PRAŽÁK, František. *Dětství vynikajících lidí českých*. 1. vyd. Turnov: Jan Jiránek, 1939. s. 225 – 231.

¹³⁹ LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vyd. Praha: NLN, 2009. s. 431.

¹⁴⁰ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 46.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 47.

¹⁴² Tamtéž, s. 48.

nebývaly časté a příliš dlouhé. Mittelbach byl Němec středního věku a pan Veselý se snažil styky s ním udržet na konvenční úrovni.

Ze stereotypního života ve Vídni vytrhlo rodinu setkání s tetou Annou,¹⁴³ která je pozvala do Schwarzenberského paláce na ples, kde měli Veselí možnost vidět šlechtu a bratra císaře,¹⁴⁴ jenž se na ples také dostavil.

Po krátkém pobytu ve Vídni se rodina přestěhovala do Kolína, kde se dívky více zapojily do společenského dění. Chodily s matkou na zdejší ostrov, kde se scházely se známými. V pamětech Frídová jmenuje několik mužů a zmiňuje jejich zálibení v mladší sestře Marii.¹⁴⁵ V souvislosti s pobytem v Kolíně píše o rodině Weisbergově, s níž byli Veselí v blízkém styku. Jejich přátelství však nepřekročilo jisté meze, jelikož Weisbergovi byli němečtí Židé. Díky dobrému vlakovému spojení se rodina Veselých zúčastnila i několika plesů v Praze a Čáslavi. Během plesové sezony navštívili i plesy, které se konaly v samotném Kolíně. Pobyt v tomto městě se Boženě velmi zamlouval. Mohla odsud jezdit navštěvovat svoji přítelkyni Mařku Taussigovou v Čáslavi. Po přestěhování do Kolína Božena toto město navštívila několikrát. Během jejích návštěv u Taussigových se často setkávala i s Imhofem. Během jednoho pobytu v Čáslavi ji Imhof navštívil, když byli Taussigovi na taneční zábavě a ona zůstala u nich doma sama. Tehdy Imhof Boženu „*uchopil /.../ nic netušící do náručí a dal mně dvě políbení*“.¹⁴⁶

Ve stejném období, kdy Božena navštěvovala v Čáslavi přítelkyni Mařku a Imhofa, tedy během roku 1871, musela s matkou na několik týdnů odjet do Sázavy za jejím bratrem Josefem Kavalírem, jemuž onemocněla žena Karolina na tuberkulosu. Nemocnou ošetřoval jistý lékař P., který u rodiny Kavalírových trávil na přání Josefa veškerý svůj možný čas. Božena mu někdy dělala společnost ve chvílích, kdy se nemusel věnovat pacientce. Doktor se do Boženy zamiloval a dvořil se jí. Ještě téhož roku za ní jel na ples do Čáslavi. Zprávu o jeho cestě psala babička Kavalírová své nejmladší dceři provdané za Aloise Weniga.¹⁴⁷ „*Náš pan Doktor tam taky jel; napaluje Boženku a*

¹⁴³ Sestra matky Antonie Veselé, která byla pomocnou u hraběnky Marie Valdštejnové, rozené kněžny Schwarzenberkové. Byla celý život svobodná.

¹⁴⁴ Jméno císařova bratra Frídová v pamětech nezmiňuje. Lze však usuzovat, že se jednalo o Karla Ludvíka (1833 – 1896), tzv. „výstavního arcivévodu“, který se roku 1861 vzdal politického působení a vystupoval jen jako reprezentant císařského domu na výstavách a slavnostech. Druhý císařův bratr Maxmilián I. Mexický byl od roku 1867 mrtev.

¹⁴⁵ Mezi muže, kteří si v Kolíně oblíbili Marii Veselou, patřil ředitel cukrovaru Richter a městský tajemník Šratke.

¹⁴⁶ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, s. 55.

¹⁴⁷ Alois Wenig (1842 – 1916), manžel Josefy Kavalírové. Povoláním učitel. Později se stal účetním v sázavské huti.

*myslim, že mu jí dají.*¹⁴⁸ V memoárech o doktorově dvoření Frídová píše, že „*jsouc málo eroticky založena, zůstala dvořením jeho nedotčena.*“¹⁴⁹ Důvod jejího nezájmu o mladého doktora byl však prozaičtější, jak sama autorka paměti o několik dalších řádek níže přiznává, sám doktor „*poznal, že mi je lhostejný. Tehdy jak jsem již dříve psala, zajímal mne poručík Imhof.*“¹⁵⁰

Frídová ve svých pamětech tvrdí, že její zalíbení v Imhofovi pro ni nebylo důležité a budoucnost jejich vztahu byla nereálná, jelikož byl Imhof důstojník a měl by si správně vybrat dobře zajištěnou manželku. Navíc byl také Němec a vztah s ním by neschvaloval její otec. I tak se však nelze ubránit dojmu, že Frídová během svého mládí k tomuto muži pociťovala něco víc, než jen pouhou přátelskou náklonnost a potěšení z toho, že je středem zájmu pěkného důstojníka. Ve svých pamětech věnuje popisu vztahu a událostí s tímto mužem několik stran a z textu je zřejmé, že se ve svých vzpomínkách do tohoto období svého mládí opravdu ráda vracela.

Schůzkám s Imhofem však učinila přítrž událost v rodině Veselých. Roku 1875 byl Jan Veselý propuštěn od dráhy. Příčinou toho podle Frídové bylo, že otec ručil jistému panu Patzeltovi, bývalému kolegovi, který však předčasně zemřel a splácení dluhů tudíž přešlo na Boženina otce. Ten, aby se z dluhů co nejdříve dostal, spekuloval na burze. Po krachu vídeňské burzy roku 1873 však o vše opět přišel.

Vedení drah dalo panu Veselému lhůtu na vystěhování z nádražního bytu. Ten však trval na tom, že se rodina musí odstěhovat co nejdříve. Z toho důvodu vyslal Boženu do Prahy, aby zde našla pro rodinu vhodný byt, kam by se mohli přestěhovat.

Krátce po přestěhování měly sestry s matkou mnoho práce s připravováním výbavy pro nejstarší sestru Zdenku, která si koncem února roku 1876 brala Julia Prokše.¹⁵¹ Mladší ze sester Anna¹⁵² zde začala chodit na hodiny zpěvu k panu Pivodovi. Na počátku

¹⁴⁸ KAVALÍROVÁ, Antonie. *Paměti babičky Kavalírové*. 3. vyd. Praha: Topičovo nakladatelství, 1947. s. 188.

¹⁴⁹ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 53.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 53.

¹⁵¹ Julius Prokš, podučitel z Čáslavi. Později aspirant u dráhy. Nějaký čas žila rodina v ruském St. Petersburgu, kam byl Prokš pracovně povolán a později v Klatovech.

¹⁵² Anna Veselá-Dewetterová (27. 1. 1860 Liberec – 8. 4. 1950 Praha) byla žačkou v Pivodově pěvecké škole. Roku 1885 neúspěšně vystoupila v roli Mařenky ve Smetanově prodané nevěstě v Novém českém divadle. Poté se ucházela o přijetí do Národního divadla (po odchodu J. Reinlvé a onemocnění M. Laušmannové) v roli Lidunky ve Weberově Čarostřelci, poté jako Jitka ve Smetanově Daliborovi a jako Micaela v Bizetově Carmen. Na počátku roku 1887 byla na Národního divadla angažována pro menší sopránové role a zůstala zde do 15. 1. 1897. Poté již žila v soukromí. Její životní úlohou byla Mařenka. V této roli také slavila mezinárodní úspěchy během zájezdu Národního divadla do Vídně roku 1892. Roku 1893 ji do Vídně pozvali do Theateran der Wien, aby zde zpívala česky Mařenku za onemocnělou domácí zpěvačku.

pobytu rodiny Veselých v Praze byly jejich společenské styky omezeny pouze na příbuzenstvo. Božena se sestrami sice znala pár bývalých spolužaček ze školy, ale sestry své staré známosti nevyhledávaly.

Rok 1877, jak již bylo řečeno, se stal pro Boženu osudným. Její matka odjela s nejmladšími dvěma dcerami na prázdniny do Bíliny a Božena s Marií v Praze zůstaly, aby se postaraly o svého otce. Dne 27. srpna 1877 k nim přišel na návštěvu jeden z jejích strýců Josef,¹⁵³ který se nikdy neoženil a žil v jedné domácnosti s Boženiným dědečkem. Toho dne pozval obě dívky s otcem na slavnost ostrostřelců do Chuchle. Právě na tomto výletu Božena přímo osobně poznala Sofii Podlipskou, její dceru Ludmilu, syna Prokopa a Jaroslava Vrchlického. Vrchlický byl podle zápisu v pamětech „*mladý slabý muž, rovněž blondýn, s bledým řídkým vousem. Ani o něm se nemohlo říci, že by byl býval krasavcem, ale když zvedl oči od knihy, kterou držel v ruce, viděla jsem, že má bystré světle modré oči, které rázem svým oduševnělým výrazem zkrášlily jeho tvář.*“¹⁵⁴ Dle pamětí Frídové jim již tehdy bylo jméno Vrchlický známé, protože ho znali z časopisu *Lumír*,¹⁵⁵ který odebírala jejich sestra Anna. Již při tomto setkání je paní Podlipská pozvala na nedělní dýchánek konající se u ní v bytě. O několik dní později jim toto pozvání přijel osobně zopakovat její syn Prokop.

Dne 2. září 1877 ráno vyzvedl obě sestry – Boženu a Marii – Prokop Podlipský doma. Tehdy se k nim připojil i bratr Vrchlického Bedřich Frída. Božena na Frídu zřejmě udělala již zpočátku dojem, protože se o několik dní později v rodině Veselých představil a začal jim pravidelně vozit nová čísla časopisu *Lumír*.

Prokop Podlipský byl do Marie Veselé zamilovaný, a proto přiměl matku, aby obě sestry nadále pravidelně zvala na nedělní setkání. Božena a Marie se tak dostaly do společnosti význačných osobností oné doby. V tomto úzkém okruhu lidí se kromě slečen Veselých, Vrchlického a Frídy, scházeli lidé takových jmen jako například Julius Zeyer,¹⁵⁶ malíř Antonín Chittussi¹⁵⁷ a později také Josef Václav Sládek.¹⁵⁸

¹⁵³ Bratr otce.

¹⁵⁴ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 65.

¹⁵⁵ *Lumír* byl týdeník beletristického typu, který byl založen roku 1851 Ferdinandem Břetislavem Mikovcem. Lumír si kladl za cíl povznést českou literaturu na světovou úroveň. Publikovali se v něm zejména překlady tvorby zahraničních autorů a také díla českých autorů, inspirovaná vzory ze zahraničí. Po Mikovcovi vedl časopis v letech 1877 – 1898 Josef Václav Sládek. V tomto časovém období se kolem časopisu utvořila skupina spisovatelů, kteří byli nazýváni Lumírovci.

¹⁵⁶ Julius Zeyer (26. duben 1841 Praha – 29. ledna 1901 Praha), český prozaik, dramatik a básník.

¹⁵⁷ Antonín Chittussi (1. 1. 1847 Ronov nad Doubravou – 1. 5. 1891 Praha), český krajinář pocházející z česko-italské rodiny. Studia malířství absolvoval na Akademii výtvarných umění v Praze a školách ve Vídni a Mnichově. S malířkou Zdenkou Braunerovou ho pojilo blízké přátelství.

Přestože se veškeré pohoštění u paní Podlipské skládalo z „...koflíku čaje a malé konvičky, neb někdy jen jablko bylo celým pohoštěním,...“, nacházela Božena v těchto schůzkách „...zdroj utěšených zábav, v nichž jsme, stýkající se s vysoce vzdělanými lidmi, mnoho profitovaly.“¹⁵⁹ Přes skromnost pohoštění však v hostitelce shledávala trpělivou dámu, která byla ochotná jim pro jejich zábavu poskytnout vybavení bytu a nedbala na následný nepořádek, která tato skupinka lidí vždy během schůzek způsobila. „Přání dětí bylo pro paní Podlipskou rozkazem, jemuž se vždy podvolovala, velmi často k jejich neprospěchu...“,¹⁶⁰

Záměr založit svá vlastní setkání pojala Sofie Podlipská již roku 1864, kdy psala své sestře o záměru konat literární schůzky ve svém bytě. Vzhledem ke stavu peněžních prostředků měla v úmyslu zvát lidi „beze stravy“.¹⁶¹ Popis průběhu nedělních schůzek lze najít opět v pamětech Frídové, která o nich napsala: „V nedělních schůzkách jsme buď četli nějakou divadelní hru, jejíž osoby jsme si mezi sebe rozdělili, neb jsme velmi často hráli společenské hry, šarády apod. Pamatuji Vrchlického, který vždy sršel vtipem a dobrými nápady, jak představoval praotce Čecha, krácejícího s bůžkem na rameně přes tři řeky do Čech. Na zem byly položeny tři umyvadla s vodou, a on oblečen ve splývající roucho, nějakou sukni paní Podlipské, se soškou na levém rameni, majestátně je překračoval. Aneb když do naší společnosti přibyl Antonín Chittussi, a aranžoval živé obrazy.“¹⁶²

Ještě na počátku zimy roku 1877 Ludmila Podlipská dovedla obě sestry do Náprstkova „Amerického klubu dam“,¹⁶³ kde se každou středu a sobotu odpoledne scházely v čítárně. Sestry Veselých tam pak následující léta docházely. Po přednáškách na ně Vrchlický, Frída a později také Sládek čekávali, aby je doprovodili domů. Všichni tři spolu se Zeyerem pro klub také často přednášeli.

¹⁵⁸ Josef Václav Sládek (27. října 1845 Zbiroh – 28. června 1912 Zbiroh), český spisovatel, básník, novinář a překladatel.

¹⁵⁹ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 70.

¹⁶⁰ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 70.

¹⁶¹ LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vyd. Praha: NLN, 2009. s. 328.

¹⁶² LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 71.

¹⁶³ Americký klub dam byl založen roku 1865 Vojtou Náprstkem po jeho návratu z Ameriky, kdy se chtěl podělit s českými ženami o zkušenosti z tamního života. Klub založil v domě své matky U Halánků, kde pořádal osvětové přednášky. Účast žen na přednáškách v klubu tehdy patřila k dobové představě tehdejší vlastenecké společnosti.

Krátce po svatbě sestry Marie s Josefem Václavem Sládkem roku 1879, přišel Jan Veselý opět o práci a nové zaměstnání se mu nedařilo najít. Frídová si uvědomovala tíživou finanční situaci v rodině, a proto se rozhodla, že si najde práci. „*Nepřipravovala jsem se k žádnému povolání, uměla jsem leccos, ale bez zkoušek bylo těžko ucházeti se o nějaké místo.*“¹⁶⁴ Při hledání zaměstnání však měla štěstí, přes inzerát si našla místo vychovatelky u šestileté holčičky Marie v rodině pražského advokáta Hrdličky. Hrdličkovi však přes letní období pobývali na venkově a tak Frídové nezbývalo nic jiného, než s nimi jet do Plaňan, kde bydleli rodiče paní Hrdličkové. Při odjezdu na venkov ve svém nitru pociťovala obavy z toho, jak bude s rodinou vycházet. Nicméně nakonec byla u Hrdličků spokojena a dobře vycházela i se svoji svěřenkyní. Z tohoto období se dochoval dopis od Frídové Antonii Veselé, ve kterém matce píše, že se jí na venkově dobře daří. Přes její počáteční obavy z rodiny Hrdličků nakonec jejím jediným problémem bylo, že nestíhala odepisovat na psaní rodiny a přátel, jelikož do svého pokoje přicházela až po desáté hodině večerní. Matce se v dopise svěřovala, že „*jak paní Pervolfová*¹⁶⁵ *i Hrdličková jsou vzdělané dámy, a to pak skutečně jest mnohem lehčeji s nimi vyjítí, než s osobami nevzdělanými.*“¹⁶⁶

Situace v rodině Veselých na počátku 80. let 19. století může být pokládána za typický příklad jednoho ze stěžejních problémů v české společnosti, který během tohoto století vyvstal. Tím byla situace neprovdaných dívek v rodině. Systém vzdělávání připravoval dívky dle dobových požadavků k tomu, aby byly schopné vést domácnost a postarat se o rodinu. Tento systém výchovy měšťanským dívkám znemožňoval uplatnění mimo rodinu.¹⁶⁷ Jedním z hlavních problémů pro rodiče bylo zajištění svých dcer. Neprovdaná dívka byla v rodině často chápána jako přítěž. Sama Frídová si vážnost situace uvědomovala. Roku 1880 jí bylo již 27 let a dokonce již i její mladší sestra Marie byla provdána. „*Často si nyní myslím, jak jindy si rodiče málo připouštěli starost o budoucnost dcer. Jako například u nás, bylo nás pět a nikomu nenapadlo starat se, co s námi jednou bude, patrně si myslili, že se všechny vdáme.*“¹⁶⁸ Situace byla o to kritičtější, že díky nezaměstnanosti živitele rodiny přišla rodina Veselých o veškeré

¹⁶⁴ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 82.

¹⁶⁵ Matka paní Hrdličkové.

¹⁶⁶ LAPNP Praha, fond Sládková Marie, č. NAD 1527, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Sládkové Marii, bez č. inv. a č. přír., dopis z Plaňan dne 9. září 1880.

¹⁶⁷ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. s. 41 – 43.

¹⁶⁸ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 83.

příjmy. Z tohoto hlediska bylo pro Frídovou štěstím, že si našla práci v rodině Hrdličků, která navíc během léta dlouhodobě pobývala mimo Prahu. Frídová tak nejenže vydělala něco málo peněz, které mohly rodině pomoci dostat se z největší nouze, ale také rodičům ulehčila starost o peníze na vedení domácnosti tím, že během léta pobývala mimo domov.

Manželství

Po celé 19. století byly dívky vychovávány tak, aby byly dostatečně dobře připravené na vstup do manželství. Rodina představovala základ společenského pořádku. Všechny dívky proto byly již od svého raného dětství vedeny k tomu, aby zvládaly veškeré domácí práce. Vedle zvládání chodu domácnosti jim také autorky preskriptivní literatury¹⁶⁹ vštěpovaly správné chování vůči manželovi.

Na základě rukopisných pamětí vyplývá, že pro Jana Veselého nebylo zcela důležité, aby se všechny jeho dcery výhodně vdaly, tak jako fakt, aby se nezamilovaly do Němce. Frídová ve svých vzpomínkách při popisu různých životních situací vzpomíná na chování otce, pokud se jeho dcery pohybovaly ve společnosti mužů – Němců. Sama se v pamětech vyjadřuje ve smyslu: „...*chápu jeho stálou úzkost, aby některá z nás se nezamilovala do Němce*“.¹⁷⁰

Z předešlé kapitoly vyplývá, že o Boženu projevovalo zájem několik mužů. Roku 1871 se jí dvořili dokonce dva najednou. O sázavského doktora P. neměla zájem, přestože ho považovala za pěkného muže a dobrého společníka. S důstojníkem Imhofem pak přerušila styky po přestěhování rodiny do Prahy, kde se 2. září 1877 poprvé setkala s Bedřichem Frídou. Podle Frídové to byl „...*dosti vysoký, štíhlý mladý muž*...“, který „*svému bratru nebyl ani dost málo podoben. Vrchlický byl blondýn, Frída tmavovlasý, černoooký. Byl nápadně bledý, snad to zaviňoval též tmavý jeho vous. Jen jednu věc měli*

¹⁶⁹ Do preskriptivní literatury patří výchovné spisy z 19. století, které seznamovaly ženy s jejich budoucí úlohou manželky a hospodyně. Tyto texty jim měly vštípit společenské normy, které jimi měly být uplatňovány v každodenním životě v domácnosti i ve vztahu k manželovi. Všechny v základě popisují stejná společenská pravidla, která by slušná žena měla dodržovat. Mezi české autorky preskriptivní literatury můžeme zařadit Magdalénu Dobromilu Rettigovou, Františkou Hansgírgovou, Sofii Podlipskou či Věnceslavu Lužickou.

¹⁷⁰ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp. 36 11, 8. s. 49.

*společnou: hlas. Hlas k nerozeznání, velmi sympatický.*¹⁷¹ Po jejich prvním setkání začal Frída nosit Boženě do bytu rodiny Veselých časopis *Lumír*. Oba mladí lidé se v následujících letech setkávali při nedělních setkáních u Sofie Podlipské a po přednáškách v Americkém klubu dam. Frída byl do Boženy od počátku zamilovaný. Božena do něho na začátku zamilovaná nebyla, své nedostatečné počáteční city v pamětech opět odůvodňuje tím, že nebyla „eroticky založena“.¹⁷² Vadilo ji také, že je Frída o dva roky mladší, než ona sama a to ji na něm nepřitahovalo.

Frída však od počátku projevoval Boženě svou náklonnost. K Vánocům roku 1879 jí například daroval pouzdro se stříbrným řetízkovým náramkem. O něco později ji také vyznal lásku, ale Božena jeho nabídku k sňatku odmítla s odůvodněním, „že nemám věna, že jsem o dvě léta starší, a vůbec že se pro něho nehodím.“¹⁷³ Nicméně i po prvním odmítnutí se oba vídali nadále a zůstali přáteli.

Poté, co si Božena našla práci v rodině advokáta Hrdličky, si dopisovali. Božena do Plaňan dostávala „mnoho dopisů, hlavně od Frídy, z každého dýchala vřelá láska“.¹⁷⁴ Podle svých slov si právě tehdy uvědomila jeho dobrotu a ryzí charakter. Jeho dopisy do Plaňan v ní vzbudily o mnoho větší zájem o jeho osobu. Frída se svých nadějí nevzdával a po jejím návratu do Prahy, kam se rodina její svěřenkyně přesunula na zimu, ji požádal opět o ruku. Bylo to na cestě z Amerického klubu dam, kam Božena občas chodila. Ta tentokrát souhlasila a svolili k tomu i její rodiče, kterým svůj úmysl vzít se oznámili společně. Jak se zasnoubení odehrávalo, popisuje Frída v jednom z dopisů Zeyerovi. „V neděli k večeru šel jsem k nim, myslil jsem, že ji najdu doma, ale nenašel. Bavil jsem se chvíli se starým pánem a o té věci jsem se nezmínil, neboť nevěděl jsem, kudy do toho. Když jsem odcházel, potkal jsem ji na schodech. Vrátil jsem se s ní, a ruku v ruce přišli jsme do pokoje. Když jsem držel její ruku, bylo mi všechno tak snadným.“¹⁷⁵

Po zasnoubení však Božena stále pracovala u Hrdličků a s Frídou se nemohla scházet tak často, jak si on představoval. Když ji neviděl několik dní, psal jí smutné dopisy. Božena o místo vychovatelky přijít nechtěla, protože rodina Veselých byla stále ve finanční nouzi. Atmosféru opět více osvětluje dopis Frídy Zeyerovi, ve kterém mu přiznává, že býval s posledním obdobím ve špatné náladě, když nemohl Boženu vídat a

¹⁷¹ Tamtéž, s. 67/68.

¹⁷² Tamtéž, s. 80.

¹⁷³ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 81.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 84.

¹⁷⁵ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 1911, korespondence vlastní – přijatá – Frída Bedřich Zeyerovi Juliu, č. inv. 1 – 12, č. přír. 30/72, dopis bez data.

následně mu osvětluje celý vývoj situace. „*Když jsme byli zasnoubeni, ptala se mne, má-li vystoupit. Mně se zdálo, že by si přála zůstat a proto řekl jsem jí: dělejte, jak chcete, ale chcete-li vědět co bych si přál, povím vám – vystupte ještě dnes. Ona zůstala a já byl také spokojen, ačkoliv jsem ji pak vídal velmi zřídka.*“¹⁷⁶ Božena však jeho mrzutost poznala a Frída se jí na její vyzvání s důvodem svých špatných nálad svěřil. Na oplátku od ní dostal příslib, že mu vše brzy vysvětlí v dopise. Po týdnu dopis s vysvětlením obdržel. Božena v listě přiznala, v jaké těžké situaci se její rodina nachází. Po dohodě s Frídou nakonec dala u Hrdličků výpověď. K tomu Frída v dopise Zeyerovi dodává: „*Ten večer nás více nežli celý ten čas co se známe. /.../ To bude teprve život. Když budu vědět, že po škole ji najdu.*“¹⁷⁷ Kromě toho z dopisu Zeyerovi také vyplývá, že rodina Veselých úzkostně před ostatními tajila tíživou situaci, v níž se nacházela. O dluhu Jana Veselého zřejmě nevěděl ani Josef Václav Sládek, který byl v té době již ženat s Boženinou sestrou Marií. Frída v dopise Zeyera upozorňuje, aby si vše raději nechal pro sebe a Sládkovi o problému raději vůbec neříkal.

Sama Božena zřejmě situaci s výpovědí vnímala poněkud jinak. V dopise Zeyerovi roku 1881 píše, že původně chtěla zůstat u Hrdličků o něco déle, avšak Frída by ji chtěl vídat nejlépe každý den, „*a když to nešlo, tak dělal scény*“.¹⁷⁸ Z dochovaných pamětí a korespondence však nevyplývá, že by Frída trval na tom, aby Božena zastávala typickou ženskou roli v kruhu rodinném, nebo že by se stavěl proti práci, kterou zastávala. Z jeho strany šlo spíše o touhu být co nejvíce po boku milované ženy. Doklady o jeho citu k snoubence lze nalézt jak v dochovaných dopisech adresovaných Boženě,¹⁷⁹ tak v dopisech Zeyerovi.

Božena se po návratu domů s Frídou vídala každý den. Jejich schůzky probíhaly v bytě u Veselých nebo na procházkách. Ona ale měla nadále výčitky kvůli tíživé situaci rodičů a z toho důvodu učila „*sice jednu dívku němčině, překládala něco do Lumíra, ale to vše bylo málo.*“¹⁸⁰ Roku 1881 napsala svoji první novelu, kterou Frída se Sládkem otiskli v *Lumíru*. Frída učil na vyšší dívčí škole a toužebně očekával udělení definitivy, aby si mohl Boženu konečně vzít. Po dvou letech čekání se definitivy dočkal.

¹⁷⁶ Tamtéž, dopis bez data.

¹⁷⁷ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 1911, korespondence vlastní – přijatá – Frída Bedřich Zeyerovi Juliu, č. inv. 1 – 12, č. přír. 30/72, dopis bez data.

¹⁷⁸ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 27. února 1881.

¹⁷⁹ Příloha č. 2 – Úryvky z dopisů Bedřicha Frídy adresovaných Boženě Veselé.

¹⁸⁰ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp. 36 11, 8, s. 88.

Ještě před svatbou si oba snoubenci vybrali byt v domě stavitele Pytláka v blízkosti bytu rodiny Veselých, kam se Frída již před svatbou nastěhoval a od května 1883 byt pomalu vybavoval nábytkem, na který si postupně vydělal překlady literárních děl. Božena do vybavení bytu také přispěla svým dílem. „*Já měla skrovnou výbavu, několik kousků nářadí a výbavu kuchyně. Z trocha peněz, které mi bohatí strýcové k svatbě věnovali, koupili jsme záclony, koberce, porcelán a pěkné příbory,...*“¹⁸¹ Ve chvíli, kdy Frída vyřešil problém s bydlením, což bývalo povinností muže,¹⁸² mohli oba snoubenci začít připravovat církevní obřad.

Svatba Bedřicha Frídy a Boženy Veselé se konala 4. srpna 1883 v kostele Svatého Štěpána v Novém Městě. Bylo to na den přesně čtyři roky, co si Vrchlický bral Ludmilu Podlipskou. Za svědky jim šel Boženin strýc Antonín Kavalír¹⁸³ a Jaroslav Vrchlický. Svatby se účastnila také sestra Marie s dcerou Helenou. Sládek však zůstal ve Zbirohu, protože již nebyl zcela zdravý. Dále byl na obřad pozván ředitel vyšší dívčí školy Vilém Gabler¹⁸⁴ a také Jaroslav Goll.¹⁸⁵ Jinak se novomanželé snažili svatbu udržet v tajnosti, zejména z důvodu zvědavosti Frídových žáček.

Společný život manželů Frídových se zdá být na základě popisu v pamětech idylický. Oba se brali z lásky a svatba nebyla ani z jedné strany motivována vidinou lepšího hmotného zajištění. Frída na pozici profesora vyšší dívčí školy bral 1 300 zlatých ročně, což činilo měsíčně okolo 110 zlatých. Svůj plat na počátku každého měsíce rozdělil. Více než polovina měsíčního příjmu (cca 56 %) připadla na chod domácnosti, 20 % na nájem a palivo, dalších zhruba 15 % posílal své matce a Liduše,¹⁸⁶ na ostatní vydání zbývalo Frídovým asi 9 % z měsíčního příjmu, což v reálu činilo necelých 10 zlatých. Občas do rodinného rozpočtu přibýlo několik zlatých navíc, protože si Frída přivydělával překlady děl do Národního divadla. Rodina peněz neměla mnoho, ale

¹⁸¹ Tamtéž, s. 93.

¹⁸² LENDEROVÁ, Milena. Sňatek jest spojení muže a ženy...vstup do manželství v 19. století. In: *Oznamuje se láskám našim. Pardubice: Východočeské muzeum, 2007. s. 10.*

¹⁸³ Antonín Kavalír (3. března 1827 Těchobuz – 9. září 1898 Praha). Vystudoval chemii v Praze. Publikoval vědecké práce z oblasti chemie. Roku 1870 založil s bratrem Eduardem Kavalírem huť Novou Sázavu u Toužimi. Vlastnil dům v Krakovské ulici č. 1392 v Praze na Novém Městě.

¹⁸⁴ Vilém Gabler (14. března 1821 Stráž pod Ralskem – 27. února 1897 Praha), český pedagog, novinář a první ředitel vyšší dívčí školy v Praze. Ve funkci ředitele školy působil od roku 1863 do roku 1896, kdy na vlastní žádost odešel do důchodu.

¹⁸⁵ Jaroslav Goll (14. července 1846 Chlumec nad Cidlinou – 8. června 1929 Praha), český historik, překladatel, básník a diplomat. Je považován za zakladatele pozitivistické historické školy v Čechách.

¹⁸⁶ Hospodyně strýce Bedřicha Frídy, pátera Václava Frídy, u něhož na faře ve Chvatěrubech Frída vyrůstal.

Frídová si na nedostatek peněz v pamětech nestěžovala, naopak tvrdila: „*Já uměla vždy dobře hospodařit, zač vděčím své spořivé, moudré mamince.*“¹⁸⁷

Tato věta potvrzuje to, že vše ohledně výchovy dívek zabezpečovaly jejich matky. Žena měla své dceři předat dostatek znalostí, které ji měly v budoucnost pomoci vést samostatně domácnost, postarat se o muže a potomky. Matka měla dceru vychovat tak, aby byla nábožná, k manželovi vždy vstřícná, dostatečně pokorná a měla by mu umět naslouchat. Nejdůležitější byla čistota a upravenost jak ženy, tak i domácnosti. Odsuzována byla přezdobenost a hýřivost. Vyzdvihována naopak byla šetrnost. Dodržování těchto základních bodů bylo znakem dobré hospodyně.

Z dopisů Marii Sládkové vyplývá, že Frídová opravdu zvládala vedení domácnosti ve všech ohledech. Sama šila oblečení a starala se o nákup potravin. Se sestrou si vzájemně dodávaly potraviny a informovaly se o jejich cenách.

Cenným svěděctvím o rodině Frídových jsou vzpomínky Evy Vrchlické na její dětství. Rodiny Vrchlických a Frídových se často stýkaly a Vrchlická ve své knize *Dětství a mládí s Vrchlickým* popisuje své zážitky z návštěv v rodině tatínkova bratra. Boženu Frídovou popisuje jako ohnivou černoookou tetičku, jejíž manželství by mohlo být za vzor všem „*měšťácko-literárním manželstvím*“.¹⁸⁸ A opravdu, v jejím popise domácnosti Boženy Frídové lze nalézt opravdu mnoho podobností se zásadami, které byly dívkám vštěpovány již od útlého dětství. Frídová podle Vrchlické nejen že dokázala hospodařit s omezenými finančními prostředky, které byly dokonce o něco nižší než v rodině Vrchlického, ale dokázala z tohoto mála své rodině zajistit i přepych jak ve stravování, tak ve vybavení bytu. Frídová byla vynikající kuchařkou, která dokázala dělat zákusky a cukroví originálních chutí a tvarů. Do jejího příbytku se mohlo kdykoli vejít bez ohlášení a host vždy nalezl paní domu i její služby pečlivě upravené. Mimo to všechno „*vyráběla složité ruční práce, četla, co kde vyšlo, včetně kritik, chodila do divadla, koncertů, navštěvovala literární salóny, dobročinné spolky a také sama psala.*“¹⁸⁹ Při výčtu všech těchto činností není divu, že Vrchlická při popisu osobnosti Frídové použila adjektiva „*ohnivá*“.

Frídová byla bezesporu velmi energickou ženou, která svůj čas dokázala efektivně rozdělit mezi domácnost, rodinu a společenský život. Osobně se angažovala ve spolku

¹⁸⁷ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 96.

¹⁸⁸ VRCHLICKÁ, Eva. *Dětství a mládí s Vrchlickým*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1960. s. 97.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 97.

Záštitka, v němž po mnoho let¹⁹⁰ dohlížela na vedení účtů a patřila mezi ženy, které byly ve výboru spolku. Pravidelně také finančně přispívala na činnost spolku. Po smrti Zeyera zastávala funkci pokladní v komitétu pro stavbu Zeyerova pomníku. Byla členkou Národní jednoty severočeské.¹⁹¹ Patřila do jejího výboru a střídavě zastávala funkci pokladní či zástupkyně pokladní. Frídová měla velmi silné vlastenecké cítění, které lze nejlépe doložit na jejím oznámení zaslaném do Národních listů roku 1891,¹⁹² v němž varuje českou veřejnost před německy mluvícími jeptiškami z Mariánského ústavu v Ječné ulici, které chodí po domech s žádostí o příspěvek na chod kláštera. Veškerou svou činností, kterou Frídová vyvíjela, odpovídala dobové představě o chování vlastenecky smýšlejících žen. Svou roli v tom jistě sehrálo to, že se pohybovala v prostředí takto smýšlejících lidí.

I při pohledu do soukromí manželů se zdá, že rodina Frídových žila opravdu harmonicky a spořádaně. V žádném z pramenů neexistují doklady o nedorozumění či napětí mezi partnery. Z pamětí a dopisů spíše vyplývá, že se manželé snažili být nápomocni svým příbuzným. Výpomoc ostatním členům rodiny naznačuje, že sami Frídovi žili v ideálních rodinných poměrech a byli ochotni se vzájemně dohodnout a přizpůsobit své plány také potřebám svých blízkých.

Roku 1884 se nastěhovali do bytu v Ječné ulici, který jim zapůjčila rodina Kavalírova z Nové Sázavy s podmínkou, že se budou starat o jejich syna Edu, který byl žákem první třídy německé reálky. Po čase se začali starat také o jeho sestru Růženu. Ale jejich matka Veronika Kavalírová¹⁹³ s tím nesouhlasila, přála si pro své děti péči v rodině svých příbuzných. Frídovým pak nastaly potíže s rodinou Kavalírovou, a proto se rozhodli přestěhovat do nového bytu v Hálkově ulici.¹⁹⁴

Na přelomu 80. a 90. let 19. století bydleli v bytě na Palackého nábřeží, v němž pronajali jednu místnost sestrám Bedřicha Frídy Anně a Emě. Obě byli svobodné a rády možnost levného pronájmu přijaly. Přes počáteční obavy Frídové spolu všichni nakonec vycházeli velmi dobře.

¹⁹⁰ Dle článků v Národních listech se Frídová ve spolku s jistotou angažovala v letech 1894 – 1915.

¹⁹¹ Národní jednota severočeská byla založena roku 1885, za účelem rozvoje české menšiny v severních Čechách. Činnost jednoty spočívala s konání přednášek, zakládání knihoven a podpoře sociálně slabých a chudých dětí.

¹⁹² Viz příloha č. 3.

¹⁹³ Manželka bratra z matčiny strany Eduarda Kavalíra, Veronika, rozená Kučerová.

¹⁹⁴ Protože jim byt nevyhovoval, stěhovali se Frídovi následně do bytu na Palackého nábřeží, dále do Hopfenštokovy ulice a nakonec do Pštrosovi ulice.

Na počátku 90. let se Vrchlický svěřil bratrovi, že se dozvěděl o Ludmilině osmiletém poměru s Jakubem Seifertem,¹⁹⁵ hercem Národního divadla. Na tento fakt ho upozornila sestra Ema, která s nimi trávila léto v Chuchli. *“Tak Eva není moje a kluk také ne” vypravoval /Vrchlický/, že mu Mimi psala kající, kde se mu ke své nevěře přiznala. Přiznala se, že osm roků udržovala poměr se Seifertem, a on o tom neměl ani tušení, až o posledních prázdninách, které opět obě rodiny trávily v Chuchli, pojal podezření. Byl vlastně naň upozorněn sestrou Emou,...*¹⁹⁶ Celá milostná aféra by zřejmě ještě nějakou dobu zůstala pod pokličkou, kdyby nebylo Ludmiliny žárlivosti na paní Bezdíčkovou, které se Seifert dvořil. Ludmila se Vrchlickému nakonec v kajících dopisech přiznala a dokonce potvrdila, že dcera Eva a syn nejsou jeho. Bedřich Frída se pokoušel Vrchlického přesvědčit, aby se k nim nastěhoval. *„Navrhoval mu, že bychom si vzali společný byt, že bych mu obsluhovala domácnost a starala se o Miladu.”*¹⁹⁷¹⁹⁸ Vrchlický však od své ženy neodešel a nadále s ní zůstal v jednom bytě. Po zbytek života jí opovrhoval, i když se Ludmila snažila o znovusblížení.¹⁹⁹ Oba manželé ve sporu stáli na straně Vrchlického a snažili se mu pomoci.

V porovnání s poměry u Vrchlických byla domácnost u Frídů opravdu spořádaná a bez náznaků problémů mezi manželi. Frída viděl, že Vrchlického žena není schopna se starat o domácnost. Ve svých pamětech přikládá vinu Sofii Podlipské, která *„dceru svou nenaučila ničemu“*.²⁰⁰ Ludmila Vrchlická si v mládí neosvojila základní schopnosti pro vedení domácnosti. Po svatbě s Vrchlickým jí nestačil manželův měsíční příjem. *„Když viděla, že se u Sládků nebo později u nás, /.../, méně utrácí a že jsme lépe živi nežli oni, říkala klidně: To já nedovedu!”*²⁰¹ Frída si zřejmě dobře uvědomoval, že jeho žena mu vede domácnost tak, jak má být, zejména když viděl neuspokojivé hospodaření své švagrové. Doklad, v jakém poměru k sobě manželé Frídovi byli, lze opět najít v knize Evy Vrchlické, která v knize píše, že se Frídová chovala jako *„zbožňující a zbožňovaná*

¹⁹⁵ Jakub Seifert (9. ledna 1846 Praha – 29. října 1919 Praha), český herec a režisér. Od roku 1881 působil v Národním divadle. Hrál především seriózní role. Ve své době byl považován za nejlepšího českého recitátora. Jeho manželkou byla herečka Národního divadla Terezie Ledererová-Seifertová.

¹⁹⁶ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp. 36 11, 8., s. 103.

¹⁹⁷ Vrchlického vlastní dcera.

¹⁹⁸ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 104.

¹⁹⁹ Více k Vrchlického životopisu: BALAJKA, Bohuš. *Jaroslav Vrchlický*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1979.

²⁰⁰ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy vlastní – Paměti, s. 95.

²⁰¹ Tamtéž, s. 96.

milenka, /.../. On jí byl nejpřednější a šťastna a hrda přijímala jeho důkazy, že ona je nejpřednější jemu.“²⁰²

Na závěr této kapitoly nelze než konstatovat, že se Frídové podařilo splnit její svatební předsevzetí: „*Když jsem se vdávala, předsevzala jsem si svatosvatě, že budu hledět, abychom byli co možná šťastni a bohudíky vyplnilo se to, ovšem též s naším přičiněním.*“²⁰³

Mateřství

Základní funkcí rodiny je reprodukce. Za smysl života ženy a za důvod založení rodiny bylo pokládáno zajištění pokračování lidského pokolení. Rodina měla zajistit vzdělání dítěte, vštípit mu mravní a náboženské zásady, připravit ho na budoucnost. Rodiče dítě měli naučit znát obecné společenské normy, které byly typické pro sociální vrstvu, v níž se pohybovali.²⁰⁴ To potomkům umožnilo lépe se orientovat v daném prostředí a snadněji se prosadit ve společnosti. Lékařské spisy z 19. století jsou plné rad, jak by matka měla správně vychovávat své dítě. Teprve mateřství dodávalo ženě její podstatu, ženskost. Odsuzovány byly ty ženy, které mateřství odkládaly.²⁰⁵ Osoba ženy byla v rodině klíčovou a nepostradatelnou.

Božena Frídová se vdala až ve věku 30 let. Sňatečným věkem se o několik let opozdila za svými vrstevnicemi. Průměrný sňatkový věk se v druhé polovině 19. století u žen pohyboval mezi 26 – 27,5 lety.²⁰⁶ Přes pozdější vstup do manželství krátce po svatbě otěhotněla. Porod prvního potomka během prvního roku manželství býval naprosto běžný. Statistiky uvádějí, že zhruba 80 % žen porodilo své první dítě v prvním roce manželství.²⁰⁷ V květnu roku 1884 Frídová přivedla na svět holčičku, které dali jméno

²⁰² VRCHLICKÁ, Eva. *Dětství a mládí s Vrchlickým*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1960. s. 97.

²⁰³ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 19. listopadu 1889.

²⁰⁴ LENDEROVÁ, Milena; RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 140.

²⁰⁵ LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vyd. Praha: NLN, 2009. s. 128.

²⁰⁶ LENDEROVÁ, Milena; MACKOVÁ, Marie; BEZECTNÝ, Zdeněk; JIRÁNEK, Tomáš. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. II. díl. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. s. 56.

²⁰⁷ FIALOVÁ, Lenka (ed.). *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1998. s. 167.

Viola. O průběhu těhotenství a porodu v dochovaných pamětech a korespondenci neexistuje naprosto žádná zmínka. Pouze v korespondenci Josefa Václava Sládka s Juliem Zeyerem se dochoval dopis, z kterého vyplývá, že u porodu byla přítomna Marie Sládková, která se o rodičku a narozené dítě starala. Dítě se však narodilo nemocné a po několika dnech zemřelo na psotník.²⁰⁸ Božena shledávala příčinu smrti dcery v nehodě otce, ke které došlo před Vánoci roku 1883. Jan Veselý si zlomil ruku, Božena se příliš vyděsila a musela následně doběhnout pro lékaře. „*Leknutí a ten útek zavínil asi později smrt mé dcerušky, která se v květnu narodila a po několika dnech na psotník zemřela.*“²⁰⁹ Pohřeb holčičky se konal 29. května 1884.²¹⁰ Jaroslav Vrchlický zesnulé Viole věnoval krátkou báseň *Viola F.*, která byla vydána ve sbírce *Jak táhla mračna.*²¹¹ Frídová smrt své dcery těžce nesla a proplakala mnoho nocí.

Úmrtí potomka bývalo v našem prostředí poměrně časté. České země vykazovaly jednu z nejvyšších úmrtností kojenců v Evropě. Během poslední čtvrtiny 19. století zemřela během prvního roku života více než čtvrtina živě narozených dětí.²¹² Bylo smutnou realitou, že téměř každá rodina prožila ztrátu nemluvněte. Obavy z komplikací při porodu a výpomoc příbuzných při poporodní péči byly naprosto pochopitelné.

Přestože se Frídová po smrti prvního dítěte obávala, že již nikdy „*nic na světě těšit nebude*“²¹³, nemohla podlehnout tomuto pocitu na dlouho. Radost z očekávání dalšího potomka pocítila o několik měsíců později. Již 22. září 1885 se Frídům narodil zdravý syn Vladimír.

O způsobu výchovy malého Vladimíra v pamětech ani korespondenci nelze najít mnoho zmínek. V letech 1892 – 1896 chodil do pětileté obecné školy. Následně udělal přijímací zkoušky do akademického gymnázia, kde roku 1904 úspěšně odmaturoval. Poté proti očekávání rodičů vstoupil na právnickou fakultu. Rodiče předpokládali, že bude studovat filosofii a půjde ve šlépějích otce. „*Než on se rozhodl pro práva, ač podle jeho výroku by nejraději studoval medicínu. V tom mu však vadilo, že se zároveň dal zapsat na konservatoř, aby se zdokonalil ve hraní houslí. Přáním jeho vlastně bylo,*

²⁰⁸ Dřívější častý výraz pro křeče se záchvaty bezvědomí vyskytující se u malých dětí.

²⁰⁹ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 96.

²¹⁰ Datum je určeno podle datace Vrchlického balady.

²¹¹ Frídová v pamětech uvádí, že báseň Vrchlický otiskl ve sbírce *Co život dal*, avšak ta vyšla u J. Otty již roku 1883.

²¹² HORSKÁ, Pavla (et al.) *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. s. 359.

²¹³ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp. 36 11, 8., s. 97.

s čímž se ani netajil, být umělcem, a obával se, že kdyby studoval medicínu, by musil chodit na přednášky, kdežto práva by mohl studovat většinou doma na cvičení houslí by mu zbylo dostatečně času.“²¹⁴ Roku 1907 se Vladimír seznámil s dcerou okresního žižkovského hejtman Sylvou Smutnou, se kterou se po roce zasnoubil. Avšak po dvou letech se rozešli. Mezitím dokončil právnická studia a nastoupil na místo praktikanta u obchodního soudu, kde byl několik měsíců. V roce 1909 udělal doktorát na právech a o dvě léta později byl přijat na pražský magistrát. V tomto období se také seznámil s Annou Šillingovou, se kterou se na počátku února 1913 oženil.

V korespondenci s Marií Sládkovou existují doklady o tom, že malý Vladimír často trávil dětství s o několik let starší Helenou Sládkovou. Již jako malého ho s sebou rodiče brali na dovolenou. Cestování s dítětem jim občas přinášelo nemalé problémy, jelikož se Vladimír v dětství bál vlaků. Také nechtěl jezdit v tramvajích, protože se bál toho, jak konduktér píská. Při první návštěvě kostela se obával, že až začnou hrát varhany, kostel se zboří. Jindy zase musel mít při chůzi na mostě zavřené oči, protože měl závratě. Při jedné z návštěv divadla s ním rodiče museli opustit budovu, jelikož se při prvních tónech hudby začal třást strachem. Jak lze vidět z výčtu strachů a představ malého Vladimíra, bylo toho opravdu hodně, čemu museli Frídovi při výchově syna čelit. Frídová v pamětech o synovi psala, že „byl přece jen dítě hodně nervózní“.²¹⁵

Ve škole však dle názoru matky býval hodný. V osmi letech se začal učit hrát na housle. Během Vladimírových studií Frídová prožívala všechny jeho zkoušky a nemohla se dočkat dne, kdy svá studia úspěšně dokončí, aby se již nemusela obávat o jeho budoucnost. „Stále jsem jen měla na mysli, abychom ho dochovali do samostatnosti.“²¹⁶ K roku 1900 se v korespondenci objevuje první zmínka o tom, že Vladimír začal psát básně. V dospělosti pak vydal několik básnických sbírek a byl členem Společnosti Jaroslava Vrchlického.

Velkou starostí pro oba rodiče byl osud Vladimíra během první světové války. Přestože byl během tří odvodů prohlášen za neschopného vojenské služby a jako magistrátní úředník byl proti povolání chráněn, obávali se Frídovi nejvíce toho, že jejich syn bude povolán na frontu. „Umírali jsme vždy úzkostí, aby ho nevzali, byl vzrostlý a silný, ale s pomocí Boží, dobrých lidí atd. ušli jsme té velké starosti.“²¹⁷

²¹⁴ Tamtéž, s. 116.

²¹⁵ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 105.

²¹⁶ Tamtéž, s. 108.

²¹⁷ Tamtéž, s. 136.

Jiný úhel pohledu na Vladimírovu výchovu poskytuje opět Eva Vrchlická, která ve vzpomínkách na mládí tvrdí, že Frídová svého syna vychovávala velmi přísně. Chlapci byly vštípeny všechny způsoby dobrého chování. Vždy chodil čistě oblekaný a nikdy neměl zašpiněné ruce. Jestliže si hrál s hračkami, vždy je po sobě pečlivě uklidil. Pokud nebyl vyzván, „*nevměšoval se do zábavy dospělých*“.²¹⁸ Přesto však Vrchlická tvrdí, že se Frídová o svého synka neustále obávala, čemuž se po ztrátě dcerušky a stručném popisu dětské úmrtnosti ke konci 19. století nelze příliš divit. Další stopu o postoji k výchově dětí lze nalézt opět v pamětech Frídové, kde píše: „*Nevím, co je lepší, mládeži líbí se ovšem ta nespoutaná svoboda, mně však se přece zdá, že by trochu té kázně, v níž naše generace byla vychovávána, /.../ neškodila. Poznala jsem, že v pozdějším životě nese sladké ovoce.*“²¹⁹

Na základě dochovaných dokumentů z pozůstalosti Frídové a vzpomínek Vrchlické lze říci, že ač se Frídová neustále obávala o osud svého syna, vychovávala ho ve vší přísnosti, dle uznávaných dobových hodnot a morálky. Přesto však nelze říci, že by pro syna nebyla milující matkou. Z korespondence Zeyerovi a sestře Marii vyplývá, že byla na syna hrdá. Niterně s ním prožívala všechny dětské nemoci, úspěchy a neúspěchy života a snažila se mu být co nejvíce na blízku, dokud si nebyla jistá, že není schopen se sám o sebe postarat. Otázkou je, jak její starostlivost vnímal sám Vladimír, zejména v období dospívání.

Stáří

Během 19. století bylo stáří všeobecně vnímáno jako fáze života, v níž člověk dosáhne životní moudrosti. To však nezaručovalo starým lidem, že o ně bude vždy dobře postaráno. Na sklonku života byl každý jedinec odkázán na úctu, dobrou vůli a slušné vychování svých potomků, kteří by se o ně měli správně postarat. Ve sledovaném období teprve postupně vznikaly instituce, které by se o staršího nemohoucího a

²¹⁸ VRCHLICKÁ, Eva. *Dětství a mládí s Vrchlickým*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1960. s. 98.

²¹⁹ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: *Moje paměti rkp.*, 36 11, 8., s. 26.

osamocení člověka postaraly. K uzákonění starobního a invalidního pojištění došlo několik let po založení Československé republiky roku 1924.²²⁰

Období stáří bylo považováno za úsek života, kdy člověk ustane ve svých fyzických aktivitách a začne odpočívat. Staří lidé měli podle dobových názorů větší sklon k tloustnutí a zdravotním potížím. Na přelomu 19. a 20. století byl za hranici stáří považován věk po padesátce. Stejnou věkovou hranici stáří stanovil i Aristoteles.²²¹ Tohoto věku Frídová dosáhla roku 1903, krátce po počátku nového tisíciletí.

V případě Boženy Frídové nelze tvrdit, že by pro ni překročení padesátky znamenalo vstup do nové fáze života. Samu sebe v této době jako starou ženu nevnímala. Proč také ano, teprve roku 1903 zemřela matka Frídové, syn Vladimír stále studoval na akademickém gymnáziu a Bedřichu Frídovi zbývalo do penze ještě téměř deset let. Nedá se také říci, že by její aktivita v tomto období poklesla. Nadále se starala o domácnost jako doposud. Po přelomu století dokonce začala být více literárně činná. Společně s manželem se těšila, až Frída ukončí práci na vyšší dívčí škole a půjde do penze. Plánovali si, jak spolu budou hodně cestovat. Roku 1910 dokonce začali s manželem uvažovat, že by si koupili pozemek v Brusce a postavili si zde dům. Pražský magistrát tyto pozemky prodával svým úředníkům za výhodnou cenu a Frídovi si tam zažádali o parcelu. Měli v plánu si zde postavit dům se zahrádkou, ve kterém by bydlel i jejich syn. Nicméně lze říci, že i když se Frídová za starou nepovažovala, tak začala být vůči stáří více vnímavá. Zhruba na konci prvního desetiletí lze v její korespondenci sestře Marii najít několik poznámek týkající recepce stáří. Roku 1908 sestře psala, že strýc Šťastný „*pořád pláče, nemůže prý zvyknout té myšlence, že je stár, bojí se chudák smrti.*“²²² V souvislosti se situací v rodině Šťastných, kteří se museli na stará kolena vystěhovat z bytu, jelikož si nemohli nadále dovolit platit vysoké nájemné, sestře opět píše: „*Utvrdilo mne to zase v předsevzetí, přece ten domek si vystavět, aby člověk až bude stár, bude-li ovšem, nemusil se harcovat.*“²²³ Žádost Frídových o odkup pozemku byla po několika měsíčním čekání odmítnuta a k realizaci jejich plánu nakonec nedošlo.

²²⁰ LENDEROVÁ, Milena; MACKOVÁ, Marie; BEZECTNÝ, Zdeněk; JIRÁNEK, Tomáš. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. II. díl. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. s. 71.

²²¹ LENDEROVÁ, Milena; JIRÁNEK, Tomáš; MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2010. s. 249.

²²² LAPNP Praha, fond Sládková Marie, č. NAD 1527, korespondence vlastní přijatá, Frídová Božena Sládkové Marii, č. příř. 314/49, dopis z Prahy dne 15. května 1908.

²²³ LAPNP Praha, fond Sládková Marie, č. NAD 1527, bez určení č. inv. a příř., dopis z Prahy dne 23. listopadu 1910.

Svou roli ve vnímání blízkého příchodu stáří na Frídovou jistě sehrály události, které nastaly v rodině Jaroslava Vrchlického a Josefa Václava Sládka. Vrchlického roku 1908 postihla mozková mrtvice, kvůli které ztratil schopnost číst a psát. Zpráva o mozkové příhodě zastihla Frídovi na prázdninách v Kubici dne 18. srpna. Frída za ním okamžitě odjel. „*Ubohý Vrchlický byv raněn záchvatem mrtvice ztratil schopnost čísti, ba i mluvení a chůze činily mu obtíže. Z bohem nadaného genia stal se ubohý, bezmocný člověk, bídně živořící. Byl to bolestný pohled.*“²²⁴ Špatný zdravotní stav slavného autora zasáhl zejména Frídu, který měl o bratra strach a snažil se mu v jeho těžké životní situaci co nejvíce pomoci. Spravoval bratrovi finance. Dbal na to, aby nakladatelé Vrchlickému zaplatili dlužné částky, a v České akademii věd a umění zařídil, aby přispívala na jeho léčbu v lázních. Frída přesvědčil bratra k „*udělení poslední vůle, neboť tušil, že katastrofa může nastati každou chvíli.*“²²⁵ Vrchlický přijal Frídův návrh s klidem a poprosil ho, aby vše u notáře zařídil, že vše beze změn poté podepíše. Což se nakonec opravdu stalo. Vrchlický poslední léta svého života trávil v Domažlicích v ústraní mimo okruh své rodiny, pouze pod dohledem lékařů a své ošetřovatelky.

Také situace v rodině Sládkových se zhoršovala. Sládek na tom byl „*... čím dál hůře, bolesti jeho se stupňovaly, takže často několik hodin po sobě vykřičel. Odstěhoval se nadobro do Zbiroha, osamocené své vilky, kde nikoho křik Sládkův nerušil...*“²²⁶

Roku 1911 odešel Bedřich Frída do penze. Následující léto se Frídovi chystali na prázdniny do Kubice. Do jižních Čech nakonec neodjeli z důvodu špatného zdravotního stavu Josefa Václava Sládka, který na počátku letních prázdnin roku 1912 zemřel.

Manželé Frídovi měli velké obavy, jak tuto smutnou zprávu říct v Domažlicích Vrchlickému. Ten ji však prý přijal apaticky. Frídová v pamětech vzpomíná na to, jak se s manželem „*divili, jak lhostejně ji snášel.*“²²⁷ O několik týdnů později, 9. září 1912, však umírá i Vrchlický. Pohřbu Vrchlického se manželé neúčastnili. Měli starost o téměř devadesátiletou Frídovu matku, jak přijme smrt jednoho ze svých synů. Pohřbu se zúčastnil pouze syn Vladimír. Výčet smutných událostí odehrávající se v rodině Frídových byl dovršen roku 1913, kdy Frídovi zemřela jeho staříčká matka.

²²⁴ Tamtéž, s. 119.

²²⁵ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 128.

²²⁶ Tamtéž, s. 120.

²²⁷ Tamtéž, s. 132.

Když se rodina vzpamatovala ze smrti všech blízkých osob, už se zdálo, že rodinné poměry se opět vracejí do starých kolejí. Roku 1914 rodina společně odjela do oblíbených jižních Čech, kde je zastihla zpráva o počátku první světové války.

Po dobu první světové války se Frídovi potýkali s nedostatkem potravin. V Praze se jídlo velmi těžce shánělo. Bylo ho čím dál tím méně. Frídová se vždy snažila obstatat dostatek jídla, zejména pro svého muže, který byl vždy velmi slabý a potřeboval vydatnou stravu. Stávala několik hodin ve frontě, aby dostala na lístky chleba, mouku nebo med. Občas ji v dlouhém čekání vystřídal Frída, který pak byl terčem posměchu žen stojících ve frontě. Někdy se Frídové také podařilo sehnat něco bez lístku. Takové zboží bývalo velmi drahé. „*Lidé byli zlí a chamtiví, za peníze nechtěli nic prodat, jen za prádlo neb šperky.*“²²⁸ Potřebnou mouku občas dostávala od příbuzných z venkova, za což jim posílala drahé vybavení do domácnosti. Všem se jim dařilo přežívat, pouze Frída byl čím dál tím slabší, aniž by si to lidé kolem něj uvědomovali. „*My, kteří jsme byli stále kolem něho, jsme to ani tak nepozorovali, a znajíce ho stále slabého, ale zdravého, jsme se neuvědomovali dosah jeho rostoucí slabosti.*“²²⁹

Frídovi si nepřáli vítězství Německa. Přestože Frída celou dobu v jeho prohru doufal, stavěl se ke konci války k prohře Německa velmi skepticky. Jako českého vlastence ho velmi drásalo, když viděl německou propagandu hlásající úspěchy na frontě. Frídová se v pamětech zmiňuje, že se Frídovy obavy také odrážely na jeho zdravotním stavu. Občas ho uklidnily zprávy z Maffie,²³⁰ které během války dostávali díky kaplanu Aloisi Svojsíkovi²³¹ a B. Šámalové.²³² Skrze tyto dvě osoby měli Frídovi přehled o aktuálním dění.

²²⁸ Tamtéž, s. 141.

²²⁹ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp. 36 11, 8., s. 137.

²³⁰ Maffie byl hlavní orgán vytvořený členy českého domácího odboje během první světové války. Organizace řídila zpravodajskou a konspirační činnost. Starala se o předávání informací a udržování kontaktu se zahraniční částí odboje.

²³¹ Svojsík Alois, český spisovatel a cestovatel (16. února 1875 na Smíchově – 3. listopadu 1917). Vystudoval teologii na české universitě v Praze, roku 1897 byl vysvěcen na kněze, načež kaplanoval v Praze u sv. Trojice a poté byl katechetou při vyšší dívčí škole v Praze. O svých cestách po Evropě, Severní Americe a Přední Asii přednášel ve vlasteneckých a humanitních spolcích. Během třech let takto uspořádal přes 200 přednášek. Vedle toho působil žurnalisticky a literárně, psal fejetony a causerie do Národních Listů, Hlasu Národa, Katolických Listů a do časopisů pro mládež. Působil mnoho let při národní práci menšinové a byl jednatelem Zemské jednoty českého katolického duchovenstva. Zemřel během první světové války v bojích na domácí frontě ve věku 42 let.

²³² B. Šámalová, sestra Přemysla Šámala, jednoho ze zakladatelů odbojové organizace Maffie. Přemysl Šámal se po vzniku Československa stal starostou Prahy a v letech 1919 – 1938 byl přednostou Kanceláře prezidenta republiky.

Před koncem první světové války postihla Frídovou těžká životní rána. Několik týdnů před vznikem Československé republiky jí zemřel manžel na španělskou chřipku. Dle svého přání byl pohřben ve vší tichosti do hrobu, kde ležela jeho matka. Frídová se smutku příliš dlouho neoddávala, protože se hned na počátku roku 1919, 21. ledna, narodil vnuk Myrtill, který dostal jméno z úcty k Vrchlickému dle postavy z Hippodamie.

Po 35 letech soužití s Bedřichem Frídou se stala vdovou. O tom, jak trávila svá vdovská léta, existuje v pamětech pouze krátká poznámka na posledních dvou stránkách. Společně s Vladimírovou rodinou jezdila následující léta za sestrou Marií do Sládkovy vily ve Zbiroze, kde na sklonku života trávila mnoho času. Zároveň se snažila trávit co nejvíce chvil po boku vnuka. Ulehčovala tím práci snaše Anně, která se souběžně starala o své dva mladší bratry, jimž roku 1913 zemřela matka a oni tak zůstali nezaopatřeni. Staršího z nich Vladimír Frída adoptoval, mladší musel do sirotčince.

Z torzovité korespondence se sestrou Marií a Annou Lauermannovou-Mikschovou, z let 1918 - 1930 vyplývá, že byla často ve styku i s ostatními sestrami Annou a Olgou. V dopisech také figurují zmínky o návštěvách u Lauermannové-Mikschové a Marie Kalašové.²³³ Byla tedy v kontaktu se ženami, které také po svém boku neměly životního partnera a žily osamoceně. Zejména s Lauermannovou-Mikschovou si byla velmi blízká, po její smrti roku 1932 píše Boženě Heritesové,²³⁴ že její „*ztrátě nemohu přivyknout*“.²³⁵ Do počátku 30. let 20. století také příležitostně v periodikách publikovala svá literární díla.

Vše nasvědčuje tomu, že až do této doby byla Frídová vitální babičkou, kterou netrápily větší zdravotní potíže. Ještě v tomto pokročilém věku byla schopna sepsat své paměti, které jsou důkazem naprosto normálního jasného myšlení. Zdá se být s podivem, že ještě ve věku 77 let četla bez brýlí. V pamětech však uvedla, že přeci jenom pozorovala, „*že mně oči slábnou*“.²³⁶ V tomto období také Frídovou zřejmě trápily křečové žíly. Z roku 1930 se dochoval dopis od Lauermannové-Mikschové, ve kterém Frídovou uklidňuje, že onen „*zápal žíly na noze, /.../ nic není, že to je velmi častý následek námahy u starších*

²³³ Marie Kalašová (26. listopadu 1852 Horní Beřkovice – 17. únor 1937 Praha), spisovatelka a překladatelka.

²³⁴ Božena Heritesová, manželka Františka Heritese, který byl lékárníkem ve Vodňanech a blízkým přítelem Julia Zeyera, který rodinu Heritesovu seznámil s Frídovými. Herites patřil mezi lumfrovce. Psal především povídky a fejetony.

²³⁵ LAPNP Praha, fond Heritesová Božena, č. NAD 499, korespondence vlastní – přijatá, Frídová Božena Heritesové Boženě, dopis z Prahy dne 28. prosince 1932.

²³⁶ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 29.

dam.“²³⁷ O dva roky později, v prosinci 1932, si v dopise Boženě Heritesové Frídová stěžuje, že na počátku roku prodělala zápal plic. V dopise také psala, že ji trápí revma, kvůli kterému byla 4 týdny uvázaná doma. Po tomto roce však veškeré stopy o posledních letech jejího života mizí.

Božena Frídová zemřela 8. listopadu 1938. Její ostatky jsou uloženy na vyšehradském hřbitově vedle Bedřicha Frídy, syna Vladimíra a vnuka Myrtila.²³⁸

Vybočení z každodenního stereotypu – cestování

Podstatnou část pamětí Frídové tvoří zápisky o cestování. V případě Boženy Frídové se vždy jednalo o cesty za poznáním, které byly motivované jak zájmy uměleckými, tak vlasteneckým cítěním a dobově oblíbenými destinacemi.

Většina cest, které za svůj život vykonala, byly v rámci habsburské monarchie. Jako malá několikrát zavítala do Sázavy za rodinou Kavalírovou, kde trávila svůj volný čas u zdejší řeky nebo sledováním sklářů v huti či čtením knížek. Roku 1867 podnikla se svou matkou výlet na Sněžku. Výstup na horu podnikly pěšky. Stejně tak roku 1869 s rodinou a několika známými vyšla na Ještěd. O deset let později byla se sestrou na prázdninách ve Šternberku u Sázavy. Poté, co se vdala, trávila s manželem často své prázdniny ve Zbiroze s rodinou Josefa Václava Sládka, někdy zajeli na návštěvu k Zeyerovi do Vodňan. Oblíbeným cílem pro rodinu byl nadále také Šternberk, několikrát trávili svou dovolenou také v Potštejně. Svůj čas na dovolené během letních prázdnin netrávila Frídová pouze procházkami a koupáním v řece. Pokud měla příležitost nasbírat či levně sehnat jahody a maliny, tak se dala do jejich zpracovávání. „*Také jahod je zde mnoho, tak bude-li deštivo, snad se přece k tomu tření odhodlám.*“²³⁹ Na přelomu století si oblíbili penzionát Krásnohorská v Kubici na Šumavě, který byl cílem vlastenecky smýšlejících lidí. Na dovolenou do jižních Čech jezdili nepřetržitě několik let za sebou. Mezi cesty po habsburské monarchii lze zahrnout také poměrně časté pobyty v lázeňských městech. Léčebné procedury v lázních byly během 19. století velmi oblíbené

²³⁷ LAPNP Praha, Frída Vladimír, č. NAD 386, korespondence cizí přijatá – Lauermannová-Mikschová Anna Frídové Boženě, dopis z Liboce dne 28. července 1930.

²³⁸ NECHVÁTAL, Bořivoj. *Vyšehrad*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1976.

²³⁹ LAPNP Praha, fond Sládková Marie, č. NAD 1527, bez určení č. inv. a přír., dopis z Kubice dne 5. července 1911.

a ani rodina Frídova nebyla v tomto ohledu výjimkou. V pamětech a korespondenci existují doklady o tom, že Frídová s manželem pobývali v Lázních Bělohrad, Poděbradech a také Luhačovicích. Pro pobyt v Luhačovicích roku 1908 se dochoval dopis Frídové adresovaný sestře Marii Sládkové, ve kterém popisuje celý léčebný program krok za krokem.²⁴⁰ Zdejší pětitydenní pobyt trávili ve společnosti paní Lauermannové-Mikschové. Frídová se zde snažila několik kilogramů zhubnout a Frída měl zase naopak několik kilogramů přibrat. Poté odjeli do Vysokých Tater.

Během svého života měla Frídová možnost vykonat několik delších cest, většinou do zahraničí. Jako mladé děvče jela roku 1868 s matkou, sestrou Zdenou a učitelem Prokschem do Hamburku. Zde navštěvovaly muzea a koncerty. Frídová zde poprvé v životě také viděla moře. Na zpáteční cestě domů se rodina Veselých od Proksche oddělila a navštívila v Berlíně sestru Antonie Veselé, Annu Fričovou. Další delší cestu vykonala Frídová roku 1871, kdy měla díky otcově služební cestě do Vídně možnost vidět světovou výstavu, která se tam tehdy konala.

Na první delší cestu po sňatku se Frídovi vydali roku 1895 do Solnohradu. Cesta jim trvala celých čtrnáct dní a poté se hned vraceli do Prahy, kde si Boženina sestra Anna brala Viléma Dewettera.²⁴¹ V následujícím roce se Frídová ve svých pamětech zmiňuje o cestě k Baltskému moři, kam cestovali vlakem přes Drážďany a Berlín. Cestou se také zastavili v hlavním městě Rujany Bergenu.

Roku 1912 se Frídovi vydali na cestu do Paříže. Využili chvíle, kdy se jak Vrchlickému, tak Sládkovi dařilo relativně dobře. Na cestě do Paříže se zastavili v Domažlicích, aby se rozloučili s Vrchlickým. Cestu trávili ve společnosti paní Lauermannové-Mikschové, která již v Paříži před tím byla. Čas v Paříži trávili prohlídkami muzeí a galerií. Během pobytu také navštívili operu Thais od Masseneta.²⁴² Odtud pak všichni pokračovali do Brugg, Antverp, Bruselu a Kolína nad Rýnem, odkud pak na parníku po Rýnu dojeli do Mohuče.

Koncem května 1913, několik týdnů po Vladimírově svatbě s Annou Šilingovou, odjeli Frídovi opět ve společnosti Anny Lauermannové-Mikschové do Benátek, kde společně

²⁴⁰ Viz příloha č. 4.

²⁴¹ Vilém Dewetter (1857 – 1921), povoláním dopravce. Vlastnil firmu Bratři Girardové.

²⁴² Jméno autora vepsáno obyčejnou tužkou dodatečně.

strávili tři týdny, na jejichž konci se k nim přidala i Marie Gebauerová,²⁴³ dcera profesora Jana Gebauera.

Přestože cestování za odpočinkem a poznáním dodnes představuje pozitivní vybočení z každodennosti, občas dochází k mezikulturním střetům, která nám mohou vypovědět něco i o osobnosti a každodenním světě jedince, který jim musel čelit. V dochovaných pramenech nalezneme několik takových bodů.

První mezikulturní nedorozumění, jež na svých cestách Frídová zažila, se odehrálo při cestě do Hamburku roku 1868. Antonie Veselá s dcerami zde chtěla zajít na mši do kostela. Teprve po vstupu do vnitřních prostor však zjistily, že se jedná o kostel protestantský. Ze mše však již neměly možnost odejít. *„Bylo tam zvykem, /.../, při začátku kázání dveře chrámu uzamknouti a nikoho nepustiti ven, až bude po něm.“*²⁴⁴ Z toho důvodu byly nuceny v kostele zůstat a nechtěně jí zúčastnit.

Jiný zajímavý moment nastal při pobytu na Rujaně, kde Frídovi pobývali roku 1896. Ubytovali se zde v přímořském městě Sassnitz.²⁴⁵ V hotelu byli velmi spokojeni. Udivilo je pouze to, že nebyl vybavený toaletami. *„V hotelu byla jediná místnost, zvaná „Toilette“, s příslušnými nádobami, kterou, jak si každý dovede představit, nebylo příjemné navštěvovat.“*²⁴⁶

Město Sassnitz totiž ještě na konci 19. století nemělo svou vlastní kanalizaci. Frídové se zdála být tato skutečnost neuvěřitelná.

Další zážitek z cest popisuje Frídová roku 1912 v dopise adresovaném sestře Marii. Její dojmy se týkají pobytu v Paříži. *„A rámus, to si ani nedovedete představit. Přecházení hlavních ulic bylo věru vždy spojeno s nebezpečím života. Těch automobilů, parních a elektrických tramvajů! Ty dobře víš, jak se Bedřich vždy bál koní, ale tam si to odvykl! Z koní jsme si nedělali nic, ale ty úprkem lítající autobusy, z těch šel věru strach. Praha nám nyní připadá tak klidná a tichá jako venek.“*²⁴⁷ Svoji nedůvěru k automobilům však Frídová o něco později překonala, jelikož roku 1914 sestře Marii z dovolené v Kubici

²⁴³ Marie Gebauerová (8. prosince 1869 Pardubice – 7. ledna 1928 Praha), česká spisovatelka, překladatelka a učitelka. V letech 1904 – 1920 vydala deset svazků sebraných spisů Boženy Němcové, které také obsahují její uspořádanou korespondenci.

²⁴⁴ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 36.

²⁴⁵ V pamětech Frídová toto město nazývá Sosnice.

²⁴⁶ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 111.

²⁴⁷ LAPNP Praha, fond Sládková Marie, č. NAD 1527, korespondence vlastní přijatá, Frídová Božena Sládkové Marii, č. přír. 314/49, dopis z Prahy dne 6. května 1912.

psala o výletě do Domažlic, který podnikli automobilem díky paní Sedláčkové,²⁴⁸ jejíž muž „*ho umí výborně a hlavně pečlivě řídit.*“²⁴⁹

Není pochyb o tom, že Frídová byla velmi zcestovalou ženou. Na cestování a časté stěhování byla zvyklá již od mládí. Otec pracoval dlouhá léta u železnice a cestování vlakem jí bylo důvěrně známé. Po svatbě s Bedřichem Frídou směřovala rodina své dovolené během letního období do oblíbených destinací české buržoazie a měšťanských vrstev. Několik týdnů své dovolené, zpravidla zhruba pět až šest týdnů, obvykle trávili ve Šternberku, Potštejně a na přelomu století také v České Kubici v penzionu Krásnohorská, který byl cílem pro mnoho vlastenecky smýšlejících osob. Jeho provozovatelka penzion zbudovala za účelem posílení českých pozic na hranicích s německy mluvícím etnikem. Cesty za odpočinkem rodina využívala k vykonání návštěv u známých, jejichž domovy se nacházely při cestě. V korespondenci se nacházejí četné doklady o takovýchto krátkých návštěvách v rodině Sládkových ve Zbiroze, u Julia Zeyera ve Vodňanech či u Vrchlického v domažlickém sanatoriu. Frídovi občas také zajeli do Chuchle na návštěvu k Vrchlickým, kteří zde trávili letní období. Chuchle v poslední třetině 19. století patřila mezi vyhledávaná místa letního pobytu pro pražské rodiny. V tomto období ještě nebyla součástí Prahy a poskytovala rodinám vhodné prostředí pro rekreaci a pobyt v přírodě. Nevelká vzdálenost umožňovala Pražanům jezdit sem alespoň na víkendy v případě, že neměli možnost jet na delší pobyt na venkov.²⁵⁰ V případě Frídových neexistují doklady o tom, že by se zde zdrželi déle než na jeden víkend. Obě rodiny spolu sice byly v přátelských vztazích, které však zejména od počátku 90. let citelně ochladly.

Poté, co byl Bedřich Frída zaměstnán jako dramaturg Národního divadla, si rodina finančně přilepšila. Od poloviny 90. let 19. století začali Frídovi jezdit častěji na delší cesty v rámci monarchie či do zahraničí. Ve výběru destinací se opět orientovali na místa, která byla oblíbena v měšťanských vrstvách. Nejzřetelněji tato volba vyplývá z popisu pobytu ve městě Sassnitz, kde během pobytu potkali rovnou několik osob z okruhu svých známých. Na projížďce v kočáře narazili na Annu Fričovou s manželem

²⁴⁸ Anna Sedláčková (29. září 1887 – 24. listopadu 1967), herečka Národního divadla v letech 1905 – 1919.

²⁴⁹ Tamtéž, dopis z Kubice dne 20. července 1914.

²⁵⁰ LENDEROVÁ, Milena; JIRÁNEK, Tomáš; MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2010. s. 276.

Václavem²⁵¹ a Marii Mokrou.²⁵² O několik dní později potkali F. A. Šuberta, ředitele Národního divadla.

Zážitky z cest naznačují vztah Frídové k automobilům a dalším dopravním prostředkům, ze kterých měla obavy. K vozidlům cítila nedůvěru a považovala je za velmi hlučná. Přesto však je z korespondence patrné, že se jízdě v automobilu nevyhýbala, ale nadále z nich neměla dobrý pocit. Automobily byly na počátku 20. století ještě neobvyklou záležitostí. První automobil si nechal patentovat Karl Benz roku 1885 a první vůz vyrobený na českém území byl roku 1897 kopřivnický Präsident.²⁵³ Frídová automobily znala, ale v období, kdy se začaly hromadně vyrábět a vyskytovat se na silnicích, již byla v pokročilém věku a zřejmě ji trvalo o něco déle, než jim přivykla.

²⁵¹ Anna Fričová (10. května 1853 – 3. února 1939), rozená Rottová se vdala za Václava Friče, bratrance J. V. Friče, který si vzal za manželku Annu Kavalírovou, sestru matky Antonie Veselé, rozené Kavalírové.

²⁵² Marie Mokrá, dcera vodňanského básníka Otokara Mokrého. Rodina Mokrých se přátelila s Juliem Zeyerem, který je seznámil s Frídovými.

²⁵³ KRÁLÍK, Jan. *Když začal vonět benzin: obrázky z dějin motorismu v českých zemích do roku 1918*. 1. vyd. Praha: Milpo, 2001. s. 27 – 52.

Korespondence s Juliem Zeyerem

Životopis Julia Zeyera

Julius Zeyer se narodil 26. dubna 1841 v Praze. Otec Jan Zeyer pocházel z francouzské šlechtické rodiny a matka Eleonora byla z židovské rodiny. Zeyerův otec obchodoval se dřívím. Předčasně však zemřel a starost o podnik převzala matka. Julius měl v budoucnu převzít rodinný podnik. Studium na německé reálce, stejně jako studium na pražské technice ale nedokončil a začal se soukromě věnovat studiu jazyků a literatury. Celý svůj život hodně cestoval po Evropě, během svých cest působil jako vychovatel v šlechtických rodinách. Roku 1887 se přestěhoval z Prahy do Vodňan, kde žil dvanáct let a psal zde svá literární díla. Do Prahy se navrátil roku 1900 a o rok později zde zemřel na selhání srdce.

O Zeyerovi je známo, že měl velmi složitou a komplikovanou povahu. Během svého života se neoženil. V odborných kruzích existuje názor, že celý život skrýval svou homosexualitu.²⁵⁴ Jiní se přiklánějí k tomu, že zřejmě celý život miloval Mary Ann Stoneovou,²⁵⁵ s níž se při zájezdech do ciziny občas scházel.²⁵⁶ Celý život trpěl úzkostnými stavy a depresemi. Těžce na něj doléhala celoživotní osamělost a přehnaně reagoval na nepříznivé kritiky svých děl a neúspěch u divadla. Nezřídka se kvůli maličkostem nepohodl i se svými přáteli, které podezíral z neupřímnosti vůči jeho osobě.

Vnitřně se nikdy neztotožnil s tehdejší měšťanskou společností a jejím „maloměšťáctvím“. Ve svých dílech vytvářel postavy, které byly schopny velkých citů. Postavy z jeho děl bojovaly proti zlu a vážily si svobody. Ve svém životě měl mnoho nepřátel. Mnoho bylo také osob, které si ho oblíbily a byly jeho přáteli.

²⁵⁴ PUTNA, Martin. Poetika homosexuality v české literatuře. In: *Neon: časopis o kultuře*, duben 2000, roč. 1, č. 4.

²⁵⁵ Např. KVAPIL, J. Š. *Sládek – Zeyer. Vzájemná korespondence*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957.

²⁵⁶ V Sieně roku 1883, v Bretagni roku 1889 a v Itálii roku 1892.

Přátelství Boženy Frídové s Juliem Zeyerem

Jako náruživá čtenářka znala Frídová Zeyerova díla již dávno před tím, než s ním byla osobně seznámena. K jejich prvnímu setkání došlo v divadle prostřednictvím Sofie Podlipské během představení Racinovy hry *Faidra* roku 1877. O přestávce šla Frídová pozdravit Podlipskou, která měla lóži vedle nich. Zeyer tehdy seděl na vyvýšeném sedadle v lóži, na pozdrav se uklonil a neřekl jediné slovo. Svůj první dojem ze setkání se Zeyerem ve svých pamětech Frídová popisuje takto: „*I při letmém pohledu při představování jsem si všimla krásné hlavy básníkovy, jemuž jen trochu malá postava bránila, aby byl dokonalým typem mužné krásy. Měl tmavé, husté, trochu zvlněné vlasy a překrásné modré oči jako tmavá chrpa, z nichž vyzářovala duše jemná a ušlechtilá, temný knír a plnovous dodávaly tváři jeho mužného výrazu.*“²⁵⁷ Zeyer poté hned následující neděli přišel na dýchánek k Podlipským, kam již předtím pravidelně chodil a v této tradici také nadále pokračoval.

Frídová patřila mezi široký okruh lidí, který si Zeyera vážil jak pro jeho literární činnost, tak pro jeho zvláštní individualitu. Během let se mezi nimi vyvinulo přátelství, které přerušila až Zeyerova smrt. Frídová vyjádřila jeho osobnost v několika slovech: „...*k cizím byl upjatý a nepřístupný, k svým nepřítelům, jichž měl hodně, sarkastický a skoro zlý. Za to koho měl rád, tomu byl oddán celou duší. Byla to povaha opravdová, hluboká.*“²⁵⁸ Počátky jejich přátelství lze datovat také od roku 1877, kdy Frídová začala pravidelně chodit na nedělní dýchánky k Sofii Podlipské. Jejich styky byly poté na krátký čas přerušeny, když Zeyer odjel na několik týdnů se Sládkem do Švédska. Po svém příjezdu se náhodně potkal s Frídovou a její sestrou Marií u nového bytu Veselých na rohu Školské a Žitné ulice v Praze. Obě dívky tehdy měly v plánu v novém bytě pověsit obrazy a Zeyer jim s tím ochotně pomohl. Po prázdninách toho roku se všichni začali opět scházet v bytě Podlipských, kde je Sládek učil anglicky. Zeyer byl také mezi těmi, kdo se těšili z toho, že se Sládek zamiloval do Boženiny sestry Marie. Večer před Sládkovou svatbou byl Zeyer v bytě u Veselých, kde se konala sešlost blízkých přátel a následujícího dne, 14. července 1879, byl jedním z hostů na jejich svatbě. Ještě téhož roku se spolu s určitostí také setkali ve Šternberku na Sázavě, kde Božena trávila

²⁵⁷ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8. s. 69.

²⁵⁸ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 165 11, 8. s. 69.

prázdniny s mladšími sestrami a kam ji Frída se Zeyerem přijeli navštívit. Oba se po přespání přidali k Amerického klubu dam, který tehdy pořádal výlet do Rataj.

V době, kdy si oba lidé začali dopisovat, se již znali tři roky. První dochovaný dopis je od Boženy Frídové, tehdy ještě Veselé, z Plaňan, datovaný dne 25. září 1880. Frídová v Plaňanech pobývala s rodinou advokáta Hrdličky, v jehož rodině působila jako vychovatelka jejich šestileté dcery. Rodina bydlela přes rok v Praze a na léto vždy odjížděla na venkov. Frídová si tuto práci našla přes inzerát z důvodu finanční tísně rodiny, kterou již nadále nechtěla zatěžovat. Díky pobytu Hrdličků na venkově však byla od rodiny a Prahy dlouhodobě odloučena, což Frída těžce nesl. Na jeho naléhání pracovní poměr u Hrdličků na počátku roku 1881 ukončila. O tomto problému se také ve svých dopisech zmínila Zeyerovi. Tímto dopisem počalo téměř dvacetileté dopisování známého básníka a Frídové.

Zajímavý je pohled na četnost dochovaných dopisů. Z prvních pěti let jejich dopisování se dochovalo 19 listů. V té době Zeyer pobýval v Rusku,²⁵⁹ v Itálii²⁶⁰ a na panství Harrachů Zelč.²⁶¹ Z let 1885 a 1886 se nedochoval žádný dopis. V této době si oba přátelé neměli důvod dopisovat, jelikož Zeyer pobýval až do července 1887 v Praze, poté se přestěhoval do Vodňan, možná z toho důvodu se z roku 1887 dochovaly pouze dva dopisy. V době, kdy se Zeyer do Vodňan natrvalo přestěhoval, četnost jejich korespondence velmi vzrostla. Z let 1888 až 1892 se listy těchto dvou přátel dochovaly v největší míře. Za těchto sledovaných pět let si mezi sebou vyměnili 54 dopisů, což z celkového počtu 111 dochovaných listů a sedmi zálepek činí téměř polovinu veškeré korespondence. Za zmínku také stojí fakt, že se v srpnu roku 1890 začali v dopise důvěrněji oslovovat a vykání nahradilo tykání. To svědčí o jistém prohloubení jejich přátelství. Následující léta až do roku 1899 činí počet dopisů mezi oběma přáteli průměrně pět listů za rok, v posledním roce dopisování vzrostlo číslo na devět dopisů.

Korespondence Frídové je bez cizojazyčných vsuvek. Frídová ve svých dopisech cizí jazyk použila pouze dvakrát. Poprvé roku 1881 italský dovětek za větou: Chi lo sa!²⁶² Podruhé anglický výraz roku 1894, který citovala ve své odpovědi na Zeyerův dopis. Naopak Zeyerovy listy často obsahují cizojazyčné věty, které jsou v německém,

²⁵⁹ Druhá Zeyerova cesta do Ruska se konala roku 1880. V Simferopoli na Krymu vyučoval syny knížete Popova místo onemocnělého přítele prof. Kašpara.

²⁶⁰ Cestu po Itálii vykonal Zeyer v letech 1883 – 1884.

²⁶¹ Zeyer přijal roku 1881 místo společníka u hraběte Harracha. Připravoval jeho syna na cestu do Bonnu, kde měl studovat. Sám tam s ním poté jel. Po návratu do Čech pobýval na harrachovském zámku v Zelči u Tábora.

²⁶² Kdo ví!

anglickém, francouzském a italském jazyce. Jistě by je své přítelkyni nepsal, pokud by všechny tyto jazyky neovládala.

V letech, kdy Zeyer pobýval ve Vodňanech, se přátelé přesto vídali. Jejich setkání lze doložit na základě zmínek v korespondenci vždy alespoň jednou pro daný rok. V letech 1894 až 1896 dokonce dvakrát za rok. Místem setkání pro ně ve většině případů bývala Praha, jelikož tam Zeyer jezdil zařizovat nutné věci týkající se jeho literární činnosti a svůj pobyt ve městě využíval k setkání se s přáteli, které dlouho neviděl. Přestože častokrát rodinu Frídových do Vodňan zval, nebylo pro ně možné, aby jeho pozvání vždy opětovali, jelikož pro rodinu s dítětem bylo cestování poměrně nákladné „...upřimně řečeno, je to pro tři osoby trochu drahé!“²⁶³ a Zeyer sám ve Vodňanech neměl přímo ideální podmínky pro uvítání rodiny. Nechával si jídlo donášet z hostince a sám uznával, že není valné kvality: „*Pořáde ještě mě to hryže v gruntu duše, že jste u mne tak neobyčejně špatně obědvali, snažím se takto napravit vám trochu tu špatnou chuť vodňanskou.*“²⁶⁴

Přesto však častá odloučení obou dvou a jejich občasná shledání v Praze či Vodňanech nemohla zkalit jejich pevné přátelství, jež spojoval společný hluboký zájem o českou a světovou literaturu, divadlo a společný okruh přátel.

Po Zeyerově smrti patřila Frídová mezi okruh osob, které ctily jeho památku a chtěly na jeho počest postavit pomník. S tímto nápadem přišla Anna Lauermannová-Mikschová, která oslovila Frídovou, zda by se nechtěla připojit k finanční sbírce na Zeyerův pomník. Ženy založily komitét, který se staral o zajištění finančních prostředků na jeho stavbu. Jednatelkou komitétu byla Lauermannová-Mikschová a pokladní se stala Frídová. O povolení na ministerstvu vyučování a jednání se staviteli se staral F. A. Šubert a návrh pomníku²⁶⁵ vytvořil sochař Josef Maudr. Finanční příspěvky na pomník přicházely z mnoha míst po Českých zemích, nejvíce však od pražských občanů. Členky komitétu pravidelně pořádaly společenské večery, jejichž výtěžek plynul na realizaci pomníku. Po nashromáždění dostatečného množství peněz se roku 1909 přikročilo k jeho realizaci.

Pomník byl slavnostně odhalen 16. září 1913 v Chotkových sadech. Byl navržen tak, že vyvolává dojem přirozeného skalního útvaru, který zapadá do okolní přírody. U skály se

²⁶³ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 31. května 1897.

²⁶⁴ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Veselé – Frídové Boženě, č. inv. 2 – 59, č. přír. 129/71, dopis z Vodňan dne 22. prosince 1893.

²⁶⁵ Viz příloha č. 5.

nachází jezírko s vodní kaskádou. Ve vnitřním prostoru skály je skupina mramorových soch, znázorňujících postavy ze Zeyerových děl. V přední části je postava Paskaliny, v zadní části Kazi, Teta a Libuše. Na pravé straně stojí Radúz s Mahulenou a v levé zadní části je Amis s Amilem. Nad jeskyní je do skály zasazený reliéf se Zeyerovou podobiznou. Na druhé straně skalního útvaru je do kamene zasazená deska, na které jsou vypsány názvy jeho děl.

Zeyerova osobnost v korespondenci s Frídovou

Zeyerova korespondence je plná myšlenek a nálad vnitřně velmi rozpolceného člověka. Z veselých chvil plných radosti a nadšení byl schopen během chvíle přejít do melancholických nálad plných smutku, často až k myšlenkám na smrt. Mnohokrát se ve svých dopisech zmiňuje o pocitu osamělosti. Často ujížděl z Čech do zahraničí, neustále se snažil uniknout jakési tíze, kterou při pobytu v Čechách nemohl snést. Jakmile však vyjel na cestu, začala ho tížit osamělost. Při cestě do Ruska roku 1881 Frídové píše: *„Měl jsem úplný malý archivek po ruce, totiž sbírku posledních dopisů svých přátel...Ach, jak cítil jsem v takovém okamžiku svou samotu a osiřelost svého srdce! Rychle sáhl jsem pak po nějakém dopisu, abych nabyl znovu a znovu jistotu, že jsou v tom širém světě přece ještě lidé, kteří mne milují!“*²⁶⁶ Vždy, když odjel do ciziny, myslel neustále na své přátele a vlast. Dění v Čechách bedlivě sledoval, nechal si zasílat nová čísla Lumíra a vnitřně prožíval vše, co se doma odehrávalo: *„Byl jsem ráno ve Vatikánu.... Tam rozplynuly se trochu moje chmurné myšlenky a myslil jsem, že Vám v té náladě budu psát, ale jen jsem sedl, jen si na Prahu vzpomněl a na vše, co se tam děje – už je ta jasnot duše zase pryč a jsem tupý a smutný.“*²⁶⁷ Paradoxem v životě Zeyera tedy bylo, že se vždy nemohl dočkat, až odjede z Čech. Pokaždé cítil, že zde nemůže v klidu tvořit, vadila mu přízemnost české společnosti a těžce prožíval své životní neúspěchy. Jakmile však byl v zahraničí, začalo se mu stýskat po známých lidech a domovině. Ze

²⁶⁶ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Veselý – Frídové Boženě, č. inv. 2 – 59, č. přír. 129/71, dopis ze Simferopole dne 15. ledna 1881.

²⁶⁷Tamtéž, dopis z Říma, 29. ledna 1884.

svého několika měsíčního pobytu v Paříži Frídové píše: „*Upřímně řečeno, vrátil bych se nejraději někam do Čech na venek, pohřbil bych se do samoty a ponořil do práce.*“²⁶⁸

Dokud ještě bydlel v Praze, byl nespokojen se svými finančními poměry, světem české literatury, Prahou samotnou a společenským ruchem, který v ní probíhal. Jeho snaha vkročit do české literatury s fantastickými povídkami se nepovedla a u divadla s překlady z francouzštiny neuspěl. Proto se snažil tomu všemu uniknout. Ať už ale z Prahy utíkal kamkoliv, nikdy nakonec nedošel touženého vnitřního klidu: „... *but there is no peace, no faith, no hope, no aspiration. Every day I fell it heavier that my heart is steril as a stone.*“²⁶⁹ Proto se roku 1887 odstěhoval do Vodňan, kde začal psát *Jana Mariu Plojhara*. Ve Vodňanech na čas našel toužebný klid, který potřeboval ke své práci, ale stýskalo se mu po přátelích: „*Rád bych sice, velice rád své přátele viděl, rád bych s nimi si pohovořil, ale kdyby to mohlo býti někde jinde než v Praze, bylo by mi to milejší. Zanevřel jsem na to město a myslím, že v tomto životě se už tam neudobřím, ač jsem se tam narodil. I myšlenka, že tam mám být snad pochován mi není milá.*“²⁷⁰

Z dochované korespondence lze dále usuzovat, že Zeyer zvláště těžce prožíval vánoční období a Nový rok. Jeho přátelé ho ve svých listech v tomto období vždy ujišťovali, že na něj s rodinami vzpomínají a litují, že nemohou být po jeho boku. Frídová mu k Vánocům s dopisem vždy zaslala nějakou maličkost, která ho měla rozveselit. Jednou to byla větvička jejich vánočního stromku, jindy cukroví nebo také ovoce, datle a fíky. Někdy byl Zeyer na Štědrý den zván ve Vodňanech k Mokřým, přesto však se neubráníl trudným pocitům, které toto období v lidech vyvolává. Roku 1892 Frídové v odpovědi na novoroční přání píše: „*Nevím, jak to půjde dále, ale měl jsem hned na začátku tant de chagrin.*“²⁷¹ *Že jsem některý moment myslil, že to nejde dobře přežít, tu emoci.*“²⁷² Přestože mu Frídová každoročně na Silvestra zasílala dopis, nemohl se Zeyer ubránit pocitu sklíčenosti a osamění.

Zeyer však ve svém životě zažíval i chvíle štěstí a radosti. Jednou z věcí, která ho naplňovala pocitem blaha, byla jeho záliba ve sbírání starožitností. Tato aktivita mu byla velkým celoživotním koníčkem, v němž nacházel velké zalíbení. „*Nesměj se mi, že jsem malicherný s tím sbíráním, věř mi, že je to stéblo, je mi jinak tak strašně krušno, trudno,*

²⁶⁸Tamtéž, dopis z Paříže 15. října 1990.

²⁶⁹LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Veselý – Frídové Boženě, č. inv. 2 – 59, č. přír. 129/71, dopis ze Zelče 10. prosince 1882.

²⁷⁰Tamtéž, dopis z Vodňan, 3. listopadu 1887.

²⁷¹Hodně žalu.

²⁷²LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Veselý – Frídové Boženě, č. inv. 2 – 59, č. přír. 129/71, dopis z Vodňan, 23. ledna 1892.

*smutno!*²⁷³ Na každém místě, které během svého života navštívil, se poohlížel po věcech, které by mohly obohatit jeho sbírku. Mnoho jeho přátel mu také v této aktivitě pomáhalo. Patřila mezi ně i sama Frídová nebo například Zeyerova sestřenice Karla Heinrichová.²⁷⁴ Byly však okamžiky, kdy jeho sběratelská vášeň neznala mezí a Zeyer za nové kousky do sbírky utratil o mnoho víc peněz, než si mohl dovolit: „...*bohužel vykazuju zase už peníze, více, než jich mám... Pro nějaký starý kousek chodím třeba 3 hodiny cesty pouští a vedrem...*“²⁷⁵ To byla také jedna z příčin, proč se neustále potýkal s nedostatkem finančních prostředků.

Jak již bylo řečeno, zůstal Zeyer celý svůj život svobodným mládencem. Celý život miloval jednu osobu, která zůstávala mnoha jeho blízkým utajena. Totožnost Zeyerovi lásky byla ale známa Sládkovi a jeho ženě Marii. Ze Zeyerovi korespondence Sládkovi vyplývá, že onou milovanou byla Marie Anna Stonová, kterou znal již z dob svého mládí. Zeyer ve svém soukromí zůstal po zbytek života osamocen a velmi tím trpěl: „*Nevíte, že neštěstí mého života bylo vždy, že jsem já měl více rád, než jiní měli rádi mě.*“²⁷⁶ Frídová zřejmě zprvu o jeho lásce nic netušila a proto se ho několikrát v dopisech snažila přesvědčit, aby si našel životní družku. Z její korespondence vyplývá, že to nebyl první pokus o přesvědčení Zeyera, aby si našel partnerku: „*Mně opět napadá, jak by to bylo krásné, kdyby se tam tak byla přistěhovala nějaká Catarina*²⁷⁷, *ale taková, která by Vás udělala šťastným. Vracím se opět a opět k tomu, poněvadž věřím, že by to mohlo býti snad jen kdybyste chtěl.*“²⁷⁸ Ve svém přesvědčování Frídová nepřestala ani v následujících letech. Neustále příteli radila, aby si někoho k sobě našel. Přesvědčovala ho, že by s partnerkou po boku lépe přemáhal svůj smutek. Jeho neustálou samotu pokládala za příčinu jeho špatných nálad. Zeyer v odpovědi na naléhání Frídové uznal, že mu sice radí dobře, ale upozornil na to, že její přání není možné z jeho strany uskutečnit.

Na základě přepisu jednoho z dopisů pocházejícího z roku 1892, jež Zeyer Frídové psal z italské Ravenny, lze usuzovat, že v té době již o jeho nešťastné životní lásce věděla,

²⁷³Tamtéž, dopis z Vodňan, 23. ledna 1892.

²⁷⁴ Karla Heinrichová (4. listopadu 1858 Příbram – 22. října 1943 Příbram), spisovatelka. Manželka městského lékaře MUDr. Bedřicha Heinricha v Příbrami.

²⁷⁵ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Veselý – Frídové Boženě, č. inv. 2 – 59, č. přír. 129/71, dopis z Pont-Aven 5. července 1889.

²⁷⁶Tamtéž, dopis z Paříž 5. prosince 1889.

²⁷⁷ Postava z autobiografického románu Jan Maria Plojhar. Catarina je do Plojhara natolik zamilovaná, že se s ním nechá před jeho smrtí oddat a sama si poté veme jed, aby mohli zemřít spolu.

²⁷⁸ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis bez data, ze zmínky o uveřejnění Jana Marii Plojhara v Lumíru lze usuzovat, že pochází z roku 1888.

protože se jí již v jeho textu svěřoval: „*Co dělal bych v Itálii, když zář opět shasne, zmizí – Mám být sám, pak je mi stejné kde jsem. Ještě v tom tichém útulku bude lépe než jinde.*“²⁷⁹ V tomto smyslu se Frídová také na začátku přepisu vyjadřuje a pokládá tento dopis za dokument jeho milostné vášně. Originál dopisu však Frídová zapůjčila Anně Lauermannové-Mikschové a po její smrti jí již nebyl vrácen, pořídila proto alespoň jeho opis.

Z další korespondence není jasné, zda byla Frídové totožnost Zeyerovy lásky známa. V několika málo narážkách se o jeho lásce zmiňuje, ale nikdy z textu nevyplývá, zda o tom věděla něco bližšího: „*Vzpomínáš-li vůbec ve své dřímotě (jak píšeš) na někoho jiného než na tu „ever-present to my soul“, které to tak mnohé závidí a kvůli níž se bezpochyby do té dřímoty noříš, abys mohl snít...*“²⁸⁰

Ona neznámá nebyla jediná, komu Zeyer věnoval něco ze své lásky. Z dochovaných pramenů je zřejmé, že měl také velmi rád děti. Jeho zájem o ně nebyl pouze povrchní. V téměř každém dopisu nejen Frídové, Heinrichové, ale i Sládkovi či Heritesovi, se vyptává na zdraví dětí a žádá si jejich nové fotografie, aby viděl, jak vyrůstají. V dopisech adresovaných Frídové projevuje živý zájem o jejího malého syna. Ve chvílích, kdy byl nemocný, se nikdy nezapomněl zeptat, jak se mu daří. Snad nejvýmluvnějším dokladem o Zeyerově vztahu k malému Vladimíru Frídovi je zálepka z roku 1894: „*Dověděl jsem se u Mokrých, že prý Váš Vlád'a stoná. Co je mu? Dětská nějaká nemoc? A je mu už lépe? Odpověz, prosím, jen slovem na korespondenčním lístku.*“²⁸¹ Obsah zálepky jasně vyjadřuje Zeyerovy obavy o zdraví malého chlapce, který mu přilnul k srdci. Naléhavost, s jakou píše Frídové, aby mu sdělila bližší podrobnosti o zdravotním stavu syna, prozrazuje jeho opravdový zájem o něj. Roku 1898 zaslal Zeyer malému Vladimírovi pohár, se kterým měl pak chlapec sloužit mši. Hoch z něj měl velkou radost a sám k matčině dopisu Zeyerovi připsal několik děkovných řádek. Zeyer shodou okolností ten samý den adresuje Frídové zálepku se slovy: „*Měl jsem dnes nepokojný spánek, nějak mi napadlo, že nevím, z jakého kovu je ten slavný kalich a pořád mě trápila myšlenka, aby se ten kluk naposled nějak neotrávil, kdyby tam vodu*

²⁷⁹ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, Frídová – Veselá Božena: výpisky ze ztraceného dopisu J. Zeyera, psaného z Ravenny Boženě Frídové, rkp. 2 11, 8.

²⁸⁰ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 20. listopadu 1894.

²⁸¹ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Veselý – Frídová Boženě, č. inv. 2 – 59, č. přír. 129/71, dopis z Paříž 5. prosince 1889.

*nebo víno dal a pořádně kalich nevyčistil, že by mohl ten kov oxidovat atd. atd. Ráno se mi to zdálo směšné, ale přece mi to pokoj nedává.*²⁸²

Zeyer měl své přátele opravdu rád, přesto se však s nimi dokázal také nepohodnout. Spory při uveřejňování jeho děl a diskuze o divadle často dováděly jeho chování až do krajnosti. V takových chvílích pak Zeyer upadal do melancholických nálad a často opakoval věty ve smyslu: „...to je můj osud, že všickni přátelé se dříve nebo později ode mne odvracejí. Nevím čím to je, nejspíše vinou mou. Je to nesnadnější přátele udržet, než získati.“²⁸³ Stejně jak uměl mít své blízké rád, nadchnout se pro věc, tak se lehce dostával do sporu kvůli malichernostem. Přesto se však nelze ubránit dojmu, že Zeyerova povaha byla morálně velmi pevná. Snad nejlépe ho charakterizuje jeho vlastní věta: „...to je pravda svatá, že jsem zuřivec. Doufal jsem vždy, že to stárím přejde, ale nezdá se. Už mě musí, kdo o mně stojí brát jak jsem se všemi hříchy a chybami. – Zlý tak docela konečně nejsem, a kus upřímnosti, věř, ve mně vězí.“²⁸⁴

Přátelské a rodinné vazby Frídové v korespondenci se Zeyerem

Dochované dopisy mezi Frídovou a Zeyerem jsou cenným informativním pramenem pro zkoumání rodinných a přátelských vztahů jich obou. Zeyer dlouhodobě pobýval mimo Prahu a často cestoval, proto ho Frídová v dopisech informovala o společenském dění a o stycích s jejich vzájemnými známými. Také sám Zeyer projevoval zájem o informace o jemu blízkých lidech. Velmi často se ptal na zdraví v rodině Sládkově, na níž mu velmi záleželo. Se Sládkem se mnoho let přátelil a měl rád i jeho ženu Marii. Sládek měl mnoho let nervovou chorobu a revmatismus. Při svých záchvatech, které se během let stupňovaly, trpěl velkými bolestmi. Zeyer měl o Sládku velkou starost pokaždé, když se dozvěděl, že je jeho přítel opět nemocen.

Ke Sládkově rodině měli velmi blízko i Frídovi. Boženina o dva a půl roku mladší sestra Marie byla druhou manželkou Josefa Václava Sládky. Bedřich Frída zase patřil mezi nejbližší přátele Sládkovy. V době, kdy Sládku postihla jeho nemoc natolik, že nemohl

²⁸²Tamtéž, dopis z Vodňan dne 3. května 1898, (slovo kalich je v Zeyerově dopisu podtrženo).

²⁸³LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Veselý – Frídová Boženě, č. inv. 2 – 59, č. přír. 129/71, dopis ze Zelče 10. prosince 1882.

²⁸⁴Tamtéž, dopis z Vodňan 28. února 1991.

vycházet mezi lidmi, zastával Frída jeho pozici redaktora v *Lumíru*. Obě rodiny také měly zhruba stejně staré děti. Helena Sládková²⁸⁵ se narodila roku 1880, Vladimír Frída byl o pět let mladší. Všichni spolu byli ve velmi úzkém kontaktu. Zmínky o nich se u Frídové objevují téměř v každém dopise. Obě sestry si navzájem hlídaly děti, vypomáhaly v domácnosti a chodily spolu nakupovat. Všichni společně trávili téměř každé Vánoce: „*Po večeři k nám přišly Sládkovi jako obyčejně.*“²⁸⁶ Frídovi navštěvovali Sládkovy často ve Zbirohu a jezdili s nimi na dovolenou. Frídová se v jednom z dopisů o přátelství se Sládkovými vyjádřila, že „*čím déle, tím jest pevnější a vřelejší.*“²⁸⁷ V dochované korespondenci lze za dobu dvacetiletého dopisování nalézt pouze jednu zmínku, která je ze strany Frídové míněna na adresu Sládka ironicky: „*Se Sládkem teď není žádná řeč, ten hraje jen v šachy a my neumíme a nehodláme se je učit, takže on námi opovrhuje.*“²⁸⁸ Osobou, která v dopisech často figuruje vedle rodiny Sládkových, je druhá mladší sestra Frídové Anna Veselá, provdaná Dewetterová. Anna působila v letech 1887 až 1897 jako operní zpěvačka v Národním divadle a Zeyer se na ni v dopisech často ptal. Její kariéru sledoval z novin a vždy ji skrze Frídovou gratuloval k úspěchu: „*Těší mě, že Anda Vaše se tak líbila ve Vídni, to dodá jí aspoň hodně chuti pro budoucnost a snad se dostane někam jinam, na větší jeviště a vrátí se pak domu co dokonalá umělkyně. V tom švindléřském zlatém domě je to těžké dostat se na stupeň seriósního umění.*“²⁸⁹ Frídová Zeyerovi o Anně často psala. Většinou ho podrobně informovala o potížích při sestřině uzavírání kontraktu s vedením divadla na další sezonu. Anna měla pravidelně potíže s prosazením požadované výše honorářů do smluv. Dle vyjádření Frídové vedení sestru nikdy dostatečně neocenovalo a situace v divadle se často měnila. Anna musela být rázná, aby si jak přislíbené peníze, tak role u vedení divadla prosadila. V takových případech byla ochotná vejít s F. A. Šubertem i do sporu: „*Šla k řediteli a tam mu řekla své mínění. ... že za ten žebrácký plat, který ona má, si toho dala líbit již dost a zkrátka, nebude-li zpívat Antonii*“²⁹⁰ *ve čtvrtek totiž poprvé, že jí nebude zpívat nikdy.*“²⁹¹ Anna Veselá prý

²⁸⁵ Helena Sládková (27. dubna 1880 – 11. července 1946), dcera J. V. Sládka a Marie Sládkové, magistrátní úřednice.

²⁸⁶ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 31. prosince 1888.

²⁸⁷ Tamtéž, dopis z Prahy dne 23. května 1888.

²⁸⁸ Tamtéž, dopis z Prahy dne 6. října 1894.

²⁸⁹ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Veselá – Frídové Boženě, č. inv. 2 – 59, č. přír. 129/71, dopis z Vodňan dne 18. června 1892.

²⁹⁰ Role Antonie v opeře Hoffmannovy povídky dle předlohy Jacqua Offenbacha. V Národním divadle se opera hrála od 18. 10. 1888 do 21. 1. 1890.

²⁹¹ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 5. listopadu 1888.

měla překrásný hlas a o její vystoupení byl zájem nejen v Čechách, ale i v zahraničí. Díky svému povolání hodně cestovala a Frídová jí na cestách dělala gardedámu. Doprovázela ji na vystoupení do Kolína či do Vídně, kde za nemocnou zpěvačku zpívala česky roli Mařenky ze Smetanovy Prodané nevěsty. Roku 1892 se Frídová o sestře zmiňuje, že dostala nabídku vystoupit pohostinsky v Rusku, ale Anna tuto výzvu nepřijala. Na úspěch mladší sestry byla Frídová pyšná. V dopisech Zeyerovi se několikrát zmínila, jak byl Annin hlas chválen, či jak byla obdarována svými obdivovateli.

Vedle Sládkových a sestry Anny se lze v korespondenci dočíst také o rodině Vrchlických. Zmínky o ní jsou však stručnější a sporadičtější. Z dopisů je ale zřejmé, že spolu obě rodiny byly v kontaktu a navštěvovaly se. Vrchlický jim dával k přečtení svá díla, informoval je o dění v české literatuře a Frídovi k nim zašli na Silvestra nebo za nimi někdy zajeli do Chuchle. Nejčastěji se Frídová o rodině Vrchlických zmiňuje roku 1887, kdy se s manželem stěhovala do nového bytu, který se nacházel se stejném domě, kde bydlel i Vrchlický. Frídová v této souvislosti Zeyerovi pouze píše: „*Co mně se týče, já jsem si umínila, že je nebudu častými návštěvami obtěžovat.*“²⁹² V době, kdy Frídovi v novém bytě již bydleli, na Zeyerovu otázku odpovídá: „*Ptal jste se mně, jsou-li naše styky s III. patrem časté a přátelské. Ani jedno, ani druhé. Nevím, čím to jest.*“²⁹³ Z toho lze usuzovat, že Frídová k rodině Vrchlických příliš nepřilnula a jejich společnost sama příliš nevyhledávala. Není však jasné, z jakého důvodu.

Další osobou, která v dopisech Frídové výrazně vystupuje do popředí, je spisovatelka Anna Lauermannová-Mikschová. Z korespondence se Zeyerem není jasné, kdy a kde se obě ženy poprvé setkaly. Jméno Lauermannové zaznívá poprvé v dopise z prosince roku 1893, kdy Frídová Zeyerovi sděluje, že se s ní setkala na návštěvě u Marie Červinkové-Riegrové. Od tohoto roku jsou zmínky o Lauermannové v dopisech častější. Frídová s ní navázala přátelské styky a považovala Lauermannovou za dobrou společnici. Při zmínkách o její osobě mnohdy zazní věta o tom, jak spolu byly veselé. Obě ženy spolu chodily do divadla a Frídová Lauermannovou často navštěvovala: „*Předešlý týden jsem byla ve Hvězdě*²⁹⁴ *a zůstala jsem tam přes noc a bydlila jsem v Tvém apartmentu!*“²⁹⁵

²⁹² LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 14. října 1887.

²⁹³ Tamtéž, dopis z Prahy dne 23. května 1888.

²⁹⁴ Bývalý dům rodiny Zeyerovi v Liboci, který od Zeyerova bratra Jindřicha koupila Anna Lauermannová-Mikschová a kam zvala v letních měsících své přátele.

²⁹⁵ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 19. července 1900.

Frídová se mnohdy obávala o zdraví Lauermannové a svěřovala se Zeyerovi se svými obavami o ni.

Z výčtu osob, které Frídová znala a byli ji blízcí, lze uvést ještě její rodiče a sestry Zdena a Olgu. Všichni členové rodiny Veselých jsou v dopisech zmiňováni okrajově a nejčastěji v souvislosti se zdravím. Sestra Zdena je v tomto případě výjimkou. Frídová Zeyera v dopisech informuje o narození a úmrtí jejích dětí. V jednom z dopisů dokonce píše, že Zdena přijela z Klatov do Prahy a uvažuje o tom, že se ke svému manželovi již nevrátí, protože je ve svazku nešťastná. Celá záležitost v dalších dopisech již není probírána a lze usuzovat, že se Zdena k manželovi do Klatov navrátila.

Několikrát v dochovaných dopisech figuruje také jméno Sofie Podlipské v souvislosti s literaturou či zdravím. Ve výčtu osob, které se v dopisech objevují, můžeme jmenovat Frídovy sestry Annu a Emmu, Zeyerovu sestru Helenu Jungfeldovou, malíře Antonína Chittusiho, malířku Zdenku Braunerovou, doktora Josefa Thomayera a spisovatelku Růženu Jesenskou. Zmínky o nich jsou však výjimečné a pouze okrajové.

Literatura v korespondenci Frídové a Zeyera

Hlavním tématem veškeré jejich dochované korespondence je literatura. Jak již bylo řečeno, Frídová byla náruživá čtenářka, která Zeyera obdivovala, a její zájem o jeho díla se prohloubil po jejich osobním seznámení. Už v prvním dochovaném dopise Zeyerovi děkuje za zasláný *Román o věrném přátelství Amila a Amise*, kterou Zeyer téhož roku vydal. Knih, které ji Zeyer zapůjčil, bylo již tehdy více: „...poslala bych Vám ty Vaše knihy poštou. Přečetla jsem je a děkuji za půjčení. Líbily se mi velmi, tu anglickou budu arciť ještě jednou číst, až budu umět dobře anglicky.“²⁹⁶

Zeyer věděl o snaze Frídové prosadit se na literárním poli. Stavěl se k tomu pozitivně a pobízel Frídovou, aby ve své činnosti pokračovala: „Vidím s potěšením v Lumíru, že pilně překládáte, jsem tomu rád. Co je ještě věcí, které nám v naší ubohé literatuře schází! A což originály, nemyslíte na to nám zase něco napsat? Snad byste nechtěla po

²⁹⁶ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Plaňan dne 25. září 1880.

prvním pokusu přestat?²⁹⁷ Na Zeyerovu pochvalu a výzvu k pokračování v další literární činnosti Frídová odpovídá: „Děkuji Vám za Vaši laskavost, s kterou se zmiňujete o mých překladech. Budu zas překládat jednu Mussetovu novelu. Pořád si myslím, jen jestli ty překlady jsou dost dobré. Mně se nezdají a bojím se, že Sládek mě to snad nechce říct. Měla jsem však vždy málo času na ně, teď mám víc, tak si dám víc záležet. Co se týče originálů, to přenechám jiným, takového něco, co bych já dovedla napsat nemáme zapotřebí, my potřebujeme díla genia.“²⁹⁸

K dalším vlastním literárním pokusům Frídové v dochované korespondenci existují už pouze dvě zmínky. V prosinci roku 1882 Frídová ve svém dopise Zeyerovi píše, že ji Karolina Světlá nabádá k tomu, aby ve svém psaní²⁹⁹ pokračovala. O deset let později se o její tvůrčí činnosti zmiňuje Zeyer, když ji chválí za to, že znovu začala psát³⁰⁰ a obdivuje ji, že je schopná na tuto činnost vyšetřit dost času. Co se týká četnosti dokladů o vlastní literární tvorbě Frídové, nenalezneme ji v korespondenci se Zeyerem mnoho. Celkem se jedná o pouhé čtyři zmínky. Přesto však na základě Zeyerových reakcí můžeme tvrdit, že Frídovou v její činnosti podporoval.

Kromě vlastní literární tvorby Frídové se často v dopisech nacházejí zmínky o Zeyerově literární činnosti. Sám Zeyer Frídové posílal rukopisy či prvotisky svých děl. Pokud tak neučinil, dostávala je Frídová od Josefa Václava Sládka či jeho manželky, která také byla obdivovatelkou Zeyera. Sládek se jako redaktor *Lumíra* staral o vydávání jeho děl a měl proto vždy rukopisy u sebe. V době kdy Zeyer pobýval v Rusku, několikrát Frídovou „jako svého kolegu z *Lumíra*“³⁰¹ požádal o přátelskou výpomoc. V jednom případě ztratil podklady pro plávanou čínskou novelu³⁰² a žádal Frídovou, aby mu zjistila latinský název pro drahokam „la jade“. Frídová mu s tím velmi ochotně pomohla a nabízela svou výpomoc i do budoucna. Jindy ji „co spoluredaktorku *Lumíra*“³⁰³ žádal, aby mu potvrdila, zda do redakce *Lumíra* došel rukopis výše zmiňované novely.

²⁹⁷ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Veselý – Frídové Boženě, č. inv. 2 – 59, č. přír. 129/71, dopis ze Simferopole dne 22. března 1881.

²⁹⁸ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 2. dubna 1881.

²⁹⁹ V reakci na vydání novely *Resignace*, která byla uveřejněna v *Lumíru* roku 1882.

³⁰⁰ Roku 1892 začala Frídová psát kuchařskou knihu, kterou vydala u Al. Hynka.

³⁰¹ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Veselý – Frídové Boženě, č. inv. 2 – 59, č. přír. 129/71, dopis ze Simferopole dne 6. května 1881.

³⁰² Druhý díl čínské povídky *Báje Šošany*.

³⁰³ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Veselý – Frídové Boženě, č. inv. 2 – 59, č. přír. 129/71, dopis ze Bonnu dne 4. března 1882.

Reakce Frídové na Zeyerova díla byla vždy pozitivní. O jeho dílech se vyjadřovala pouze obdivně a v superlativech. Roku 1888 po přečtení *Jana Maria Plojhara*³⁰⁴ mu v dopise píše: „...umíte tak čarokrásně psát! ...Mohu Vám říci, že při čtení Vašich spisů bylo mi vždy tak, jako bych žila, aneb vlastně nahlížela do jiných báječných světů, že jsem se cítila vždy šťastnou, když jsem si pomyslila, že Vás znám, a že Vás smím nazvat přítelem!“³⁰⁵ Román se jí velmi zalíbil a žádá Zeyera o zaslání pokračování románu, jelikož se nemůže dočkat uveřejnění dalších částí v *Lumíru*. Zeyer ji ve své odpovědi odkazuje na Sládka, u něhož rukopis najde, a obává se, že bude mít potíže s luštěním jeho písma. V další části dopisu pak upřesňuje postavu Plojhara, o kterém dnešní literární teoretici tvrdí, že jde o autobiografické dílo vykreslující básníkovu nitro, jeho názory na stav české společnosti, náboženství a umění. Zeyer se v dopise Frídové o Plojharovi vyjadřuje: „V p. Plojharovi nelíčím sebe, nezapírám však, že mimoděk jsem tam mnoho svého položil, mnoho toho, co jsem procítil a prožil, a že jsem svému hrdinovi mnohou svou slabost přídělil. Pro toho ubožáka je to fatální...“³⁰⁶ Zeyer si Frídové velmi vážil jako své přítelkyně. Byl rád, že měla zájem o jeho díla a s nadšením četla vše nové, co uveřejnil. Velmi ji potěšilo, když jí Zeyer věnoval jednu se svých básní *Olgerd Gejstor*, která je součástí knihy *Z letopisů lásky* vydané roku 1888. Od Bedřicha Frídy totiž věděl, že to byl její nejoblíbenější kus z toho, co prozatím uveřejnil. Zájem těchto dvou přátel o literaturu byl mnohem širší. Zeyer se ve svých dopisech Frídové často tázal, jakého je názoru na cizí literární díla. Nejednou spolu řešili názor na Sládkovu tvorbu. Jindy se Zeyer Frídové ptal na její názor na román *Sofie Podlipské Anna*. Zeyer dílo považoval za znamenité. „Myslím, že je to její nejlepší spis a že zaujme své pevné místo v literatuře. Že si toho nikdo nevšiml, slovem o tom nepromluvil, je přímo hanebné.“³⁰⁷ V tomto případě se ale nezdá, že by Frídová Zeyerovo nadšení sdílela. Už z pamětí vyplývá, že se jí Podlipská vždy zdála patetická a přepjatá už od dob, co k ní se sestrou začali chodit na nedělní dýchánky. Z náznaků v dopisech a pamětech lze vypožorovat, že sice s Podlipskou byla v přátelském styku, který však

³⁰⁴ Autobiografické dílo Jan Maria Plojhar knižně vydané roku 1892. Jan Maria Plojhar popisuje životní osud syna z bohaté měšťanské rodiny, který je zmítán společenskými rozpory, nedovede je překonat a nedovede se přiklonit na tu ani na onu stranu. Jeho problém tkví v tom, že nedokáže rozeznat sen a skutečnost. Román se kriticky staví k české měšťanské společnosti, které vyčítá její sobectví.

³⁰⁵ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis bez data.

³⁰⁶ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Veselý – Frídové Boženě, č. inv. 2 – 59, č. přír. 129/71, dopis z Vodňan dne 5. února 1888.

³⁰⁷ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 28. února 1891.

nikdy nepřekročil jisté meze. I v tomto případě její reakce na Zeyerovu otázku pouze dokládá toto tvrzení: „Četla jsem ji asi před 2 lety a pamatuji se, že jsem Ti ji doporučovala, neboť se mně velmi líbila, ačkoliv se musím přiznat, že některé scény, ..., se mně zdály velmi přepjaté a nehezské. Ona je však Tvou chválou tak nadšena, že Ti to ani vypsát nemohu,....“³⁰⁸

Do výčtu osob, které spolu z literárního hlediska v dopisech probírali, musíme zahrnout i Bedřicha Frída. Tato iniciativa ale vycházela ze Zeyerovy strany. Ve svých dopisech nabádal Frída, aby buď upravil některé své studie a vydal je souborně jako knihu. Jindy zase, aby napsal něco svého a přispěl tak do souboru originálních českých děl. Není jisté, zda Frída jeho naléhání vyslyšel, po mnoho let přispíval do *Lumíra* svými příspěvky zaměřenými na českou a románskou historii, za svůj život hodně překládal. V korespondenci Frída a Zeyera a také Zeyera a Sládka existuje zmínka o jisté veselohře s názvem *Práce*, kterou roku 1887 Frída psal, knižně ale vydána nebyla. Sládek o ní napsal: „*Je to vlastně jen dramatický výstup, který by trval asi půl hodiny, nejdéle tři čtvrtě. Ale musím to dříve čísti sám, abych vědel, stojí-li to zač;....*“³⁰⁹ Možná proto se Zeyer ve svém naléhání obrátil také na Frídovou s návrhem, aby přesvědčila manžela, že má k již napsané novele s byzantským motivem připsat alespoň jednu či dvě další, které by mohl posléze vydat jako knihu. „*Měla bys jej k tomu mít, člověk má přece jen, když může, zanechat něco na památku na svou existenci.*“³¹⁰ Jeho prosby však neměly na Frída vliv. Jedinou svoji originální práci³¹¹, která kdy byla uveřejněna, napsal až po smrti Vrchlického.

³⁰⁸ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 19. března 1891.

³⁰⁹ KVAPIL, J. Š. *Sládek – Zeyer. Vzájemná korespondence*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957. s. 281.

³¹⁰ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Veselý – Frídové Boženě, č. inv. 2 – 59, č. přír. 129/71, dopis z Vodňan dne 22. prosince 1890.

³¹¹ FRÍDA, Bedřich. *Mladá léta Jaroslava Vrchlického v zrcadle dopisů, jež psal svému strýci a bratrovi*. 1. vyd. Praha: Společnost Jaroslava Vrchlického, 1931.

Divadlo v korespondenci Frídové a Zeyera

Zeyer nikdy nedosáhl příliš úspěchu se svými divadelními hrami. Dokud byl v Národním divadle dramaturgem Stroupežnický, nedostala se jeho dramata na scénu. Stroupežnický byl zaměřením realista a neměl rád poetiku a romantiku, jichž byla Zeyerova díla plná. Větší šanci v divadle Zeyer dostával až od roku 1892, kdy se stal dramaturgem Národního divadla Bedřich Frída.³¹² Frídová patřila mezi lidi, kteří litovali Zeyera kvůli jeho neúspěchu na divadle, a projevovala pro jeho hry velké pochopení. V době, kdy se ještě jeho díla nehrála, mu psala: *„Přála bych si velice viděti Vaše dráma na jevišti, jaká je to škoda, že se ty kusy nehrajou! Četla jsem v Květech „Lásky div“ a myslela jsem si, že by s tou výpravou jak ji tam uvádíte, a hlavně tou krásnou poetickou mluvou, musilo působiti zrovna kouzelně!“*³¹³

Během svého života se Zeyer často potýkal s nedostatkem peněžních prostředků. Finanční potíže vyplývaly z neúspěchu jeho děl u vydavatelů a na knižním trhu. Jakmile nějaké peníze měl, vložil je do svých cest po Evropě nebo do svého celoživotního koníčku, čímž bylo sběratelství starožitností. V době, kdy se stal Frída dramaturgem Národního divadla, využil Zeyer své známostí s ním a Frídovou, a zamýšlel jedno ze svých děl zaslat do soutěže o cenu Náprstkovu.³¹⁴ Důvod, proč své dílo do soutěže zaslal, osvětlují dva dochované listy. Frídové v dopise uvedl finanční důvody: *„Snad bych tam k nějaké almužně přišel a si trochu pomohl na okamžik.“*³¹⁵ Stejně tak Sládkovi: *„Ale jedná se o ten bídný groš!“*³¹⁶ Jelikož však Zeyer neměl zkušenosti s tím, jak takové soutěže oficiálně probíhají, zasílal své dotazy ohledně administrativních kroků Frídové. Ta mu na základě informací od Frídy a Sládka radila, co má pro řádné odevzdání práce učinit. Díla do soutěže měla být zasílána anonymně a k odkrytí jména autora mělo dojít až po ustanovení vítězných děl. Zeyer pak byl prostřednictvím Frídové informován o průběhu soutěže. V červenci roku 1892 mu napsala: *„Poprvé asi před*

³¹² Sládek Zeyerovi ve svém dopise ze Zbirova dne 21. srpna 1892 píše: „Bedřich je zde. Snad už víš, že bude dramaturgem! ... První jeho myšlenka byla na kusy Tvé.“

³¹³ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 25. listopadu 1888.

³¹⁴ Odborná porota každoročně vybírala nejlepší literární díla, která pak byla zinscenována v Národním divadle. Vítězné dílo také dostalo finanční ocenění. Roku 1892 v odborné porotě také zasedal Bedřich Frída.

³¹⁵ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Veselý – Frídové Boženě, č. inv. 2 – 59, č. přír. 129/71, dopis z Vodňan dne 23. ledna 1892.

³¹⁶ KVAPIL, J. Š. *Sládek – Zeyer. Vzájemná korespondence*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957. s. 259.

týdnem obdržel Bedřich několik kusů z konkursu mezi nimiž též *Tvůj*, který se jemu i mně velice líbí. Žádný ze zadaných kusů není tak poetický a grandiósní jako *Neklan*. Ale ví Bůh, kdy se porota sejde, nemohou získati určitý počet členů.“³¹⁷ Zeyer na to jak je pro něj typické pesimisticky odpovídá: „*S tou porotou je to věc zlá, dle všeho se potáhne do nekonečna. Myslíš, že mě každý pozná – tím pro mě hůř, neboť tím menší pro mě naděje.*“³¹⁸ Ať už si Zeyer domýšlel cokoliv, faktem je, že jeho *Neklan* cenu Náprstka vyhrál. Přestože se Zeyer domníval, že hra je velmi slabá a potřebovala by ještě být dopracována.

Ihned po přidělení ceny žádal ředitel Národního divadla F. A. Šubert Zeyera, aby dal svolení k provozování hry v divadle. Ten však jeho žádost zamítl. Sládkovi se o tom v dopise vyjádřil takto: „*Nemůže nikdo na mně žádat, abych honem běžel na pouhý pokyn tam, kde mě po pět let vyhazují.*“³¹⁹ Frídová v této souvislosti Zeyerovi psala, zda to není škoda, že tak povedená hra zapadne. Na popud Bedřicha Frídy nakonec Zeyer souhlas s provozováním dal a *Neklan* se začal zkoušet. Roku 1893 vyšel *Neklan* v Kabinetní knihovně tiskem a Zeyer si ani v tomto vydání neodpustil projevit svůj názor na Národní divadlo a F. A. Šuberta, kterého obviňoval ze zaujatosti proti jeho osobě a za příčinu Šubertova úspěchu pokládal loajálnost. Podle vyjádření Frídové se Zeyer dlouhodobě domníval, že neúspěch jeho her u divadla je zapříčiněn F. A. Šubertem. Frídová však Šuberta v dochovaném a nedokončeném rukopise vysvětlujícím spor Zeyera a Vrchlického o akademii³²⁰ obhájuje a přikládá vinu spíše Stroupežnickému.

Zeyer se vždy o divadle vyjadřoval v negativním smyslu: „*Jakmile přijde řeč na ten „Zlatý dům“ stávám se přes všechno přemáhání se nepříjemným těm, kteří to v obranu berou. Nediv se: byl jsem tam okraden o jeden z cílů svého života, a to se těžce nese.*“³²¹ Nebo jindy: „*Že je divadlo úplně na huntu, o tom není pochybnosti a divím se jen, že to necítíte.*“³²² Jak však v dokumentu vysvětlujícím spor o akademii Frídová píše, nemohl

³¹⁷ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. příř. 30/72, dopis z Prahy dne 10. července 1892.

³¹⁸ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Veselý – Frídové Boženě, č. inv. 2 – 59, č. příř. 129/71, dopis z Vodňan dne 7. července 1892.

³¹⁹ KVAPIL, J. Š. *Sládek – Zeyer. Vzájemná korespondence*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957. s. 281.

³²⁰ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: *Moje paměti rkp.*, 36 11, 8. U rukopisu pamětí je vložených 12 listů, které osvětlují příčinu sporu Zeyera s Vrchlickým týkající se České akademie věd a umění.

³²¹ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, korespondence rodinná - Zeyer Julius Veselý – Frídové Boženě, č. inv. 2 – 59, č. příř. 129/71, dopis z Vodňan dne 21. prosince 1894.

³²² Tamtéž, dopis z Vodňan dne 13. července 1895.

si Zeyer od roku 1892 na nezájem divadla již více stěžovat. *Neklan* měl u obecnstva velký úspěch. V následujících letech divadlo zinscenovalo několik dalších her, u nichž se Frídová vždy živě zajímala, jaké v nich bude herecké obsazení, a někdy Zeyerovi do Vodňan psala, jak se jednotlivým hercům daří vykreslovat postavy her. Po *Neklanovi* například hráli *Sulamit* a roku 1896 se v Národním divadle hrála hra *Z dob růžového jitra*, jejíž zhlédnutí Frídová okomentovala slovy: „...jsem byla velmi dojata, a sice tím, že jsem cítila, jak je vždy v každé Tvé práci něco tak povznášejícího... Zkrátka, že z ní vane to pravé umění! ...Líbilo se mi, že si vzal Šubert režii, nemýlím se přece v něm, když se jej někdy zastávám.“³²³ Přestože byl Bedřich Frída v Národním divadle na pozici dramaturga zaměstnán pouze do roku 1896, tedy čtyři roky, podařilo se mu Zeyerovy hry prosadit. Očividně měly u publika úspěch, protože je ředitel Šubert z repertoáru nestáhl. V tradici, kterou v divadle zavedl Frída, pokračoval i jeho následník na pozici dramaturga Jan Lier, jenž byl jedním ze Zeyerových přátel. Také on pokračoval v linii, který v divadle zavedl Frída.

Při pohledu na roky, kdy se Zeyerovy hry na divadle provozovaly, a počty repríz,³²⁴ je jasné, že má v tomto ohledu Frídová pravdu. Vůbec se nedá říci, že by F. A. Šubert Zeyerovi na divadle nedával šanci. Naopak. Do doby, než se stal Frída dramaturgem, byly Zeyerovy hry v divadle provozovány čtyřikrát, vždy staženy po dvou až třech představeních. Zeyer začal v divadle slavít úspěch až s *Neklanem* roku 1896, kdy zvítězil v soutěži o cenu Náprskovu a od té doby byly úspěšné i další jeho hry.

V korespondenci obou přátel lze najít ještě několik dalších zmínek o divadle. V několika dopisech od Frídové kromě názorů na herce a jejich vystoupení lze nalézt zmínky o vystoupeních zahraničních hereček, které v Národním divadle hostovaly. Frídová na taková představení ráda chodila a Zeyera o nich v dopisech informovala: „...byla jsem se podívat v divadle na paní Strozziovou³²⁵ (která mimochodem řečeno krásně hraje) a tam jsem se sešla s paní Červinkovou, která nás pozvala k soirée pořádanému na počest paní Strozziové.“³²⁶ Jindy v dopise píše, že má koupené lístky na představení Sary Bernhardové a v dalším dopise se zmiňuje: „Viděli jsme Saru Bernhardovou a byli jsme

³²³ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 28. října 1896.

³²⁴ Viz příloha č. 6 - Přehled her J. Zeyera v Národním divadle.

³²⁵ Marie Růžičková-Strozziová (3. srpna 1850 Litovel – 29. září 1937 Záhřeb), herečka záhřebského divadla, českého původu. Překladatelka her z francouzštiny a italštiny do chorvatštiny.

³²⁶ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 20. listopadu 1894.

nadšení.“³²⁷ O významnosti hostování zahraničních hereček v Národním divadle svědčí například i dopis z roku 1888 od Sládka Zeyerovi, ve kterém prvně jmenovaný píše, že celé město žije návštěvou Bernardové a od všech slýchá, jak jsou z ní lidé unešeni.

Zajímavostí týkající se divadla je dopis Frídové z roku 1900, kdy Zeyera informuje o tom, že si s paní Lauermannovou-Mikschovou předplatila lóži v Národním divadle na celý rok. V této souvislosti následně vzpomíná, jak spolu kdysi všichni tři byli v divadle: „*Pamatuji se, jak jsi byl jednou s námi v loži na Královně Sábské*³²⁸ *a hlasitě si zpíval po Vávrovi,*³²⁹ *tehdy jsem se věru bála, že nás vyvedou!*“³³⁰ Podle názvu představení a jména herce lze usuzovat, že se jednalo o vzpomínku z období let 1885 a 1886, kdy Zeyer pobýval ještě trvale v Praze. Tuto citovanou větu lze pokládat za jednu z mála zmínek o Zeyerově veselém a „raubířském“ duchu. Jak již tato práce ukázala, Zeyer byl opravdu spíše celoživotním pesimistou.

³²⁷ Tamtéž, dopis z Prahy dne 25. listopadu 1888.

³²⁸ Představení Národního divadla Královna ze Sáby provozovaná v sezóně 1885/86, Antonín Vávra v roli Assada.

³²⁹ Antonín Vávra (7. ledna 1847 Praha – 8. června 1932 Dobřichovice), sólista Národního divadla, jehož členem byl od roku 1881 do 1898.

³³⁰ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 12. září 1900.

Korespondence s Marií Sládkovou

Životopis Marie Sládkové

O Marii Sládkové lze uvést pouze několik stručných údajů, které vyplývají z pamětí a korespondence Frídové. Narodila se 29. ledna 1856 v Kralupech nad Vltavou. V dětství navštěvovala ústav slečny Svobodové v Praze. Ústav byl po válce s Pruskem roku 1866 zrušen, a proto začala navštěvovat vyšší dívčí školu, kde se potýkala s problémy s učením, jelikož v ústavu paní Svobodové nestihla nabýt potřebné znalosti. Díky její známosti se Zdenkou Braunerovou mohly starší sestry Zdenka a Božena navštěvovat taneční bály v rodině Braunerových. Marie uměla německy a francouzsky. Také dobře hrála šachy, proto byla přijata do šachového kroužku, který vedl Prokop Podlipský. Podlipský se do Marie zamiloval, což bylo příčinou, proč byly obě sestry zvány na nedělení dýchánky k Sofii Podlipské. Stejně jako její sestra Božena navštěvovala Marie přednášky v Americkém klubu dam.

Ve dvaadvaceti letech se seznámila se Sládkem na výletě v Podhoří. Dne 2. února 1879 v den svátku Panny Marie Sněžné požádal Sládek o Mariinu ruku, k čemuž dali její rodiče svolení. Sládek sám prý spěchal, „*aby se sňatek brzy odbyval, nastala nám práce s výbavou, šily jsme ovšem samy a musely jsme být hodně pilné, abychom včas byly hotovy.*“³³¹ Svatba se konala po krátké známosti již 14. července 1879 v sedm hodin ráno. Ihned po svatbě novomanželé odjeli do Zbiroha, kde se Sládek narodil. Krátce nato se jim narodila dcera Helena.

Marie byla Sládkovi celoživotní oporou. Neustále mu byla po boku a pomáhala mu lépe snášet jeho nemoc. Po celou dobu se o něj osobně starala. Žila s ním střídavě v Praze a ve Zbiroze. Sládek jí za její starostlivost velmi miloval a obdivoval její ochotu snášet s ním jeho muka. Za její oddanost manželi ji obdivovala nejen sestra Božena, ale i Zeyer, který roku 1882 napsal: „*Sládku, chovej ji na rukou, pomni, co bys bez ní byl, děkuj Bohu, že se máte, že jste se našli!*“³³² Zemřela 18. září 1936 ve věku 80 let.

³³¹ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s.76.

³³² KVAPIL, J. Š. *Sládek – Zeyer. Vzájemná korespondence*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957. s. 55.

Přátelství sester Boženy a Marie

K popisu vztahu obou sester se dochovalo poměrně málo pramenů. K dispozici máme pouze pět dopisů od Marie Sládkové adresovaných sestře Boženě a 43 dopisů od Boženy pro Marii. Nejvíce z nich pochází z let 1909 až 1912, kdy Sládkovi trvale bydleli v Kubici a sestry se spolu již tak často nesetkávaly. Pro popis jejich vztahu je proto nutné nahlédnout do dalších pramenů, jako jsou memoáry Frídové, její korespondence se Zeyerem či Sládkova korespondence se Zeyerem.

Pro doložení vztahu sester v dětství neexistují žádné prameny. První zmínka o jejich vztahu je až z dob dospívání. Frídová se ve svých pamětech zmiňuje, že zůstala osamocena ve chvíli, kdy se roku 1874 vdala její starší sestra Zdena za Julia Prokše. „... nahradila mně ji však brzy mladší sestra Marie.“³³³ Z textu tedy vyplývá, že si od té doby sestry začaly být o hodně bližší. Trávily spolu mnoho času. Chodily společně do Amerického klubu dam a na nedělní dýchánky k Podlipským. Obě sestry dokonce nosily stejné šaty: „*Oblékaly jsme se se sestrou Marii vždy stejně*“,³³⁴ při rozlučce se svobodou před svatbou Marie si je dokonce lidé pletli. Frídová se také zmiňuje v tom smyslu, že jí nevadilo, že se její mladší sestra provdala dříve, nežli ona. Po svatbě se Sládkem pobývala Marie často ve Zbiroze. To však dobrý vztah mezi sestrami nepřerušilo. Na základě počtu dochovaných dopisů od Frídové můžeme usuzovat, že nezůstávaly bez odpovědi. Sestry spolu tedy byly nadále v písemném kontaktu ve chvílích, kdy se nemohly vídat osobně. Z korespondence je jasné, že si neustále vypomáhaly. Frídová hlídala malou Helenu Sládkovou, pomáhala Sládkovým se stěhováním. Marie zase byla přítomna u prvního porodu Boženy v roce 1884. O průběhu prvního porodu Frídové se v žádné korespondenci nedochovaly zprávy. Pouze krátkou zmínku o něm napsal Sládek v dopise Zeyerovi: „*Moje žena je tam stále a mnoho s tím zkusila. Malé dítě je nemocné a tak nemám ani myšlenky na nic jiného.*“³³⁵

Sestry spolu se svými rodinami trávily každoročně společně Vánoce a jezdily spolu také na dovolenou, například roku 1889 do Potštejna. Z dopisů vyplývá, že spolu chodily nakupovat a obstarávat věci potřebné v domácnosti. Společně jim také bylo přátelství

³³³ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8. s. 64.

³³⁴ Tamtéž, s. 76.

³³⁵ KVAPIL, J. Š. *Sládek – Zeyer. Vzájemná korespondence*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957. s. 95.

k Zeyerovi, se kterým si obě ženy dopisovaly. Na Vánoce navštěvovaly hrob jeho matky a nechávaly jí tam kytici.

Frídová k Marii chovala obdiv za to, jak se obětuje kvůli svému manželovi. Téměř v každém dochovaném dokumentu líčí, jak oddaná svému manželovi byla a osobně s ním protrpěla všechny jeho bolesti. Chovala k sestře také velký obdiv, že za celá dlouhá léta Sládkovi nemoci si Marie nenajala ošetřovatelku, která by ulehčila jejím starostem: „...ubohá sestra ve dne v noci sama mu sloužila, je zrovna nepochopitelné, že to vydržela.“³³⁶ V pamětech Frídová píše, že rodina Sládkova se do Zbiroha nastálo přestěhovala několik let před Sládkovou smrtí, protože jeho zdravotní stav byl již velice špatný. V té době trpěl nepřetržitými bolestmi a často jak ve dne, tak v noci křičel. Z toho důvodu již rodina Sládkova nechtěla zůstat nadále v Praze, aby básník svými hlasitými projevy utrpení nerušil ostatní sousedy v domě. Vila ve Zbiroze byla dostatečně daleko od lidí a měli zde klid. Marie se sestře ze Zbiroha psala: „...nejhorší jsou noci, to spíme málo. Dnes přestaly bolesti ke třetí hodině.“³³⁷

Jako manželka byla Marie opravdu obětavá, společně se Sládkem probděla mnoho nocí a Frídová s ní soucítila. Věděla, že se její sestra od Sládka nehne ani na krok, díky informacím od Heleny Sládkové, se kterou byla v Praze v blízkém styku. Často jí v dopisech psala, ať chodí ven a nezanedbává svoje zdraví: „Povídala Héla, žes nebyla, milá Márinko, 14 dní asi z domu. Myslím, že by jsi přece se měla aspoň zahrádkou proběhnout 2krát neb 3krát denně...“³³⁸ Zřejmě na sestře pozorovala, jak mnoho je z neustálého starání o nemocného Sládka unavená, a roku 1911 jí psala: „...ty máš to trápení neustále; což pak by to vskutku nešlo nějak zařídit? Alespoň na čas, aby jsi si trochu odpočinula?“³³⁹

Utrpení Sládka však již netrvalo dlouho, po několika měsících v červnu roku 1912 dostala Frídová od Marie ze Zbiroha telegram, aby rychle i s Helenou Sládkovou přijela za nimi, protože se Sládkovi přitížilo. Frídová se snažila být své sestře v posledních chvílích Sládkova života nápomocnou. Byla psychickou oporou jak Marii, tak její dceři Heleně a stala se tak jedním z mála svědků jeho smrti. „Noc byla hrozná, Sládek se stále dusil. Bděla jsem s Márinkou ve vedlejším pokoji, aby když se na chvíli utiší, měl

³³⁶ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8. s. 130.

³³⁷ LAPNP Praha, fond Sládek Josef Václav, č. NAD 1525, korespondence rodinná odeslaná, Sládková Marie Frídové Boženě, dopis ze Zbiroha dne 13. července 1909.

³³⁸ LAPNP Praha, fond Sládková Marie, č. NAD 1527, korespondence vlastní přijatá, Frídová Božena Sládkové Marii, č. přír. 221/50, dopis z Prahy dne 23. listopadu 1910.

³³⁹ Tamtéž, dopis z Prahy dne 1. října 1911.

*absolutní ticho...*³⁴⁰ Přes veškerou péči obou sester a dcery Heleny však druhý den: „*K šesté hodině zesnul Sládek ku podivu klidně v kruhu svých milých.*“³⁴¹ Stalo se tak 28. června 1912. Po jeho skonu to byla Frídová, kdo se vydal do Prahy zařídit všechno potřebné ohledně pohřbu. Pro Marii byla v jistém ohledu Sládkova smrt vysvobozením. Po manželově smrti své sestře do Prahy psala: „...*vyhlížím výtečně, vždyť nyní spím. Ale jak ráda bych svůj další život byla obětovala.*“³⁴² Pomoci od sestry Boženy v posledních chvílích Sládkova života si Marie velmi cenila a byla ráda, že jí byla po boku v tak smutné chvíli: „*Stále vděčně vzpomínáme na vše, co jsi v těch hrozných chvílích s námi vytrpěla. Přeji Ti z upřímného srdce vše, čeho si Tvá krásná duše zaslouhuje.*“³⁴³

Obě sestry spolu udržovaly blízké styky do konce života. Nedlouho po Sládkově smrti ovdověla i Božena. Společným jim bylo to, že obě ženy žily ještě dlouhých dvacet let po smrti svých manželů. Marie jezdila do Zbiroha na dva až tři měsíce v roce a Frídová jí tam přijížděla dělat společnost: „...*bývám tam se sestrou Marií, vdovou Sládkovou velmi ráda,*...“³⁴⁴ Z pamětí Frídové také vyplývá, že Zbiroh později sloužil jako místo pro odpočinek celé rodiny. Sestry rodiny Veselých – Božena Frídová, Anna Veselá-Dewetterová a Olga Veselá - spolu trávily ve Zbiroze dovolenou roku 1923, kdy tam Marie nepobývala. Stejně tak i snacha Frídové Anna se synem Myrtillem. Z toho je patrné, že rodina Frídova i Sládkova spolu byly nadále v přátelských vztazích.

Osobnost Frídové v korespondenci s Marií Sládkovou

Obsah dopisů adresovaných sestře Marii se zcela liší od těch, které Frídová adresovala Juliu Zeyerovi. V korespondenci se sestrou se Frídová nezaobírala společenským děním, které se v Praze odehrávalo. V novinkách sestře nepsala o dění v divadle či na literární poli. Dokonce s Marií v dopisech ani neprobírala literární díla Sládka či Vrchlického. Veškerá sdělení sestře se týkala pouze tří okruhů: rodiny, domácnosti a cestování.

³⁴⁰ LAPNP Praha, fond Sládková Marie, č. NAD 1527, korespondence vlastní přijatá, Frídová Božena Sládkové Marii, č. přír. 221/50, s. 130.

³⁴¹ Tamtéž, s. 131.

³⁴² LAPNP Praha, fond Sládek Josef Václav, č. NAD 1525, korespondence rodinná odeslaná, Sládková Marie Frídové Boženě, dopis bez data

³⁴³ Tamtéž, dopis bez data.

³⁴⁴ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8. s. 1.

V dochovaných dopisech své sestře nesděljuje intimní pocity, jako to dělala v případě dopisů Zeyerovi, kterému se svěřovala se svými obavami a pocity. Přesto je z korespondence jasné, že Frídová vnitřně prožívala veškeré dění uvnitř rodiny, počínaje studijními úspěchy syna a pěvecké kariéry sestry Anny. Stejně tak soucítila s utrpením rodiny Sládkových a Vrchlických.

Frídová se na základě obsahu dopisů jeví jako velmi energická žena, jejíž největším potěšením byla péče o širokou rodinu a domácnost. V těchto každodenních starostech Frídová nacházela radost. Ráda šila a vařila. Zejména o vaření lze v dopisech nalézt časté zmínky. Se sestrou si psaly o dostupnosti surovin. Marie ji často ze Zbiroha posílala levnější suroviny na vaření. Nejčastěji různé druhy masa, vejce a máslo. Frídová posléze Marii informuje, na jaký způsob masa zpracovala a jak si na nich celá rodina ráda pochutnala: „*Dnes jsme měli k večeři zadělávanou zvěřinu, byla velmi dobrá. Ostatní jsem prošpikovala a zalila sádlem...*“³⁴⁵ Roku 1912 jí psala o novince v oblasti zpracovávání potravin – zavařování. Přednáška o zavařování se konala u Jana Neffa³⁴⁶ a Frídovu nadchla natolik, že sama uvažovala o koupi zavařovacího hrnce. Z obsahu dopisů Marii Sládkové se Frídová jeví jako žena, které činilo radost obstarávat vše potřebné pro svou rodinu.

Nelze ji však také upřít zájem o módu. Sobě, sestře, svému synovi a Heleně Sládkové některé kusy svršků sama šila. Komplikovanější stříhy a klobouky nechávala dělat u švadleny. Po přelomu století se v korespondenci nachází v dopisech několik zmínek o tom, že chodila nakupovat oblečení do obchodu. Zboží zde zakoupené pokládala za „*krásné a laciné*“.³⁴⁷

³⁴⁵ LAPNP Praha, fond Sládková Marie, č. NAD 1527, korespondence vlastní přijatá, Frídová Božena Sládkové Marii, č. přír. 314/49, dopis z Prahy dne 31. ledna 1912

³⁴⁶ Jan Neff (6. Května 1832 Lipník nad Bečvou – 26. Srpna 1905 Lipník nad Bečvou), český podnikatel a vlastenec. Založil první obchodní dům v Praze na Příkopech, kde prodával umělecké předměty.

³⁴⁷ LAPNP Praha, fond Sládková Marie, č. NAD 1527, korespondence vlastní přijatá, Frídová Božena Sládkové Marii, č. přír. 314/49, dopis bez data. V dopise je zmínka o Eduardu Kavalírovi. Dle roku jeho úmrtí lze usuzovat, že byl dopis psán před rokem 1909.

Přátelské a rodinné vazby Frídové v korespondenci se sestrou

Okruh osob, o kterých Frídová v dopisech adresovaných Marii Sládkové psala, je odlišný a o mnoho užší, než tomu bylo v dopisech určených pro Zeyera. Frídová v nich sestře blíže nepopisuje společenské styky s osobami mimo rodinu. Jediná osoba mimo tento rámeček, která v dopisech Frídové figuruje, je Anna Lauermannová-Mikschová. Její jméno se v korespondenci vyskytuje několikrát, ponejvíce ve spojitosti s návštěvou Frídové ve Hvězdě. Jméno Lauermannové se také objevuje při popisu pobytu v lázních Luhačovice roku 1909 a cesty do Paříže roku 1912 či v dopise z Kubice roku 1914, v němž Frídová Marii varuje, aby se Helena vyhýbala jídlům s majonézou, poněvadž jedno takové způsobilo Lauermannové v Itálii otravu.

Ostatní osoby, které v dopisech určených Marii dominují, již patří do rodinného okruhu rodiny Veselých a Frídových. Všechny listy obsahují zprávy týkající se novinek, které se odehrály v době oddělení obou sester, v jejich rodině. Frídová sestru informovala o zdravotním stavu rodičů. Občas ji seznamovala s tím, co dělá manžel. Zprávy o Frídovi jsou vždy pozitivně laděny. V době, kdy byl Vrchlický již nemocen, oceňovala manželovu snahu pomoci bratrovi v jeho těžkých chvílích.

O synu Vladimírovi jsou v dopisech také velmi časté zmínky. Frídová popisovala úspěchy syna ve studiu: „*Je to hodný hoch, pořád se teď učí.*“³⁴⁸ Jindy zase, že se dal „*zapsat na letní semestr na lékařskou fakultu, má 17 hodin a vypravuje nám pořád o všech nemocích!*“³⁴⁹ Dle stylu vyjadřování lze tvrdit, že byla jednoznačně pyšnou matkou, která byla hrdá na synovy úspěchy. Frídová s ním prožívala všechny jeho zkoušky ve škole a vždy se obávala, jak dopadnou. Těžce také nesla neshody s rodinou Smutných a následný Vladimírův rozchod s jejich dcerou Sylvou, ke kterému došlo v roce 1911.

V dopisech obou sester se nachází mnoho zmínek o zbývajících třech sestřích. Jméno nejstarší Zdenky se v nich nachází nejméně. Její jméno několikrát figuruje v dopisech z 80. let 19. století, kdy byla v Praze na návštěvě se svým manželem a dcerou Irenou. Poté se o ní nikde nenachází zmínka, a to ani přesto, že Zdena žila v Klatovech a nejsnazším prostředkem komunikace by pro ni a její sestry měla být korespondence. Roku 1911 však z dopisu Frídové vyplývá, že sestry spolu po smrti rodičů přišly do

³⁴⁸ LAPNP Praha, fond Sládková Marie, č. NAD 1527, korespondence vlastní přijatá, Frídová Božena Sládkové Marii, č. přír. 314/49, dopis z Prahy dne 15. května 1908.

³⁴⁹ Tamtéž, dopis z Prahy dne 6. května 1912.

sporu: „*Anda, Olga a já sešly jsme se o půl páté na Olšanech a udělaly za Vás obě, nepřítomné, křížky, neboť Zdenka nepřišla. Že se hněvá na nás, to by člověk konečně snad přece pochopil, ale že ten hněv přenáší na mrtvé rodiče, do smrti nepochopím. Než jaká pomoc, já necítím viny ani makové zrno!*“³⁵⁰

Zato jméno sestry Anny se v dopisech vyskytovalo velmi často. Božena a Marie sledovaly její kariéru zpěvačky a byly na její úspěchy u divadla pyšné. Frídová často na vystoupení „Andy“ chodila a Marii informovala o tom, jak představení probíhala či jaký Anna sklidila úspěch. Zejména v době, kdy si Anna teprve budovala pěveckou kariéru, jsou zmínky o jejím zpěvu v dopisech velmi časté. Frídová sestře posílala novinové kritiky, aby si také mohla přečíst, jaký úspěch u obecnstva sklidila: „*Anda zpívala i hrála velmi dobře, takže jsem z ní měla vsutku radost. V Národních*³⁵¹ *ještě kritika nebyla snad dnes.*“³⁵² Anna někdy s Frídovými jela na dovolenou, například roku 1888 do Šternberka či roku 1889 do Potštejna. V přátelských vztazích spolu sestry zůstaly i v dalších letech. Zmínky o Anně však již v dopisech od Frídové ustoupily do pozadí.

Při výčtu rodinných vztahů Frídové nelze zapomenout na nejmladší sestru Olgu. Její jméno se v dopisech nachází často, avšak zmínky o ní jsou velmi stručné. Obě sestry měly Olgu rády a chovaly k ní přátelské city. Z dopisů Marie Sládkové vyplývá, že Olga k Sládkům do Zbiroha jezdila a nějaký čas u nich vždy zůstala: „*Olga vyhlíží výtečně. Nemysli, že ji nechám každý den vařit,...*“³⁵³ Jindy se zase Frídové ptala, jak se Olze daří. Z dopisů Frídové se lze o Olze dočíst o něco více. Olga byla i s Frídovou neustále v kontaktu, ta se snažila ji ulehčit při starosti o starou maminku tím, že jí někdy s sebou brala na rodinnou dovolenou nebo se o to alespoň snažila. Když roku 1903 matka zemřela, pobývala Olga u matčina bratra Eduarda Kavalíra a jeho ženy Růženy. Dle zmínek v dopisech Olga s Růženou nevycházela a nerada za Kavalírovými jezdila: „*Olga mně psala, že přijede 15tého, ač prý ji strýc nutí, aby tam s nimi vydržela až do konce, myslím však, že už toho má tak právě dost, ač letos byla Růžena klidnější.*“³⁵⁴ Po smrti Eduarda Kavalíra, který zemřel v dubnu 1909, u Růženy Kavalírové nezůstala a

³⁵⁰ LAPNP Praha, fond Sládková Marie, č. NAD 1527, korespondence vlastní přijatá, Frídová Božena Sládkové Marii, č. přír. 314/49, dopis z Prahy dne 1. října 1911.

³⁵¹ Národní listy byly české noviny, které vycházely v mezi lety 1861 – 1941.

³⁵² LAPNP Praha, fond Sládková Marie, č. NAD 1527, korespondence vlastní přijatá, Frídová Božena Sládkové Marii, č. přír. 314/49, dopis z Prahy dne 30. června 1889.

³⁵³ LAPNP Praha, fond Sládek Josef Václav, č. NAD 1525, korespondence rodinná odeslaná, Sládková Marie Frídové Boženě, dopis bez data. Dle textu byl dopis napsán v druhé půlce roku 1912, nedlouho po Sládkově smrti.

³⁵⁴ LAPNP Praha, fond Sládková Marie, č. NAD 1527, korespondence vlastní přijatá, Frídová Božena Sládkové Marii, č. přír. 314/49, dopis z Prahy dne 10. dubna 1908.

využila možnosti bydlet v dobročinném spolku Záštitá. Po strýcově smrti získala Olga blíže nespecifikované dědictví.

Marie se také od Frídové pravidelně dovídala o změnách zdravotního stavu Jaroslava Vrchlického. V dopisech se lze dočíst jak o vývoji psychického a fyzického stavu Vrchlického, tak o finančních nákladech³⁵⁵, které stál jeho pobyt v sanatoriu.

³⁵⁵ Bedřich Frída se staral o bratrovi peněžité příjmy z České akademie věd a umění.

Literární tvorba

Jak již bylo mnohokrát řečeno, Božena Frídová byla náruživou čtenářkou a milovnicí divadla. Lásku ke svobodným uměním pociťovala již od mládí. Jako malá několikrát četla *Babičku* od Boženy Němcové. Obdivovala postavy z literárních děl a vnitřně prožívala jejich osudy.

Poté, co se rodina Veselých přestěhovala do Prahy, se díky strýci Josefu šťastnou hrou osudu seznámila se Sofií Podlipskou a Jaroslavem Vrchlickým. Na základě pozvání od Podlipské začala docházet na nedělní setkání do jejího bytu, kde se seznámila s dalšími osobnostmi z okruhu lumírovců – Bedřichem Frídou, Josefem Václavem Sládkem a Juliem Zeyerem. Těžká finanční situace rodiny ji následně donutila k tomu, aby začala více přemýšlet o své budoucnosti. Během krátké doby si sehnala práci vychovatelky v rodině Hrdličkových, kde sice byla pracovně spokojena, vnitřně však toužila po činnosti, která by ji více naplňovala. Sama ve svých pamětech zaznamenala, že si tehdy „*přála činnost, ale volnou, nespoutanou cizí libovůlí.*“³⁵⁶ O jistém uvolnění ze svázanosti také píše roku 1881 Zeyerovi, poté, co dala u Hrdličkových výpověď.

Naplnění její spisovatelské touhy jí ulehčil fakt, že se v této době pohybovala již několik let mezi lumírovci. Sládek a Frída, redaktoři Lumíra, byli jejími osobními přáteli. Proto se roku 1880 pokusila napsat krátkou novelu, ale své autorství nechtěla svým známým přiznat. Nechtěla postavit Sládka a Frídu před těžké rozhodnutí, zda mají tuto práci otisknout z přátelství i přesto, že by byla nekvalitní. Po domluvě se sestrou Marií poslala Frídovi svůj rukopis pod pseudonymem Olga Šeborová. O tom, jak její dílo Frída přijal, se nachází zmínka v dopise Zeyerovi z března 1881, kde Frídová píše, že za ní jednoho dne přišel se slovy „*Také jsem dnes začal číst tu novelu od té slečny Olgy Šeborové, ale musím říct upřímně, že mně pranic neokouzila.*“³⁵⁷ Druhý den však za Boženou opět přišel s prosbou, aby si dílo také přečetla a řekla mu na ně svůj názor. Frídová učinila vše pro to, aby zamaskovala své pobavení. Nakonec v dopise Zeyerovy píše, že její uveřejnění Frída se Sládkem probíral a svěřil se mu, že „*to není zrovna nic znamenitého, ale snad by se s tím dalo něco dělat, mě se to líp líbí než práce Lierovy.*“³⁵⁸ Když se oba

³⁵⁶ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp, 36 11, 8. s. 83.

³⁵⁷ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 31. března 1881.

³⁵⁸ Tamtéž.

nic netušící muži rozhodli novelu vydat, Frídová se jim přiznala ke svému autorství, a z toho důvodu vyšla novela s názvem *Helena* roku 1880 v *Lumíru* pod jejím vlastním jménem. O dva roky později uveřejnila v *Lumíru* své druhé dílo s názvem *Resignace*.

Po sňatku s Bedřichem Frídem a porodu syna se Frídová na čas rozhodla vlastní tvorbě nevěnovatla. Z dochovaných pramenů není možné s jistotou tvrdit, zda to bylo na nátlak manžela, či z jejího vlastního rozhodnutí. Paměti a korespondence však naznačují, že tak učinila ze své vlastní vůle. Ústup žen ze světa literatury po uzavření sňatku byl běžný.³⁵⁹ Učinily tak i mnohé její předchůdkyně, jako např. Bohuslava Rajska³⁶⁰ či Jaroslava Litněnska.³⁶¹ U mnohých z nich to bylo především z důvodu nesouhlasu manžela s literární činností ženy. Svou roli v tom také sehrával příchod do nového prostředí, které již nemuselo podněcovat k literární tvorbě. Toto však nelze říci o Boženě Frídové. Ta se naopak díky sňatku dostala přímo do centra literárních snah českých vlastenců v době, kdy již společnost na literárně činnou vdanou ženu nenahlížela tak negativně, jako tomu bylo v předchozí polovině století. Lze proto usuzovat, že se Frídová rozhodla v prvních letech manželství plně věnovat rodině a zejména výchově svého syna na základě vlastního rozhodnutí.

V 90. letech 19. století, poté, co syn Vladimír povyrosl a byl schopen se o sebe postarat, lze příjmení Frídové opět sporadicky najít na stránkách *Lumíra*. Tentokrát ale pod překlady děl³⁶² francouzských autorů.³⁶³ Překladatelství bylo považováno za neškodnou zálibu žen, které se jí mohly věnovat z domova ve svých volných chvílích a nenarušovat tak chod domácnosti.³⁶⁴

Za nejvýznamnější počín Frídové v této oblasti můžeme považovat překlad italské divadelní hry *Nevěrná*³⁶⁵ od Roberta Bracca,³⁶⁶ která byla v na přelomu let 1896 a 1897

³⁵⁹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. s. 13.

³⁶⁰ Bohuslava Rajska (11. července 1817 Rožmitál – 2. května 1852 Praha), vlastním jménem Antonie Reissova. Spisovatelka, překladatelka, učitelka a zakladatelka dívčího vzdělávacího ústavu. Po sňatku v Františkem Ladislavem Čelakovským odjela do Vratislavy.

³⁶¹ Jaroslava Litněnska, vlastním jménem Barbora Štětková. Manželka Jana Erazima Vocela.

³⁶² Seznam překladů viz příloha č. 7.

³⁶³ V této souvislosti je třeba upozornit na chybu v knize Ferdinanda Strejčka *Lumírovci a jejich boje kolem roku 1880* vydané Československou akademií roku 1915, kde Boženu Veselou mylně uvádí mezi překladateli ruských děl. Zřejmě ji zaměnil s Boženou Justovou, která ruská díla do *Lumíra* překládala a ve Strejčkově knize je uvedena pouze jako pisatelka do *Lumíra*.

³⁶⁴ LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vyd. Praha: NLN, 2009. s. 533.

³⁶⁵ Název v originále *Infedele*, Tato divadelní hra byla po mnoha letech v roce 2009 opět nastudována několika divadelními soubory v Itálii, které ji mají ve svém repertoáru do dnešních dnů.

³⁶⁶ Roberto Bracco (10. listopadu 1861 Neapol – 20. dubna 1943 Sorrento), italský novinář, spisovatel a dramaturg.

zinscenovaná v Národním divadle, kde se setkala s velkým úspěchem. Roku 1903 také vyšel v Ottově nakladatelství její překlad knihy od Alfréda Musseta³⁶⁷ *Frédéric a Berneretta*.³⁶⁸

Vlastní literární tvorbu začala Frídová opět psát od roku 1900. Ve svých pamětech zanechala dlouhý výčet děl, která během svého života vytvořila. Většina z nich je dobře dohledatelných, jelikož u nich autorka zmiňuje jak rok vydání, tak jméno časopisu, ve kterém byly uveřejněny. Zhruba v jedné třetině případů se Frídová spletla při udání roku vydání, což je z hlediska časového odstupeu při psaní paměti pochopitelné. Přes špatnou dataci, kterou autorka v pamětech uvádí, se mi podařilo dohledat pár děl v jiných ročnících časopisu, v němž měly být dle zápisu v memoárech uveřejněny. Přesto však stále zbývá k dohledání poměrně velká část literární tvorby Frídové. Z celkového výčtu otištěných prací se mi zhruba jednu pětinu prací nepodařilo dohledat.³⁶⁹ Většinou z důvodu udání špatného roku či z důvodu neuvedení přesnější datace u krátké prózy, která byla uveřejněna v denním tisku. Otázkou také zůstává, kolik děl ve svém výčtu v pamětech Frídová zapomněla uvést, jelikož se mi podařilo dohledat v souborné publikaci o Potštýně jeden její kratší příspěvek, který se autorka v seznamu děl nenachází.³⁷⁰

V krátkosti lze o literární tvorbě Frídové říci, že většina jejích děl jsou krátké črty a aktovky, které byly uveřejňovány zejména v časopisech *Ženský svět*, *Květy*, *Kalendář paní a dívek* či *Národních listech*. I ve vlastní tvůrčí činnosti Frídové se projevila její záliba v kulinářské umění skrze vydání *Velké illustrované kuchařky*. Za nejúspěšnější období její literární činnosti pak lze považovat rok 1909, kdy Frídové vyšly dvě knihy - v Ottově laciné knihovně a u Aloise Hynka. S vlastní tvorbou neustala ani po manželově smrti. Její díla ve 20. letech 20. století nejčastěji vycházela v časopisu *Zvon*. Právě zde jí také vyšla poslední otištěná práce roku 1929. Po tomto roce se Frídová zřejmě věnovala již pouze psaní vlastních pamětí, jejichž obě verze dokončila roku 1931.

Frídová byla mezi redaktory časopisů známou osobností. V Památníku národního písemnictví se pod různými osobními fondy dochovaly dopisy, které Frídovou vyzívají k zaslání dalších příspěvků k uveřejnění v časopisech. Ve výčtu osob, které jí žádaly o

³⁶⁷ Alfred de Musset (11. prosinec 1810 Paříž – 2. květen 1857 Paříž), francouzský básník, spisovatel a dramatik.

³⁶⁸ MUSSET, Alfred. *Novelly a povídky. II, Frédéric a Berneretta*. Z francouzského originálu přeložila Božena Veselá a Olga Příbylová. 1. vyd. Praha: Otto, 1903.

³⁶⁹ Seznam nedohledaných prací je uveden na konci přílohy č. 8, strana 128/129.

³⁷⁰ KLÍMOVÁ, Marie; KLÍMA, Jiří Václav (edd.). *Potštýn, práce a vzpomínky letních hostů a přátel zátiší potštýnského*. 1. vyd. Praha: F. Šimáček, 1897.

zaslání krátké prózy, se nacházejí taková jména jako např. Teréza Nováková, Svatopluk Čech či Jaromír Borecký.³⁷¹ Také sama Frídová byla aktivní při vyhledávání příležitostí k uveřejnění svých děl. Pokud ji neoslovili sami nakladatelé a redaktoři časopisů, neváhala jim napsat a literární díla nabídnout k uveřejnění. Její snaha na vydání knihy neustala ani v pozdějších letech. Z roku 1924 se dochoval dopis, v němž Františku Serafínskému Procházce³⁷² zasílá k nahlédnutí několik svých krátkých próz s žádostí o jejich souborné vytištění v nakladatelství Zvon. Jak se zdá, sám Procházka vydání knihy podporoval, avšak k samotnému tisku nikdy nedošlo.

Mnoho ze záměrů a literárních tužeb Frídové se nachází v dochovaných dopisech, které adresovala F. A. Šubertovi. Roku 1898 mu v dopise děkuje za to, že dal její blíže nespecifikovanou a nejmenovanou aktovku přečíst dramaturgovi Národního divadla, který ji však neschválil. V listu řediteli divadla píše, že i přes tento neúspěch ji „*chuť psát pro divadlo, ani dost málo nepřešla, právě naopak – takže jest velmi pravděpodobno, že Vás někdy /.../ zas budu něčím obtěžovati.*“³⁷³ A opravdu se tak stalo. O deset let později mu zaslala další práci, kterou jí tentokrát posoudil pozitivně, i když k ní měl malé připomínky. Frídová měla z jeho kladného hodnocení upřímnou radost a opět se mu svěřila se svou touhou. „*Bylo by ovšem mým vřelým přáním vidět kus na scéně, a jelikož dobře vím, že by mně ho v Národním nepřijali, pokusím se snad o to na Smíchově, aneb jinde. Snad počkám až na to Vinohradské divadlo.*“³⁷⁴ Tento životní sen se jí však nikdy nevyplnil. Zůstalo pouze u několika vytištěných knih.

³⁷¹ Jaromír Borecký (6. srpna 1869 České Budějovice – 8. května 1951 Praha), český básník a hudební znalec.

³⁷² František Serafínský Procházka (15. ledna 1861 Náměšť na Hané – 28. ledna 1939 Praha), redaktor časopisu Zvon v letech 1913 – 1939, básník a spisovatel.

³⁷³ LAPNP Praha, fond Šubert František Adolf, č. NAD 1729, korespondence vlastní – přijatá, Frídová Božena F. A. Šubertovi, dopis z Prahy dne 25. března 1898.

³⁷⁴ Tamtéž, dopis z Prahy dne 13. prosince 1908.

Stručné zhodnocení literární tvorby Frídové

Pro lepší orientaci v dílech Frídové jsem zpracovala přehled její literární tvorby, kterou se mi podařilo dohledat. Tento osmnáctistránkový soupis děl s jejich stručným dějem je zařazen mezi přílohy, jelikož svým charakterem nezapadá do obsahu diplomové práce. Přesto je však tento soupis dokladem o její literární tvorbě a lze z něj vyvodit závěry pro následující dvě kapitoly.

Celkově lze o literární tvorbě Frídové říci, že nebyla příliš originální autorkou. Její díla postrádají zajímavé zápletky. Autorka často rozvíjí jednu dějovou linii, kterou na konci práce najednou ukončí a dílo zakončí něčím, co v díle dostatečně nerozvinula. Tento styl psaní dělá velmi špatný dojem při celkovém pohledu na literární dílo, které po dočtení budí zdání, že není zcela dokončené, jelikož všechny zápletky nebyly dostatečně vysvětleny a jejich vyprávění nebylo řádně zakončeno.

V mnoha pracech nalézáme stejné náměty a velmi podobnou typologii postav. Mladí hrdinové jejích příběhů jsou vždy vysocí, štíhlí mladíci s bílou pletí a tmnými očima. Žádný z jejích kladných hlavních hrdinů není světlomasý. Všichni také hrají na housle. Nelze se proto ubránit dojmu, že Frídová do pozice mladého hrdiny často stylizovala svého syna Vladimíra, kterého ve svých vzpomínkách velmi podobně popsala i Eva Vrchlická.³⁷⁵

Z děl je taktéž patrné, že předlohou pro její postavy byly i další osoby z okruhu jejích známých. V několika případech lze dle poznámek v jejích pamětech a popisu postav v jejích dílech přímo určit osobu, o kterou se jedná. Mnohdy lze ve spolehlivých manželích rozeznat osobu Bedřicha Frídy. V novele *Vása*³⁷⁶ lze dle výroků Valeriána usuzovat, že předlohou pro tuto postavu byl Frídové Julius Zeyer, který o Vánocích smýšlel stejně jako Valerián a od smutných vzpomínek a pocitů také často ujížděl do ciziny.

U pozdějších literárních děl Frídové lze pozorovat, že se autorka ze svých předešlých chyb poučila. Zejména v dílech, které napsala ve dvacátých letech minulého století, mají její práce o mnoho zajímavější zápletky, které však autorka nadále nebyla schopna

³⁷⁵ „*Náš bratranec Vláda, /.../, nápadně hezký, po matce černoooký, po otci štíhle urostlý chlapec. Projevoval od dětství zřejmě hudební a rytmické nadání. /.../ a pokračoval rychle ve hře na housle.*“ (VRCHLICKÁ, Eva. *Dětství a mládí s Vrchlickým*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1960. s. 98.)

³⁷⁶ Viz příloha č. 8, strana 111.

rozvinout, dostatečně psychologicky vykreslit a dovést do gradujícího konce, což jejím dílům stále ubírá poměrně dost na kvalitě.

Musíme si však uvědomit, že Frídová byla v této oblasti samoukem. Její vzdělání neodpovídalo přípravě na kariéru spisovatelky. A i v období, kdy byla literárně činná, stále dávala přednost péči o rodinu. Tvůrčí psaní měla velmi ráda, z korespondence vyplývá, že dokonce doufala v úspěch u širokého obecnstva, avšak při pohledu na množství uveřejněných děl je jasné, že svá díla psala, pokud jí to čas a péče o rodinu dovolovaly. Tento postoj se táhne jako červená nit celou její tvorbou, v níž Frídová neustále upozorňuje na důležitost rodiny, soulad manželů a manželské štěstí. Mladé čtenáře nabádá k rozvaze, varuje před ukvapeným jednáním a snaží se, aby si uvědomili, že člověka nelze posuzovat dle jeho zevnějšku.

Genderový konstrukt v literárním díle Boženy Frídové

Přestože dnes již není možné dohledat všechnu tvorbu, kterou ve svých pamětech Frídová uvedla, lze dle nalezených děl specifikovat obraz žen, které Frídová ve svých dílech vykreslila. Z typologického hlediska by se daly rozdělit do tří kategorií:

- kladná hrdinka,
- záporná hrdinka,
- moudrá babička.

Kladná ženská postava, vykreslená v literárním díle Frídové, většinou tráví svůj čas ve společnosti příbuzných, četbou, procházkami v přírodě a hrou na klavír. Samozřejmostí je také nádherný hlas a dokonalý zpěv. V několika případech, nejvíce v knize *Květ na úhoru*, je u mladých dívek zdůrazněno jejich vlastenectví.

Kladné hrdinky v očích Frídové jsou submisivní ženy, které sice mají své vlastní představy o životě a touhy, přesto se však nedokáží postavit osudu či autoritě rodičů. V mnoha případech pak jejich rezignace na vlastní štěstí končí osamocením a nikdy nenaplněným pocitem lásky. Některé hrdinky jsou naopak uvězněny v manželství oproštěného od citu. V tom případě pak všechnu svou něhu věnují dítěti.

Pokud byla dívka zamilovaná, vždy nakonec dala přednost povinnosti vůči svému okolí před citem a láskou. V případě žen uvržených do nešťastného manželství se jejich mravnost projevuje tím, že by nikdy nepodvedly nemilovaného manžela, přestože po mnoha letech potkaly dávnou lásku nebo se zamilovaly.

Hrdinky v příbězích Frídové jsou vzdělané ženy, které však touží po rodinném štěstí a harmonickém životě po boku manžela. Autorka s oblibou vytvářela postavy dívek, které se vdaly již v sedmnácti letech. Je tomu tak v případě *Květu na úhoru*, *Neodpírejte zlu*, *Mrak se vrátil*, *Mladá láska* apod.

Ani jedna z jejích hlavních postav nebaží po osamostatnění se. Svobodné i vdané ženy si obvykle přivydělávají nějakou prací. Nejčastěji to jsou umělkyně, např. spisovatelka, herečka, zpěvačka, malířka. Dále pak učitelka, účetní či telefonistka. I zde je však patrný rozdíl. Postavy živící se uměním jsou v příbězích obvykle vdané. Jiný druh povolání je prisouzen ženám, které žijí samy bez partnera. Přesto však mají všechny tyto ženy jedno společné, což nejlépe vystihují slova Marty z novely *Premiera*: „...starati se

*o děti je povinností každé matky, i té nejnadanější, z níž se nemá nikdy oprostít, a nejméně za cenu slávy.*³⁷⁷

V případě záporných hrdinek lze mluvit o dívkách, které jsou jak svým chováním, tak vzhledem vyzývavé. Většinou nosí šaty, které je až příliš odhalují, nebo jsou oblečeny v nejnovějších módních výstřelcích či barevnějších tónech. Jejich jedinou zálibou je zábava. Ať už v podobě setkávání se s přáteli, hraním her či poměrně často nacházejí zálibu ve sportování. Tyto postavy nejsou schopny hlubokého citu a jejich chování je povrchní. Svému okolí dávají najevo svou nadřazenost a vysmívají se těm, kteří uznávají rodinné hodnoty a zvyky. Jsou typem moderních žen, které nevyznávají dodržování tradic, spíše se od nich snaží oprostít. Tento typ postavy je nejzřetelněji vykreslen v postavě mladé Aliny v črtě *Chimera*.

Posledním genderovým konstruktem, který se často objevuje v literárním díle Frídové, je postava moudré babičky. Za tou se vždy přijde poradit či svěřit dcera nebo vnučka. Moudrá babička se snaží předejít neuváženému chování svého potomka tím, že se mu snaží rozumně vysvětlit to, jak by měl v takovém případě postupovat. Nerozvážné mladí však nikdy pozorně neposlouchá, a tak se stará žena vždy rozhodne svěřit svému potomku tajemství, které celý život v sobě střežila. Ve všech případech se jedná o vztah k manželovi a rodinné štěstí. Na základě popisu jejích vlastních zkušeností mladší generace vždy prozře a rozhodne se jednat dle rady staršího. Takto tomu je v případě povídek *Babiččino krédo*, *Nemoc malé Blanky* či *Vzplanutí*.

Frídová ve svých hrdinkách vyobrazovala typ nové, moderní ženy, která si váží národních tradic. Ideálem její tvorby byla žena, která dělala vše pro štěstí manžela a dětí, které pro ni byly tím nejdůležitějším v životě. Přitom jim neupírala jistou možnost seberealizace, která ale neměla být upřednostňována před blahem jejích blízkých. Zároveň však ve svých dílech varovala před až příliš emancipovanými ženami, které ve svém boji za samostatnost zapomínají na největší životní hodnotu – rodinu.

³⁷⁷ FRÍDOVÁ, Božena. *Taje srdcí: Kresby perem*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1914. s. 188.

Závěr

V diplomové práci jsem se snažila co nejvíce proniknout do pamětí Boženy Frídové a projít její korespondenci s význačnými osobnostmi oné doby. Při pohledu na život Frídové se přede mnou začalo objevovat mnoho zajímavostí, které by dříve nebo později upadly v zapomnění. Život této ženy a jejích blízkých byl plný neuvěřitelných zážitků, zvrátů a událostí. Čím hlouběji jsem se s její osobností seznamovala, tím více jsem litovala, že se nedochovalo větší množství pramenů, které by prozradily o ní a jejích přátelích ještě nějaké další zajímavosti. Přesto však doufám, že se mi dostatečně povedlo přiblížit velmi zajímavou osobnost ženy žijící většinu svého života ve druhé polovině 19. století a poukázat na její životní snahy, cíle, touhy či obavy.

Dochované paměti jsou unikátním pramenem, který dosud nebyl plně vyčerpaný. I když víme, že na tyto memoáry nelze nahlížet jako na objektivní dokument, může nám ještě v mnoha ohledech velmi posloužit v oblasti women's history, každodennosti či jiných interdisciplinárních oborů. Z autorčiných memoárových zápisů jasně vyplývá, že si byla vědoma cennosti svých životních vzpomínek, týkajících se nejznámějších literátů své doby – Vrchlického, Sládka a Zeyera. Z toho důvodu také sepsala druhou, zkrácenou verzi svých pamětí, v nichž popisuje pouze události ve spojitosti s těmito osobnostmi. Aniž by si to sama autorka možná uvědomovala, dnes jsou nám její paměti cenným pramenem ke studiu dějin žen, i když zejména první delší verze memoárů je stylisticky nezdařilá. Přesto však tato verze pamětí obsahuje mnoho detailů z každodenního života pisatelky, které jsou pro nás cenným dokladem mapujícím život ženy v 19. století.

Přestože Frídová své paměti sepsala až ve velmi pokročilém věku, velmi dobře si pamatovala zážitky z dětství, jména svých kamarádů a spolužáků z mládí. Období jejího dětství a dospívání se téměř v ničem nelišilo od ostatních dívek z rodin stejné společenské vrstvy, až na fakt, že se rodina Veselých díky zaměstnání otce často stěhovala. Frídová chodila se sestrami od raného mládí na plesy, hrála ochotnický divadlo a učila se hrát na hudební nástroj. Za povšimnutí však stojí její vzdělání. I když pan Veselý jako úředník nevydělával příliš mnoho, umožnil všem svým dcerám velmi dobré vzdělání. Jako vlastenec dbal na jejich dobrou a příkladnou výchovu, a proto je zapsal do dívčích škol s nejlepší pověstí, které se tehdy v Praze nacházely. Snad díky dobrému vzdělání a své zálibě v četbě si Frídová uvědomovala, že má i jiné touhy než

jen založit rodinu a být manželkou a matkou. Přestože tradiční roli ženy nikdy ani v nejmenším nezpochybovala, toužila i po jiném druhu sebenaplnění v podobě vlastní literární tvorby. Její vstup do světa literatury byl ulehčen přátelstvím s největšími osobnostmi z okruhu lumírovců, jejichž názory na stav a potřeby české literatury dobře znala.

Frídová prožila dlouhý život, během něhož poznala jak sociální pád v podobě finančních spekulací otce, tak i mírný vzestup díky sňatku s Bedřichem Frídou, díky němuž zakotvila ve vážené společnosti českých, vlastenecky smýšlejících spisovatelů a umělců. I přes sňatek uzavřený v pozdějším věku, prožila s Frídou šťastné manželství, které bylo naplněno láskou a vzájemným porozuměním k potřebám druhého. Jediným traumatickým zážitkem Frídové v manželském svazku byla smrt prvního dítěte. O to více péče a lásky však věnovala svému druhorozenému potomkovi, synovi Vladimírovi, po jehož boku byla až do své smrti.

Její životní osud byl bezesporu výjimečný. Dostalo se jí kvalitního českého vzdělání, pohybovala se mezi významnými lidmi oné doby, byla velkou milovnicí literatury a divadla, měla silné vlastenecké cítění a aktivně se angažovala v několika spolcích. Sama měla tvůrčí literární ambice, které však nikdy nedošly jejího vytouženého cíle – zpracování v divadle. Frídová sice přispívala do mnoha časopisů a vydala několik knih, ale všechny práce tematicky spadaly spíše do laciné dívčí knihovny.

I přes tento fakt jí však nelze upřít přínos do světa české literatury coby jedné z mála ženských literátek. Musíme si uvědomit, že Frídová byla v této oblasti autodidaktem. O to více je její snaha o vlastní literární tvorbu hodna obdivu, přestože její krátká próza či divadelní hry mnohdy postrádají zajímavou zápletku, hloubku vykreslení postav či překvapivá rozuzlení. Při hodnocení její literární tvorby bychom také měli vzít v úvahu, že svou literární „kariéru“ nikdy neupřednostnila před péčí o rodinu, která pro ni byla vždy na prvním místě. Starost o domácnost a členy rodiny v minulosti zabírala mnohem více času, než je tomu dnes, a proto je s podivem, že si takto vytížená žena ještě našla čas na psaní. Frídová po sobě zanechala memoáry a korespondenci, které nám odhalují ženu, která vždy snila o volném a nespoutaném zaměstnání, přesto však se navenek vždy chovala jako typická představitelka své doby.

Dalším unikátním pramenem k dokreslení osobnosti Frídové je dochovaná korespondence s Juliem Zeyerem, Marií Sládkovou a Františkem Adolfem Šubertem. V odraze dopisů se jejich pisatelka jeví jako velmi energická žena, jejíž největší životní

radostí byl spokojený rodinný život, láska k literatuře a divadlu. Frídová byla ženou, která vždy stála po boky své rodiny, svých blízkých a snažila se jim být nápomocna v těžkých životních situacích. Velmi zajímavé je srovnání dopisů, které adresovala Zeyerovi a Sládkové. Frídová se sestrou v dopisech řešila věci každodenní povahy. Informovala ji o cenách a dostupnosti potravin, navzájem si některé druhy zboží také posílaly. S Juliem Zeyerem v korespondenci naopak rozebírala aktuální dění v Praze, psala mu své názory na nově vyšlá literární díla či výkony herců v Národním divadle. Byla mu také psychickou oporou ve chvílích, kdy upadal do depresí.

Paměti, korespondence a literární dílo Frídové jsou unikátní výpovědi o životě ženy v 19. století, jež se cítila být dostatečně emancipována, přestože zastávala tradiční roli ženy v domácnosti. Jejím životním cílem bylo mít šťastnou rodinu a ve volných chvílích nacházet sebenaplnění v literární činnosti. Názorově nesouhlasila s mladší generací žen, které se ve svém boji za svobodu snažily oprostit od tradičních rodinných hodnot a před péčí o domácnost upřednostňovaly zaměstnání.

Frídová byla příkladnou ženou své doby. Během svého života vyzkoušela mnoho rolí – dcery, dospívající dívky, zaměstnané ženy, dobré manželky, starostlivé matky, pečlivé hospodyně, spisovatelky a vdovy. Byla by velké škoda, kdyby její životní osudy upadly v zapomnění. Dochované prameny jsou nám cenným svědectvím o životě výjimečné ženy, které si cenili i mnozí významní literáti 19. století.

Přílohy

Příloha č. 1

Seznam dochovaných pramenů týkajících se Boženy Frídové³⁷⁸

Memoáry

Frída, Bedřich. Frídová, Božena. Moje paměti, rkp., 36 11, 8 (kratší, vázané paměti)

Frída, Bedřich. Frídová, Božena. Moje paměti, rkp., 165 11, 8

Dopisy přijaté Boženou Frídovou

Arne, Novák. 1 dopis, 1902

Braunerová, Zdeňka. 1 navštívenka, 1887

Čech, Svatopluk Vladislav. 1 dopis, 1900

Červenková-Riegrová, Marie. 2 dopisy, 1894 a 1910

Dyk, Viktor. 2 dopisy, 1915

Frída, Bedřich. 2 dopisy, bez data

Goll, Jaroslav. 1 dopis, bez data

Zeyer, Julius. Hlávková Zdenka Frídové B., 2 dopisy, 1901

Jesenská, Růžena. 5 dopisů, 2 navštívenky, 1915-1938

Kalašová, Marie. 2 dopisy, 1885-1886

Karásek, Jiří. 3 dopisy, 1907-1941

Kvapilová, Marie. 1 pohlednice, 1909

Lauermannová-Mikschová, Anna. 10 dopisů, 1914 – 1931

Mašek, Karel. 1 dopis, 1917

Podlipská, Sofie. 2 dopisy, 1890 – 1892

Sládek, Josef Václav. 3 dopisy a korespondenční lístek, 1879 – 1911

Sládková, Marie. 5 dopisů, 1908 – 1912

Zeyer, Julius. Šubert, František Adolf. Frídové B. 17 dopisů, 1909 – 1914

Nováková, Teréza, 3 dopisy, 1901 – 1904

Vrchlický, Jaroslav. 1 dopis, 1911

³⁷⁸ Seznam dochovaných pramenů přijatých/odeslaných B. Frídovou byl sestaven na základě informací obsažených v databázi Janus, oficiálního veřejného portálu pro vyhledávání v archivních fondech a sbírkách ČR.

Janus Archiv. *Janus Badatelna*. NetPro Systems. [online]. [cit. 2011]. Dostupné z:<
<http://www.janusarchiv.cz/#>>.

Zeyer, Julius. 1 opis dopisu z Ravenny, 1892
Zeyer, Julius, 6 dopisů, 1900
Zeyer, Julius, 1 dopisnice a 15 prázdných obálek
Zeyer, Julius, 51 dopisů a 6 zálepek, 1880 – 1899

Dopisy odeslané Boženou Frídovou

Fanta, Josef. Frídová B. Fantové J., 1 dopis, 1901
Auředníčková, Anna. Ein Strahl des Glückes, 1 list
Šubert, František Adolf. 23 dopisů a navštívenek, 1890 – 1913
Borecký, Jaromír. 1 dopis, 1918
Herites, František. Frídová, B. Heritesové M., 1 dopis, 1929
Heritesová, Božena. 1 dopis, 1932
Procházka, František Serafínský. 8 dopisů, 1920 – 1929
Klíma Jiří Václav. Frídová B. Klímové M., 1 navštívenka, bez data
Schulz, Antonín. 1 dopis, 1902
Gollerová, Elsa. 1 navštívenka, bez data
Mokrý, Otakar. Frídová B. Mokré M. 1 dopis, 1899
Sládková, Marie. 17 dopisů a pohlednice, 1908 – 1912
Sládková, Marie. 4 dopisy a 2 pohlednice, 1880 – 1912
Sládková, Marie. 23 dopisů, 4 pohlednice, 1879 – 1923
Zeyer, Julius. 43 dopisů a navštívenka, 1880 – 1897
Zeyer, Julius, 10 dopisů, 1892 – 1899

Příloha č. 2

Dopisy od Bedřicha Frída Boženě Veselé z let 1879 – 1880³⁷⁹

Dopis č. 1 bez datace

Milá Boženo!

Zdá se mi to, anebo je to pravda, že jsem Vám již dlouho nepsal?

Především zase nové a nové díky za ten čtverolístek, za ty řádky k němu, za Váš list a za všecko ostatní. Zase vidíte, musím neustále jenom děkovat. Co dělám? Dodělávám školu. V sobotu mám poslední, tedy ještě dva dny, a kdyby to byly oba pátky, ty již nějak přestojím. Ostatně mám tenhle týden velký chvat: dodělávat přednášky i zkoušení, jsem, jakoby mne honili. K tomu zase překládám pro Lumír povídku, dělám korektury Ebene, který již se chýlí konečně ke konci, ač tomu ani věřiti nelze. A při těch všech pracích ještě ty myšlenky, jež bloudí, bůh ví kde! –

Těším se, jako se jenom děti těšiti smějí, až zase přijedete, chybí mi všude něco, kam se obrátím. Něco se dovím, co mne mrzí, nebo těší, rád bych to honem pověděl, ale komu? Ty naše maminky by ani všecko nebavilo. Dnes je čtvrtek – pátek – sobota – nudná neděle – pondělí – úterý – snad? /.../

Dopis č. 2 bez datace

V neděli ráno před osmou.

Sedím ve svém pokoji v plné sice toalettě, ale s prázdným žaludkem. Dívám se oknem na tu protější střechu, je celá, jako by ji pozlatil – a myslím si: co asi v tu chvíli děláte? Představuju si Vás v těch modrých domácích šatech, jak otvíráte dokořán okno, a dýcháte s chutí ten svěží vzduch, který umí dělati takové zázraky. Vidím Vás ještě jednou tak silnou a červenou, ba chvílemi ani nevím, jste-li to opravdu Vy.

Co budete asi dělat celou neděli? Povím Vám svůj plán. Teď půjdu na Nebozízek a budu tam trochu číst – na zpáteční cestě se vykoupám a půjdu k Vám a domů – a odpoledne, a odpoledne – do Chuchle – Podám Vám pak obšírný referát. /.../

³⁷⁹ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy odeslané - Veselé Boženě.

(Z a s l á n o.)

České veřejnosti!

Dne 3. března přišla ke mně jeptiška z ústavu Mariánského v Ječné ulici prosit pro svůj klášter. Protože přišla o němčinou — ač máme na dveřích český listek — řekla jsem jí zcela zdvořile ale rozhodně, že jí ničeho nedám a doložila jsem, že jsem bydlela dříve vedle jejich ústavu a slychala až do omrzení německé písně a modlitby, které se z jejich domu rozléhaly. Na ta slova se jeptiška rozlítla, odbyla s posměchem moji národnost a chovala se vůbec drze a urážlivě.

Podrobnosti této scény sdělím každému ochotně. Pokládám za svou povinnost předložit tuto věc naší veřejnosti, aby našinci nedávali peníze své tam, kde se o nás tak pohrdlivě smýšlí.

S úctou

Božena Frídová,
choť profesora, Patrosova ul. č. 22.

³⁸⁰ Národní listy, 5. března 1891, roč. 31, str. 3.

Příloha č. 4

Dopis Frídové adresovaný sestře Marii z pobytu v lázních Luhačovice³⁸¹

V Luhačovicích dne 18. 7. 1909

Milá Márinko,

od čtvrtka jsme v Luhačovicích, kde se nám velmi líbí; krajina je líbezná, samé stráně lesy porostlé, střídající se se svěžími lučinami. Ani jsem si nemyslila, že to zde jest tak krásné. Všude čistota a vzorný pořádek a strava výborná. Vody, které nám pan doktor ordinoval jsou ovšem odporné, ale doufejme, že zdravé. Ráno vstáváme po šesté a když se oblečeme, jdeme dolů pít sklenici Amandky a pak kousek lesem, de nás čeká druhý požitek sklenice Aloisky (br) pak ovšem k snídani, na níž se vždy velmi těšíme, neb kávu je tuze dobrá. Potom jdeme kousek procházkou a po desáté pije Bedřich skleničku kefiru, já nic, neb on má ztloustnout a já zhubnout; nevím, zdali se nám to podaří. Pak radil zdejší lékař Bedřichovi, aby si odpočinul, což on činí, ačkoliv říká, že mu dopoledne to ležení je protivné. Před dvanáctou jdeme k obědu. Obědváme s paní Lauermannovou a její Excellencí paní Rezkovou, která je zde velmi příjemná, nestaví totiž tu excellenci moc do popředí, což by u nás ovšem bylo marnou námahou.

Po obědě jde si opět Bedřich odpočinout, já buď píšu neb čtu a v půl čtvrté musíme opět jednu tu Aloisku vlít do sebe. Pak bereme uhličitě lázně, po nich svačinu a opět půl hodiny odpočinek a pak jsme konečně volni.

Nevím však, bude-li Bedřich ty lázně moci brát, necítí se po nich volně, včera naříkal, že mu iritují mozek i míchu. Dnes jsme je nebrali, musí se tedy zítra zeptat doktora, má-li je dále brát neb ne.

Já chvála Bohu je dosti dobře snáším, ačkoliv cítím také zemdlení, neb já celý den jsem vzhůru, a v noci až doposud jsem ještě tuze dobře nespala. Snad následkem změněných poměrů, neb také těch lázní, ani nevím. Vůbec to léčení není moc příjemné, ale myslím, že jsme přece dobře udělali, že jsme sem jeli, alespoň si nebudeme musit dělat výčitky, že jsme něco zanedbali.

³⁸¹ LAPNP Praha, fond Sládková Marie, č. NAD 1527, korespondence vlastní přijatá, Frídová Božena Sládkové Marii, č. přír. 314/49, dopis z Luhačovic dne 18. července 1909.

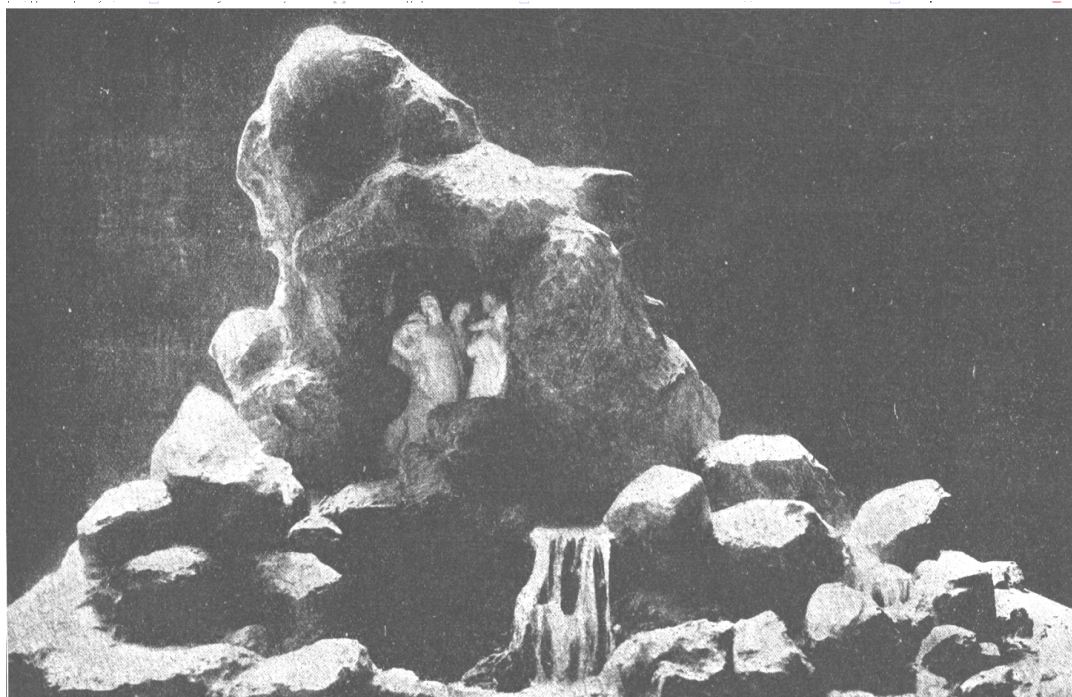
Tvoje psaní mně moc nepotěšilo, je to osud s tou Sládkovou nemocí, snad nyní, kdy se to počasí trochu lepší, bude též jemu snáze. Myslím mnoho na Vás, a uvidím-li na sobě dobrý účinek, napíšu vám stran Heleny. Také na Olgu vzpomínám, nestýská-li se jí v Praze, když je tam tak sama. Ptala si se na číslo Záštity, stačí napsat Hradební ulice Záštity. S Andulkou jsem se byla rozloučit, číslo jejich jest 24. Ferdinandovo nábřeží. Teď jsem Ti vypsalá vše, co se jak o nás dalo říci. Až budeš mít čas, napiš mně zase, jak se máte. Pozdravuj Sládka, Hélu a slečnu Boženu.

Tebe líbá

Tvá Božena

Příloha č. 5

Návrh projektu pomníku Julia Zeyera dle Josefa Maudra³⁸²

³⁸² Zlatá Praha, 1902-1903, roč. 20, č. 51, s. 605.

Příloha č. 6

**Přehled zpracovaných Zeyerových divadelních her Národním divadlem v letech
1884 – 1904³⁸³**

Rok	Název	Počet inscenací
1884	Sulamit	2
1886	Legenda z Erinu	3
1887	Libušin hněv	3
1889	Sulamit	2
1893	Sulamit	3
1895	Libušin hněv	2
1896	Neklan	7
1896 - 1900	Z dob růžového jitra	11
1897	Doňa Sanča	4
1898 - 1900	Radúz a Mahulena	15
1899	Bratři	5
1901	Sulamit	9
1902	Neklan	2
1902 - 1904	Pod jabloní	14

³⁸³ Národní divadlo. *Web Archiv Národního divadla* – Národní divadlo. [online]. [cit. 2011-02-25]. Dostupné z: <<http://archiv.narodni-divadlo.cz/>>.

Příloha č. 7

Seznam překladů B. Frídové³⁸⁴

1882 – *Lumír* – Dumas, Alexandre. *Poprava v Piroche*

1892 – *Lumír* – Capus, Alfred. *Dobročinný koncert*

1892 – *Lumír* – Prévost, Marcel. *Po letech*

1893 – *Lumír* – Lemaitre, J. *Nejstarší*

1894 – *Lumír* – Theuriet, André. *Karafiáty*

1896/1897 – Bracco, Roberto. *Nevěrná*

1903 – J. Otto - Musset, Alfred. *Novelky a povídky. II, Frédéric a Berneretta*

³⁸⁴ Uvedené překlady se týkají prací, na které jsem při zpracovávání diplomové práce narazila. Je možné, že Frídová překládala častěji i do jiných časopisů či periodik.

Příloha č. 8

Přehled literárních děl

Následný souhrn literárních děl Frídové je pro přehlednost řazen chronologicky. Za rokem vydání následuje název časopisu či nakladatele, u kterého byl kus vydán, a vlastní název díla. U jednotlivých děl je uveden jejich stručný obsah.

1880 – Lumír – Helena

První krátká próza Frídové pojednává o mladé Heleně, dceři hraběte Rovenského, která poslední dva roky strávila v Itálii, kde se léčila z těžké nemoci. Po uzdravení se společně s otcem navrátila do jižních Čech, kde rodina vlastnila sídlo. Helena krátce po příjezdu domů obdržela list od svého milého, v němž jí oznamoval svůj brzký příjezd. Dívka svou lásku s napětím očekává a těší se na chvíli, kdy společně s mladíkem oznámí otci, že se chtějí brát. Náhodně však vyslechne rozhovor několika lidí o nešťastné události, která se odehrála u přívozu. Nějaký cizinec se chtěl nechat přepravit přes řeku právě ve chvíli, kdy nebyl převozník doma. Nechtělo se mu čekat, a proto se rozhodl, že se přes ni dostane sám. Silný proud ho však strhnul a muž se utopil. Helena v zesnulém mladíkovi pozná svého milého. Informace o jeho smrti ji šokuje natolik, že se zhroutlí a upadne do letargie. Lékař, který ji vyšetří, rodině s politováním oznámí, že dívku čeká brzká smrt. Ta je s tím smířená, naopak jí vítá, protože jedině tak bude opět schopna se se svou láskou setkat. Ještě téhož večera umírá.

1882 – Lumír – Resignace

Novela popisuje lásku dvou lidí, která nikdy nedošla naplnění. Maxim Lušín se v mládí zamiloval do herečky Livie Hermerové. Ona jeho lásku opětovala, ale budování její umělecké kariéry pro ni tehdy bylo přednější, proto Maximovu nabídku k sňatku odmítla. Muž proto od té doby žil v ústraní a stýkal se pouze s rodinou paní Bernardové, která ho mnoho let žádala, aby se seznámil s její známou, slečnou Violou. Maxim ale i nadále zůstával zatvrzelý a nabídku k setkání odmítal. Po mnoha letech mu však zemřel strýc, který v závěti podmínil Maximovo dědictví jeho brzkou svatbou. Muž si proto za svou snoubenku vybral o dvacet let mladší dívku, kterou nemiloval. Několik měsíců po jejich zasnoubení přijela Viola na návštěvu k paní Bernardové, které se svěřila, že by chtěla ukončit svoji hereckou kariéru a vdát se. Vzpomínala na svou dávnou lásku, před

kteřou kdysi dala přednost divadlu, což si posléze celá léta vyčítala. Po jejím přiznání vešel neočekávaně do dvěří Maxim, který ve Viole poznal herečku Livii Hermerovou. Celé ty roky netušil, že to bylo pouze její umělecké jméno, pod kterým Viola vystupovala. Oba lidé se stále milovali, Maxim však byl již zasnouben a nechtěl svou snoubenku zklamat, proto se opět rozešli a k naplnění jejich citu nikdy nedošlo.

1897 – F. Šimáček - *Potštýn, práce a vzpomínky letních hostů a přátel zátiší potštýnského – Vochtánka*

Vochtánka je krátkou literární prózou, kterou Frídová ve svých pamětech zapomněla v seznamu svých děl uvést. Je obsažena v knize *Potštýn, práce a vzpomínky letních hostů a přátel zátiší potštýnského* vydané roku 1897 v F. Šimáčka. V tomto díle vzpomíná 71 osobností na chvíle, které strávili v Potštejně. Frídová se věnuje místu, zvanému Vochtánka, které je podle ní tím nejkouzelnějším potštejnským zátiším, kterému se jen tak nějaké místo na zemi nevyrovná. Nostalgicky zde vzpomíná na chvíli, kdy toto přírodní zákoutí navštívila a upřímně ho tamním obyvatelům závidí.

1900 – *Ženský svět – Vása*

Na první svátek vánoční navštívil Lotu M. její dávný přítel Valerián. Oba lidé si navzájem vyprávěli o tom, jak trávili Štědrý den. Valerián byl sám doma. „*Zvykl jsem tomu v cizině. Všude mně bylo v tento večer ještě teskněji.*“³⁸⁵ Hostitelka chtěla zahnat jeho chmurnou náladu, a proto mu ukázala vánoční stromek, který strojila společně s manželem. Valerián se na něj zasněně koukal a vzpomínal, že takový v dětství doma také mívali. „*Tehdy jsem netušil, že nastane doba, kdy si budu přát, aby štědrého večera vůbec nebylo, aneb aby uplynul co nejrychleji!*“³⁸⁶ Lota si náhle vzpomněla, že má pro svého přítele schovaný vánoční dárek, zelenou benátskou vázu, ke které se váže pověra. Pokud ji její vlastník uchová, tak se brzy zamiluje a najde partnera. Když ale vázu rozbije, tak zemře.

Ona sama v posledních letech vázu vlastnila a o pravdivosti rčení se sama přesvědčila, jelikož ovlivnilo i její život. Aby jeho platnost potvrdila, připomněla Valeriánovi, jak se poznali. Z jejího vyprávění vzešlo najevo, že byla do Valeriána velmi zamilovaná, ale myslela si, že ten její lásku neopětuje. Proto se rozhodla vzít si jeho přítele Vojtěcha, ke kterému nic necítila. Valeriána toto zjištění velmi překvapilo. I on byl do Loty

³⁸⁵ FRÍDOVÁ, Božena. Vása. In: *Ženský svět*, 1900, roč. 4, s. 5.

³⁸⁶ Tamtéž, s. 5.

zamilován a jeho city nezanikly ani po letech. Náhlé Lotino přiznání ho natolik rozrušilo, že nechtěně upustil vázu, kterou držel ve svých rukou. Lota se zalekla věštby, která byla s vázou spojená a projevila strach o jeho život. To nechalo Valeriána úplně klidným, protože aspoň na chvíli zažil nevýslovné štěstí, které stojí za celý život.

1903 – *Květy* – *Rozčarování*

Herečka Irena Nývltová se po několika týdnech na venkově, kde se léčila po potratu, vrací domů. Tam ji uvítá manžel Jaroslav, který po ní okamžitě požaduje návrat na scénu. Žena mu ale sdělí svůj úmysl, že zanechá herecké kariéry a bude se věnovat pouze jemu a domácnosti. Po ztrátě dítěte změnila své životní hodnoty. Manžel s jejím rozhodnutím nesouhlasí a neustále opakuje, jak na ni v divadle všichni čekají. Nemůže se dočkat, až jeho manželka bude opět sklízet úspěch a budou o ní psát v novinách. Dokonce mu ani není proti srsti, že se jí dvoří bohatý hrabě. Manželce naznačí, že by mu bylo jedno, pokud by byla jeho milenkou. Svoji hrubost umocní oznámením, že ho neláká mít s ní potomky. Naopak příkládá větší váhu ženám, kterým „*nestačí ohánět se jen vařečkou a kolébati děti*“.³⁸⁷ Irena se snaží obhájit názor, že péče „*o děti a domácnost jest přec jen první povinností provdané ženy. Které to jest obtížno, ta má raději zůstat svobodnou a žít dle svého nadání vědě neb umění*“.³⁸⁸ Když žena vidí, že je mezi nimi nepřekonatelná názorová propast, dá mu ultimátum. Buď jí umožní být ženou v domácnosti, nebo bude nadále slavnou herečkou, avšak bez něj po boku. Jaroslav jejím pohrůžkám stále nevěří, a proto za ní do pokoje pošle hraběte. Irena však trvá na svém a řekne manželovi, že od něj odchází.

1903 – *Ženský svět* – *Augusta Holmesová*

Jak již sám titul napovídá, jedná se o životopisný článek, respektive vzpomínku na zesnulou skladatelku Augustu Holmesovou,³⁸⁹ která roku 1903 zemřela.

1904 – *Ženský svět* – *Premiéra*

³⁸⁷ FRÍDOVÁ, Božena. Rozčarování. In: *Květy*, 1903, roč. 25, 1. pololetí, s. 626.

³⁸⁸ Tamtéž, s. 626.

³⁸⁹ Augusta Mary Ann Holmes se narodila v Paříži roku 1847 irsko-anglické rodině. Během života se stala naturalizovanou Francouzskou. Její hudební talent byl zřejmý od mládí, ale její rodiče se stavěli proti jakékoliv hudební kariéře. Povolili jí pouze hodiny piana. Ale její touha věnovat se hudbě byla větší. Už od mládí vystupovala jako zázračné dítě hrající na piano. Již od dětství skládala písně. Její hudbu uznávali skladatelé zvučných jmen jako např. Wagner, Liszt. Skládala mnoho oper a objemných skladeb.

Blíže nepopsaná matka a její syn sedí v lóži divadla. Syn je autorem divadelní hry, jejíž premiéra se právě odehrává na jevišti. První jednání hry ocenilo publikum nesmělým potleskem. Matka v tu chvíli začíná pochybovat o synově úspěchu a připravuje se na jeho zklamání. Po závěru hry však autor sklízí obrovský úspěch. Matka cítí ohromné zadostiučinění, protože ho vychovávala sama. Její pocit obrovského štěstí byl ale zkalen myšlenkou na zemřelého manžela, který se úspěchu syna nedožil a nemohl být svědkem jeho úspěchu.

1905³⁹⁰ – *Kalendář paní a dívek – Nokturno*

Dva dávní přátelé Jan a Egon se kdysi oženili z lásky. Egonovi však krátce po svatbě zemřela manželka, proto na několik let odjel na zahraniční turné, kde se z něj stal slavný houslový virtuos. Po návratu do vlasti často chodil na návštěvu k Janovi, jehož žena Marianna s ním koketovala. Jednoho dne spolu všichni byli na zahradní slavnosti u rady Horského. Marianna pod záminkou odvedla Egona od ostatních a smluvila si s ním schůzku večer, až manžel nebude doma. Ve chvíli, kdy se oba domluvili, uslyší Egon, jak někdo hraje jemu povědomou melodii na piano. Rozpomene se na slib, který dal své manželce na smrtelné posteli, že si najde hodnou a milou ženu, kterou bude milovat. Jde za zvukem piana, za nímž spatří mladou Ilku. Ptá se jí, co je to za melodii. Dívka odvětí, že netuší. Jedné noci ji slyšela, když ji někdo hrál na housle. Byla tak smutná a tesknivá, že si každý její tón zapamatovala. Egona to ohromí, protože v melodii poznal píseň, kterou manželce hrál před tím, než naposled vydechla. V tom jakoby prozřel, Marianě oznámí, že nehodlá udělat největší chybu svého života a zradit důvěru přítele. Za Ilkou se vrátí s žádostí, zda mu onu melodii ještě někdy zahraje.

1906 – *Kalendář paní a dívek – Neodpírejte zlu*

Krátká divadelní hra o sedmi scénách. Čečetka je velkým milovníkem Tolstojeho a vyznává jeho filosofii, která spočívá v jednoduché větě „Neodpírejte zlu“. Vše, co se v životě stane, má nějakou příčinu a člověk by ji měl přijmout tak, jak je předurčeno. Čečetkovi je 59 let. V životě je spokojen, nic mu neschází, kromě rodinného štěstí. Proto se rozhodl, že požádá o ruku sedmnáctiletou Evu, neteř své hospodyně. Právě ve chvíli, když se jí odhodlal požádat o ruku, vstupuje do příběhu jeho synovec Vilík, který se právě vrátil z cest. Čečetka ho s Evou v rychlosti seznámí. Poté je na moment nucen

³⁹⁰ Frídová v pamětech uvádí, že *Nokturno* bylo otištěno roku 1904.

odejít z místnosti. Oba mladí lidé si okamžitě padnou do náruče. Již předem byli dohodnuti, že se u Čečetky sejdou a oznámí, že se brzy vezmou. Ve chvíli, kdy si dávají pusku, vkročí do pokoje opět Čečetka, jehož jejich chování velmi pobouří. Začne obviňovat Vilíka, že Evu zneužívá. Celou scénu přeruší příchod profesora Hlavatého, který Čečetkovi řekne, že se nejedná o žádný skandál. Oba mladé z Prahy dobře zná a často je spolu potkává. Vilík vše vysvětlí a připomíná strýci, že by neměl odporovat zlu. Strýc se zklidní a nechá poslat pro víno, aby mohli radostnou novinu zapít.

1906 – *Ženský svět – Na jarní procházce*

Blíže nespecifikovaná žena se prochází parkem, kde usedá na lavičku. Po chvilce rozjímání a vnímání přírody si všimá mladé ženy s malým chlapečkem, který má na zádech hrb. Matka se poohlíží po místě, kde by si s ním mohla sednout. Nakonec si vybírá místo vedle vypravěčky. Mladá matka chce syna zabavit různými činnostmi, ten však stále hledí na skupinku hrajících si dětí na nedalekém pískovišti. Maminka se ho několikrát ptá, zda by si chtěl hrát s nimi. Chlapec však vždy zavrtí hlavou a nabídku odmítá. Když ho nakonec matka vezme za ruku s úmyslem, že ho za nimi odvede, začne klučina plakat. Matka se ho zeptá, proč pláče, zda ho něco nebolí. Ten zavrtí opět hlavou a pošeptá ji do ucha, že by chtěl mít také tak rovná záda, jako ty hrající si děti. Vypravěčka větu zaslechne a všimá si, jak matka zbledla a také bolesti v jejích očích. Ženu samotnou tato scéna tolik rozruší, že se raději zvedá a odchází z parku pryč. Smutné přání hochy ji dojalo až k pláči.

1906 – *Květy – Letní idylla*

Divadelní hra o třech dějstvích. Manželé Stanislav a Olga Janelovi tráví léto na venkově. Jejich klid narušují časté návštěvy sousedů, paní Havrové, nevlastní dcery Máji a jejího bratra Klementa. Oba manželé se jim snaží vyhýbat, oblíbili si pouze sedmnáctiletou Máju, která má po smrti otce nárok na velké dědictví. Klement se se sestrou domluvil, že si ji vezme za manželku a získá tak mnoho peněz. Máju namísto žádosti o ruku vydírá a ta se svatbou souhlasí. To se manželům Janelovým nelíbí. Snaží se dívku ochránit, zvláště Stanislav. Po scéně, kdy Mája z domu uprchne a nalezne přístřešek u Janelů, je všem jasné, že se Mája zamilovala do Stanislava. Ani jemu není mladá dívka lhostejná. Přesto však ani jeden z manželů Janelových nevlastní matce Máju nevydá. Oba chtějí, aby zůstala alespoň nějaký čas u nich. Jakmile však zůstanou

manželé spolu sami, oznámí Olga Stanislavovi, že odchází, protože nesnese pocit, že miluje dvě ženy najednou. Stanislav se jí snaží ujistit o své lásce. Chce být pouze s Olgou. Ta jeho slovům příliš nevěří, a proto mu dá rok na rozmyšlenou. Na rok odjede na turné a až se vrátí, sám Stanislav se bude moct rozhodnout, zda s ní chce nadále být.

1907 – Zlatá Praha – Paprsek štěstí

Hlavní postavou příběhu je Josef Beroušek. V mládí mu zemřel otec a on zůstal sám s matkou a sestrou Marií. Rodina se musela velmi uskromnit a Josef sotva dostudoval gymnázium. Matka si nemohla dovolit platit mu další studia. Josef proto nastoupil na místo písaře. Jeho plat však nestačil na pronájem bytu a zaopatření domácnosti. Proto se matka se sestrou snažily usilovně přivydělat peníze vyšíváním.

Josef měl celoživotní sen. Neustále psal básně, které posílal do redakcí mnoha časopisů. Nikdy mu však nic nevyšlo tiskem. Jeho sestra ho měla natolik ráda, že básně tajně opsala a donesla je k nakladateli. Ten o ně neměl zájem, ale nabídnul jí, že je může nechat tisknout vlastním nákladem za 120 korun. V té době byl Josef povýšen na kancelistu a Marie měla možnost tajně každý měsíc ukládat 4 koruny, za které poté chtěla nechat básně vytisknout.

Po dvou letech jim však zemřela matka. Sourozenci potřebovali peníze na pohřeb matky a Marie se musela bratrovi přiznat, že šetřila peníze na vydání jeho básní. Celá její snaha přišla nadarmo. Všechny naspořené peníze byly vynaloženy na matčin pohřeb. Ani jeden z nich se plánu na výtisk básní nevzdal, začali šetřit znovu. Marie nadále vyšívala a snažila se co nejvíce šetřit. Doma si ani netopila. Po nějaké době zemřela na zápal plic. Josef zůstal sám. Nadále šetřil peníze, aby mohl nechat své básně vytisknout. Peníze se mu podařilo našetřit. Básně zadal do tisku a s radostí si je odnesl domů. Jeden výtisk donesl matce a Marii na Olšanský hřbitov. Ostatní knihy uschoval doma mezi věcmi sestry. Svůj jediný paprsek štěstí v životě ponechal u té, která jediná jeho básně měla ráda a dokázala je ocenit. Uschoval je s myšlenkou, že si jich možná někdo po jeho smrti všimne.

Paprsek štěstí je jednou z delších prací Frídové. Ve Zlaté Praze byl uveřejněn na pokračování. Příběh byl přeložen Annou Auředníčkovou³⁹¹ do němčiny a byl otisknut v časopise Welt für Alle³⁹² pod názvem Ein Strahl des Glückes.

³⁹¹ Anna Auředníčková (22. ledna 1873 Praha – 1957 Praha), rozená Schicková. Roku 1871 se provdala za Zdenko Auředníčka, který se roku 1899 stal obhájcem Leopolda Hilsnera. V napjaté atmosféře se rodina přestěhovala do Vídně. Auředníčková zde překládala pro místní listy z francouzštiny a angličtiny, postupně

1908 – *Kalendář paní a dívek – Mladá láska*

Nejmenovaný mladík se během letních prázdnin seznámil s Mimi, která ho ihned zaujala. Stejně jako on hrála dobře tenis a milovala hudbu. Mladík se s ní začal denně scházet. Málokdy však mohli být spolu sami, vždy se mezi ně připletla třináctiletá Lidka, sestra Mimi. Na konci prázdnin se chtěl při společné procházce konečně vyjádřit, ale Lidka je z hovoru opět vyrušila. Poté se mladí lidé několik týdnů neviděli. Setkali se až na tanečních hodinách, kam obě dívky docházely. Lidka vypadala v dlouhých šatech úžasně. Přestože byla mladší než Mimi, vypadala ženštěji, než její starší sestra. Zájem tanečníků o její osobu byl veliký, neustále byla na tanečním parketu. O Mimi neměl téměř nikdo zájem. Vždy stála opodál a chodili pro ni pouze tanečníci, které mladík uprosil. Čím dál tím více mu vadilo, že se mu líbí dívka, o kterou jiní nemají zájem. Na konci tanečních hodin se mladý muž konečně vyslovil, ale vyznal lásku Lidce.

1908 – *Kalendář paní a dívek – Večer u Esthetky*

Mladý začínající spisovatel Ondřej je pozván do bytu Aliny, slavné spisovatelky, do které je vášnivě zamilován. Mladík považuje Alinu za velmi vzdělanou a distingovanou dámu, která má výborný vkus. Spisovatelka Ondřeje k sobě pozvala, protože byla zvědavá na jeho črtu. Ten k ní přišel s kyticí rudých růží, které jí okamžitě daroval. Alina se zajímala o to, jaká je to odrůda. To začínající spisovatel nevěděl, ale odpověděl jí, že doma těmto růžím otec říká Andulka. Alina tento název ihned odsoudila, že je až příliš venkovský a ponižuje krásu růží, netušíc, že Andulka bylo jméno zesnulé Ondřejovi matky. Poté ho vyzvala, aby začal číst svou črtu. Po jejím přečtení upravila jeden výrok hlavní hrdinky, která měla charakterové rysy, jež si mladík vysnil v osobě Aliny. Nesouhlasila s tím, že by žena tak vzdělaná nahlas pronesla, že je někdo blázen. Ondřej byl s jejím hodnocením díla spokojen a odešel klidně domů. Na ulici si vzpomněl, že u ní zapomněl rukopis a vrátil se pro něj. Vzkročil do bytu a nechtěně zaslechl rozhovor Aliny s manželem. Spisovatelka se ve společnosti svého muže vyjadřovala hrubě a o Ondřejovi mluvila jako o bláznovi a jelimánkovi, jehož literární nápady chtěla využít ve své práci. Mladík nepozorován vyběhl z bytu a na ulici si uvědomil, že jeho matka, venkovská Andulka, měla větší morální hodnoty, než estétka.

se jí také podařilo prosadit i české autory. Aktivně se zapojila do propagace české kultury ve Vídni. Roku 1942 byla deportována do Terezína.

³⁹² Vídeňský časopis *Welt für Alle*. Není jasné, v kterém roce příběh vyšel. Z útržku novin lze pouze vyčíst, že je jedná o číslo 52 a strany č. 21 – 23.

1908 – A. Hynek – *Velká ilustrovaná kuchařka*

Frídová ve výčtu svých děl zmiňuje *Velkou ilustrovanou kuchařku*, kterou roku 1809 vydala u Aloise Hynka pod pseudonymem Slevická. Na základě této věty se mi s jistotou nepodařilo dopátrat se knihy, kterou měla Frídová na mysli. Zcela jistě se spletla při udání roku. Podařilo se mi však najít informaci v korespondenci, ve které rok vydání přibližuje zmínka v dopise Zeyera, který 8. května 1899 napsal Sládkovi: „Řekni Marii, že jsem též jejího názoru stran Boženy, že knihy psát nestačí, že musí skutek něco dokázat a že pí Božena, až dopíše, nám musí dokázat, co umí. Jenže nejsem tak skromný jako Marie, nespokojím se jen s nějakým pečivem, to musí být něco důkladného.“³⁹³ Touto větou jistě naráží na kuchařku, kterou Frídová právě v tomto roce připravovala. Dá se tedy předpokládat, že vyšla stejného nebo následujícího roku. Při pohledu do katalogů knihoven se mi pod pseudonymem Slevická nepodařilo dohledat ani jednu kuchařku, která by vyšla u nakladatele A. Hynka. Z celého seznamu kuchařek, vydaných u Hynka, dle názvu, roku vydání a podobnosti pseudonymu odpovídá pouze jedna kuchařka od Milady Slavínové s názvem *Velká ilustrovaná kuchařka sestavená dle nejosvědčenějších vzorů českých i cizích*, která byla A. Hynkem vydaná roku 1899. Pokud přijmeme hypotézu, že se Frídová spletla jak v roce vydání, tak v pseudonymu, který v pamětech uvedla, je pravděpodobné, že se jedná právě o tuto kuchařku.

Autorka v úvodní části knihy zevrubně popisuje vše ohledně kuchyně, jejího vybavení, správného skladování potravin, nakupování či topení. Následně se zabývá zpracováním potravin od zeleniny, másla až po vykošťování ryb. V další části kuchařky popisuje způsoby, jak by se mělo správně nakládat s různými druhy masa. Poté se již věnuje polívkám, předkrmům, hovězímu masu a jeho pečení, omáčkám a zelenině s luštěninami. Kuchařka je plná receptů obsahujících maso, masné produkty a je určena měšťanským vrstvám společnosti.

1909 – A. Hynek – *Květ na úhoru*

Květ na úhoru je dívčí román s šestnácti ilustracemi od akademického malíře Věnceslava Černého, který roku 1909 vyšel u J. Otta v laciné knihovně. Jedná se o nejdelší literární dílo, které Frídová napsala.

³⁹³ KVAPIL, J. Š. *Sládek – Zeyer. Vzájemná korespondence*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957. s. 361.

Hlavní postavou je Liduška, dcera pana rady Skřivana. Po roce stráveném na studiích ve Švýcarsku se vrací do svého rodného městečka. Již během studií ji matka často psávala o nových sousedech, kteří se přistěhovali do vedlejšího domu. Byli jimi profesor Jindřich Olmer a jeho ovdovělá sestra paní Hanna Trévišová. Liduška si již předem o obou lidech udělala obrázek. Profesora měla za suchopárného starého muže, ale na jeho sestru se těšila. Již během prvního týdne po svém návratu se s oběma lidmi setkala. Paní Trévišovou si opravdu oblíbila. Profesor byl oproti jejímu očekávání mladý a měl velmi hezký hlas. Na žádost rodičů ji začal dávat hodiny dějepisu a Liduška se do něj zamilovala. Netroufala se mu však se svojí láskou svěřit, protože si myslela, že je zamilovaný do dcery ředitele panství Irmy, která se kolem něj neustále točila. Profesorovi se Liduška také líbila, ale naopak si myslel, že se dívka líbí Irmin bratr Alfréd. Muž byl z celé situace vnitřně rozervaný a raději se rozhodl, že na nějakou dobu odcestuje, aby nebyl svědkem zasnoubení Lidušky. K rozuzlení celého příběhu dojde den před jeho odjezdem, když se jde rodina Skřivanových s ním a jeho sestrou projít do lesa. Souhrou náhod rodiče přesvědčí Lidušku a profesora, aby se spolu jeli projet na loďce. Když jsou oba mladí lidé spolu sami, rozhodne se Olmer dívku před Alfrédem varovat, že to není muž, který by jí byl hoděn. Z rozhovoru nakonec vyplyne, že se profesor s Liduškou vzájemně milují. Z projížďky na loďce se již vrátí domů ruku v ruce a Olmer požádá Skřivanovi o ruku jejich dcery.

1909 – J. Otto - *Taje srdcí*

Druhá kniha, která Frídové vyšla v nakladatelství J. Otto roku 1909. Jedná se o soubor čtyř krátkých novel, kterým je společné téma lásky.

Hedina láska

Hlavní hrdinkou je třicetiletá Hedvika Nováková, která celé dny pracuje v obchodě jako účetní. Sdílí svůj byt s devatenáctiletou Hanou Trázníkovou, která se připravuje na zkoušky z učitelství. Heda čeká na svatbu se svým vyvoleným deset let. Přestože se ještě nevyslovil, již vyžívá vzbavu na svatbu.

Do příběhu je vloženo retrospektivní vyprávění Hedy, která při práci na výbavě vzpomíná na seznámení s milovaným Mrázkem, který byl spolužákem jejího bratra Karla. Ten je spolu seznámil. Od té doby k nim Mrázek každou neděli po obědě chodil na návštěvu a pokračoval v tom i poté, co se Karel oženil a odstěhoval na Moravu. Heda

po jeho příchodu vždy hrála na klavír, zatímco on si četl noviny a přikusoval oloupaná jablka, která mu dívka připravila. Poté, co dohrála, jí obyčejně začal vášnivě líbat. Takto to probíhalo celých deset let. Heda Mrázka milovala, přestože si všímala věcí, které ve vztahu nejsou na běžném pořádku. Málokdy spolu například chodili ven. Když k tomu náhodou došlo, Mrázek obyčejně vybíral cestu, která vedla bočními ulicemi, aby je spolu nikdo nepotkal. Jeho chování se také citelně změnilo od doby, kdy se k ní přistěhovala Hana.

Mrázek se jednoho dne při návštěvě k Hedvice choval velmi odměřeně. Hana je chtěla nechat o samotě a rozhodla se, že si půjde zabruslit na kluziště. Před odchodem jí Mrázek řekl, že tam za ní přijde. U kluziště se jí svěřil, že ji vášnivě miluje. Ač k němu Hana také něco cítila, odmítla ho, protože věděla, jak hluboké city v sobě chová Hedvika. Mrázek pocit smutku z odmítnutí neunesl a odjel z města. Hedvice napsal na omluvu dopis, že již nepříjde. Hana za to Mrázka odsoudila, protože se jí dopis nezdál upřímný. Po jeho návratu do města se k slečnám doneslo, že se zasnoubil. Hedvika se z toho zhroutila. Hana poté od Mrázka obdržela dopis, v němž litoval, že nemůže být s ní. V tu chvíli jí popadla lítost, že ho tak rychle odsoudila.

V dějové linii náhle nastává časový předěl. Hana strávila dva roky jako vyučitelka v horské vesnici a přijela po této době opět do Prahy složit závěrečné zkoušky z učitelství. Hedvika ji čekala na nádraží a vypadala znamenitě. Hana si myslela, že je opět zamilovaná. Když si ale vybalovala věci v Hedviččině bytě, v zásuvce našla plno dětských hraček. Zeptala se Hedy, co to znamená a ta se jí doznala, že si tajně do parku chodí hrát s dítětem Mrázka, které tam tráví dopoledne se svou chůvou. Svěřila se Haně, že ho neustále miluje a dodala, že je škoda, že se nezamiloval do Hany. Protože tak by s nimi mohla žít a být mu neustále na blízku. Měla oba natolik ráda, že by vedle nich byla spokojená, i kdyby opět nedošlo k naplnění jejích vlastních tužeb.

Mrak se vrátil

Hlavní hrdinkou je Malvína Razímová, která má patnáctiletou dceru Pavlu. Poslední tři roky s ní a svým otcem strávila v Itálii, kde se zotavovala ze smrti manžela. Po návratu do Prahy začne retrospektivně vzpomínat na svůj vztah se zesnulým. Vzala si ho v sedmnácti letech. Tehdy ji Razim okouznil svým chováním. Vyklubal se z něho ale neurvalý manžel, který trávil večery s milenkami. Několik let po svatbě Malvíně onemocněla matka a ona se o ni pečlivě starala spolu s doktorem Desenským. Když

pacientka spala, trávili spolu hodně času a hovořili o všem možném. Malvína se do něj tehdy zamilovala. Svou lásku si však vyčítala, protože cítila vinu za to, že její matka trpí a ona v duchu stále myslí na Desenského. Nakonec matka zemřela a Razim byl zavražděn žárlivým partnerem jedné z milenek.

Po návratu z Itálie trávila Malvína v Praze veškerý čas s otcem a dcerou. Starý pán ale během zimy onemocněl na zápal plic a vyžádal si k sobě doktora Desenského. Malvína se obávala svých dávných citů, a proto v jejich společnosti byla vždy Pavla. Jednoho dne, když byla dcera s dědou na procházce, vyjevila jí Desenský své city. Malvína v domnění, že jí žádá o její ruku, svolila a byla na vrcholu štěstí. Doktor však celou dobu mluvil o citech k Pavle. Miloval ji, protože mu tolik připomínala matku a byla tak mladá a krásná. Pavla Desenského také milovala a proto Malvína své dané slovo neodvolala. Navenek se tvářila velmi spokojeně, aby mladý pár nezarmoutila, a uvnitř byla nešťastná. Její temný mrak se vrátil.

Z denníku ženy

Hrdinka Marjo slaví desetileté výročí svatby s Evženem. Oba manželé se rozhodnou, že proto pojedou na dovolenou do míst, kde strávili svoji svatební cestu. Během dovolené potkali dvě dámy, Louisu Molnárovou a její sestru Idu. Začali se s nimi stýkat, chodit na procházky a i v jídelně sedávali u společného stolu. Ida s Evženem začala flirtovat. Marjo celou dobu dovolené provázely pochyby, zda si manžel uvědomuje Idino chování, nebo zda je pouze přátelský. Celé léto měla zkažené tím, že oba sledovala a snažila se pochopit jejich chování. Nakonec se však rozhodla, že manželovi o svém podezření neřekne. V hloubi duše věřila tomu, že jeho chování bylo nevinné. Pokud by se mu svěřila, snažil by se jí všechn zkažený čas vynahradiť a to Marjo nechtěla dopustit. Bylo jí však líto, že i muž tak vysokých mravních kvalit, jako je Evžen, nevědomky podlehl koketní ženě.

Premiéra

Příběh o ženě v domácnosti, Martě, která trpí nepozorností svého manžela Ervína, redaktora v novinách. Ten několikrát týdně chodí do salónu slavné spisovatelky a je do ní zřejmě zamilován. Nevnímá však, že ta pouze zneužívá jeho náklonnosti ve svůj prospěch. Marta touží opět získat pozornost svého manžela. V tajnosti napíše divadelní hru, která se zalíbí vedení divadla. To nechá hru zinscenovat. Mezitím se Ervín zklamal

ve svých citech k spisovatelce. Byl dotčen tím, že nepokrytě začala flirtovat s jiným novinářem, kterého momentálně potřebovala více. Přesto však přijal její pozvání do divadla, právě na premiéru divadelní hry, kterou napsala Marta. I ona, jako autorka díla, dostala volnou vstupenku do lóže. Nechtěla však, aby jí někdo poznal. Příliš se bála neúspěchu hry. Proto si koupila šaty dle nejnovější módy a velký klobouk, aby ji nikdo neviděl do tváře. Hra se povedla a měla obrovský úspěch. Marta co nejrychleji běžela domů, aby manžel nepoznal, že byla pryč z bytu. Po jeho příchodu domů se nenápadně vyptávala na hru a chování spisovatelky. Ervín se jí svěřil, jak konečně prohlédl její chování, a byl nadšen z nové autorky, jejíž hra sklidila nebývalý potlesk. Začal se obdivovat její róbě, postavě a celkovému vzezření. Litoval však, že nezahlédl její tvář. Mezitím, co manželce nadšeně vyprávěl o zážitku z premiéry, Marta odešla do ložnice a rychle se oblékla do šatů, co měla na sobě v divadle. Když Ervín vše dopověděl, otočil se na ženu a s překvapením poznal, že ona tajemná je jeho manželka. Měl z jejího úspěchu ohromnou radost. Vše zase bylo v pořádku. Marta získala zpět pozornost svého muže.

1910 – A. Hynek – *Jenda na jahodách*

Pohádka, kterou Frídová napsala pod pseudonymem Lota Marešová. Hlavním hrdinou je malý Jeník, který je rodiči vychováván k pracovitosti a lásce k lesu. Protože se blíží svátek maminky, rozhodne se jít Jeník do lesa nasbírat jí košík borůvek a brusinek. Dojde na vzdálenou lučinu a nenalezne nic víc, než pár borůvek. V tom se před ním zjeví Sabakuk, král říše borůvek. Nabídne mu, že ho s sebou vezme do svého království, kde je borůvčí dostatek. Chlapec s tím souhlasí. Sabakuk ho zmenší a přivede ho do své země, kde ho seznámí se svými šesti syny. Ty mu pomohou košík borůvek nasbírat. Poté se všichni společně odeberou k paní Dobrolince, která je královnou říše brusinek. Jejích pět dcer pomůže Jeníkovi nasbírat plný košík těchto plodů. Poté si všichni společně hrají hry, říkají básničky a vyprávějí pohádky. Když začne zacházet slunce, uvědomí si Jeník, že se musí vrátit domů. Sabakuk mu pomůže, aby se i s košíky rychle dostal zpět na mýtinu, odkud dojde chlapec domů. Doma předá dárek mamince a ta ho pochválí, že se včas vrátil.

1911 – *Květy – Teta Anna*

Divadelní hra o třech dějstvích. Anna Šrámková od svých dvaceti let vychovává tři děti svého zemřelého bratra. Tomu utekla manželka za milencem a on se proto zastřelil. Sama Anna se kvůli péči o děti nikdy nevdala, přestože ženicha měla. Po téměř dvaceti letech její péče se u nich doma neočekávaně objevila Irma Lamanová, manželka Annina bratra, která žádá své děti opět do péče. Anna se jejího požadavku zhrozí, na naléhání ženy však ustoupí. Největším šokem pro ni je zjištění, že ani jedno z dětí matce nezazlívá odchod a následnou smrt otce. Všechny se jí vrhnou do náruče. Annino snažení upozornit na chování matky je marné. Až na nejstaršího Karla jí žádné z dětí neprojeví úctu a obdiv za to, že se vzdala svého vlastního života kvůli péči o ně.

1911 – *Ženský svět – Babiččino krédo*

Za babičkou přijde smutná vnučka. Mladá Annuška si myslí, že ji její snoubenec Pavel nemá rád, protože s ní odmítá jít na ples. Dobře ví, že její nastávající nemá plesy rád, a přesto se ho snažila donutit, aby s ní šel, ten však neustoupil. Považuje se za emancipovanou ženu, která nechce podlehnout tvrdohlavosti budoucího manžela. Babička jí začne vysvětlovat podstavu šťastného manželství. Spokojenost páru nespočívá v tom, že si domněle emancipovaná žena prosadí vše na úkor muže. Nikdy nesmí svého manžela do ničeho nutit. Babička si se svým mužem před svatbou vážně promluvila. Řekla mu, že si ho vezme za manžela a udělá ho šťastným, pokud přistoupí na to, že ho nikdy nebude poslouchat. Protože pouze šťastná a ničím neomezená žena může učinit šťastným i svého muže. Ten tuto podmínku přijal a opravdu jsou spolu celý život šťastni.

Krátká próza s mnoha autobiografickými prvky z života Frídové, v níž se stylizovala do postavy babičky. V díle se nachází několik bodů, které se shodují i s obsahem pamětí. Frídová stejně jako babička svému muži ještě několik dnů po svatbě vykala. Muž si jí vzal za manželku, přestože její rodina přišla o peníze vinou bursovní spekulace otce. Také jí zemřela první dcera několik dnů po narození.

Postava babičky sama sebe za plně emancipovanou nepovažuje, ale domnívá se, že nebyt žen jako ona, tak by další generace nedosáhly svých práv. „*A přece již tehdy musily v nás, /.../, klíčit seménka, z nichž později vypučel jarý strom ženské neodvislosti,*

který nyní začíná nésti blahodárné plody.“³⁹⁴ V další části příběhu babička své vnučce říká: „V mé duši vyklíčilo jedno z těch nespočetných semínek, jež k nám z daleka zanášel mocný duch svobody, obrozující zotročené lidstvo. Byla jsem vždy pilnou čtenářkou a zajisté, aniž bych si toho byla uvědomila, budila slova velkých spisovatelů mou ženskou důstojnost a posilovala ve mně vědomí vlastní ceny.“³⁹⁵ Slova babičky lze považovat za vlastní názory Frídové, jejíž osobnost se v tomto díle o něco více poodhaluje.

1913 – Zlatá Praha – Návrat

Mladý houslista se vrací do míst, kde se před několika lety zamiloval do Blanky Lorajové. Mladé ženy, která bydlela sama se služkou a svojí dogou v nejmenovaném podhorském sídle. Při procházce po tamním okolí retrospektivně vzpomíná na chvíli, kdy se s ní seznámil. Tehdy ji zachránil před přepadením tuláka. Žena mu poděkovala a požádala ho, aby jí doprovodil domů. Příběh končí ve chvíli, kdy se na ně oba řítí obrovská doga a Blanka jí jde vstříc, aby nenapadla houslistu. Příběh má otevřený konec.

1914 – Zlatá Praha – Smích

Velmi krátká črta věnovaná in memoriam R. K. Celý život trpěla nemocí, která ji čím dál tím více sužovala tělo i duši, až se z ní nakonec stala apatická žena. Ač narozena v bohaté rodině, nemoc ji znemožnila radovat se ze života, vdát se a mít děti. Jediné, o co ji nemoc neoloupila, byla zář jejích hnědých očí a smích, který se rozeznával v pokoji, z něhož nevycházela.

Črta je zřejmě věnovaná památce zesnulé Růženy Kavalírové, o kterou se Frídová krátce po svatbě s manželem starala. Dle pamětí Frídové prodělala Růžena v dětství spálu, která ji zřejmě poškodila mozek. „Byla na pohled nejzdravější děvče, silná, vzrostlá, ale neschopná se něčemu naučiti, též manuální práce nemohla vykonávat, ruce se jí neustále chvěly. Choroba její se stále horšila, takže později ani chodit nemohla, /.../. Byl to při velikém bohatství, ten nejubožejší tvor, jež jsem znala.“³⁹⁶ I v tomto případě se

³⁹⁴ Frídová, Božena. Babiččino krédo. *Ženský svět: list věnovaný zájmům českých paní a dívek*, 1911, roč. 15, s. 200.

³⁹⁵ Frídová, Božena. Babiččino krédo. *Ženský svět: list věnovaný zájmům českých paní a dívek*, 1911, roč. 15, s. 212.

³⁹⁶ LAPNP Praha, fond Frída Bedřich, č. NAD 385, rukopisy cizí - Frídová Božena: Moje paměti rkp., 36 11, 8., s. 98/99.

Frídová v pamětech spletla při udání roku zveřejnění črty. V memoárech uvedla, že byla vydána roku 1913. Zlatá Praha příběh otiskla roku 1914. V tomto případě je její mylka pochopitelná, protože Růžena Kavalírová zemřela roku 1913.

1914 – *Zlatá Praha – Cesta do Itálie*

Krátká novela inspirovaná pobytem v Itálii, kde manželé Frídovi strávili tři týdny ve společnosti Anny Lauermannové-Mikschové. Frídovi jsou v povídce vykresleni pod postavami Blaženy a Jiřího Breských. Oba žijí ve spokojeném manželství, muž je profesorem na univerzitě. Lauermannová-Mikschová byla předlohou pro postavu Felicie, která byla v manželství nespokojená, a proto se rozhodla žít sama. Manželé cestu do Itálie dlouho plánovali a svou přítelkyni na ní pozvali, jelikož tam již byla a prostředí dobře zná. Blažena manžela varuje, že po cestě s Felicií mohou nastat potíže, jelikož je zvyklá žít sama a nikomu se nepřizpůsobovat. K několika malým nedorozuměním po cestě vskutku došlo, ale všechno bylo zažehnáno ve chvíli, kdy se dostali do Benátek a spatřili nádherné památky kolem sebe.

V tomto případě je těžké určit, do jaké míry je popis nedorozumění s Felicií v příběhu smyšlený. V pamětech se Frídová o cestě do Itálie více nerozepisuje a naopak odkazuje na otištěnou novelu ve Zlaté Praze, kde pobyt u moře vylíčila. Lze se však domnívat, že alespoň část popsaných situací, jež příběh obsahuje, je na základě prožité skutečnosti.

1915 – *Topičův sborník – Povánoční povídka*

Alegorická povídka, v níž ožívají ozdoby z vánočního stromku. Cukrové ovoce a zelenina jsou při odstrojování starou paní uloženy do krabice od lampiónu. Všechny to hrozně udiví, protože měly vždy svoji vlastní krabici. Začnou mezi sebou debatovat a přijdou na to, že je to způsobeno odchodem jediného syna z domu. Všechny ozdoby ho viděly vyrůstat a nyní je to přesně rok, co odešel. Stará paní při všem, co dělá, vzpomíná na všechny minulé svátky, které spolu dohromady prožívali. Mladý muž vždy krásně hrál na housle a býval velmi veselý. Nyní má svou vlastní ženu a doma se ukáže vždy jen na chvíli. Stará paní to jeho manželce nezalívá, přesto je však pro matku odchod syna nenahraditelnou ztrátou. Zřejmě proto je tak zmatena a ukládá ozdoby bezmyšlenkovitě do špatné krabice...

1916 – *Zvon* – *Moje poslední návštěva u J. V. Sládka*

Frídová v povídce popisuje poslední návštěvu u Josefa Václava Sládka před jejím odjezdem do Paříže roku 1912. Básník byl již tehdy neschopný pohybu a byl závislý na neustálé péči své manželky, která k němu zhruba šestnáctkrát za noc vstávala, aby mu pomohla lépe snášet neustálé bolesti. Když nebyla Marie přítomna v místnosti, svěřil se Sládek Frídové, že kdyby nebylo manželky, tak by svůj život dobrovolně ukončil.

1916 – *Topičův sborník* – *Prohráno*

V mládí byla Kristina zamilovaná do Roberta, chudého úředníka. Chtěli se spolu brát, ale její otec jim plány přerušil. Ona v sobě tehdy nenašla odvalu se vzepřít a s Robertem odejít. Celých patnáct let zůstala sama. Aby se byla schopná uživit, stala se telefonistkou. Jednoho dne potkala Roberta na ulici. Dali se spolu do hovoru a zjistili, že se stále milují. Robert byl však ženatý. Podle jeho slov nešťastně. Domluvili si spolu další schůzku a posléze se vídali pravidelně. Jednoho dne je náhodou na ulici potkala Robertova manželka. Od té doby se Kristině neozval. Opět prohrála boj o lásku.

1918 – *Ženský svět* – *Za Ludmilou Vocelovou*

V krátkém článku Frídová vzpomíná na zesnulou spolužačku z vyšší dívčí školy Ludmilu Vocelovou. Obsah článku se shoduje s údaji uvedenými v pamětech autorky.³⁹⁷

1918 – *Zvon* – *Divotvorné oči*

Krátká próza popisující nešťastné manželství básníka Valeriána s obhroublou Jiřinou. Kdysi si ji vzal z čisté lásky, ale postupem času si uvědomil, že jeho žena mu není vhodnou partnerkou. Při návštěvě koncertu spatřil záhadnou ženu, jejíž modré oči prozrazovaly ušlechtilost duše. Jediný pohled do nich Valeriánovi stačil na to, aby si byl jistý, že by v této ženě našel dobrou životní partnerku. Náhodou zaslechl její jméno – Lea. Básník začal chodit pravidelně na všechny koncerty a divadelní vystoupení s nadějí, že ji zase někdy uvidí. Nikde ji ale již nepotkal. Po dvou letech se mu narodila dcera s nádherně modrýma očima. Valerián přes protesty své ženy prosadil, že se bude jmenovat Lea. Aspoň tak bude mít po boku tu, v jejíž očích na chvíli našel porozumění.

³⁹⁷ Viz kapitola Škola a vzdělání.

1923 – *Národní listy* – *Chimera*

Mladý továrník Bransem tráví předvečer Štědrého dne na chatě v Krkonoších. Je zde na dovolené s dívkou Alinou a její matkou. Obě očekávají, že se zde továrník konečně vyjádří. Všichni společně a s několika známými sedí v jídelně horského hotelu. Alina netrpělivě čeká na chvíli, kdy se začnou hrát společenské hry. Bransem je zamyšlen. Při hovoru s dívkou se jí svěří, že trávení vánočních svátků mimo rodinný krb se mu příliš nezamlouvá. Dívka se tomu zasměje a ironicky mu naznačí, že to považuje za směšné. Když Bransem vyjádří naději, že by snad již příští rok takto mohli společně sedět u vánočního stromku s celou rodinnou a poté jít na půlnoční mši, tak od ní dostane rezolutní odpověď, že po ní nikdo nemůže chtít, aby se večer vydala na mši. Druhý den jde celá společnost lyžovat. Dostaví se všichni kromě Bransema. Alina od něj dostala lístek s oznámením, že odjel za svou matkou. Vyčítal si, že pro jakousi chiméru způsobil své matce jistě mnoho starostí.

1923 – *Cesta* – *Hrst vzpomínek na Hanu Kvapilovou*

Životopisná vzpomínka na známou herečku Národního divadla Hanu Kvapilovou.³⁹⁸

1923 – *Rozkvět* – *Vesnický příběh*

Krátká novela popisuje osud jedné rodiny žijící na venkově. Před deseti lety se chtěli dva mladí lidé vzít. Starý kovář nechtěl sňatek synovi dovolit, protože jeho vyvolenou byla chudá děvečka. Přesto se oba vzali, ale kovář je po vesnici tak pomluvil, že se dívka raději utopila v rybníce a mladý muž z vesnice utekl. Jejich malou dceru zanechal u prababičky, která ji vychovávala. Jednoho dne začala být prababička nervózní, že se pravnučka dlouho nevrací z pole. Její zlá předtucha se nakonec vyplnila. Tělo mrtvého děvčátka dopravili domů jejich sousedi. Z vyprávění malého chlapce vyplynulo, že dívku zabil její vlastní dědeček, kovář, když si dívka utrhla na jeho poli několik lusků. Prababička trpce proklela jeho osobu. Ještě téhož večera kováře zatkli a odvedli ho do vězení, kde se muž oběsil.

³⁹⁸ Hana Kvapilová (29. listopadu 1860 Praha – 8. dubna 1907 Praha), herečka. Svoji kariéru začala budovat od roku 1884 v Malostranské besedě. Velmi rychle se díky svému talentu stala známou. Od roku 1886 působila v divadle Pavla Švandy, kde jí byl hereckým partnerem Eduard Vojan. V letech 1888 - 1907 působila v Národním divadle, kam ji přivedl F. A. Šubert.

1924 – *Národní listy* – *Nemoc malé Blanky*

Matka varuje svou dceru před neuváženým chováním vůči svému dítěti a muži. Blanka chce odjet na hory lyžovat, přestože ví, že je její dceruška nemocná. Stará matka jí začne vyprávět příběh, který by měl být Blance ponaučením. Svého muže si nevzala z lásky. Brzy po svatbě se zamilovala do operního pěvce Alberta, s kterým chtěla odjet k moři. V odjezdu jí zabránila nemoc malé Blanky. Nechtěla dceru za žádnou cenu opustit. Její muž jí byl stále po boku a spolu s ní o dceru neustále pečoval. Teprve v tu chvíli si uvědomila, co vše v něm má. Zároveň se také dozvěděla, že Albert odjel k moři s její přítelkyní, se kterou prý delší dobu udržoval poměr. Nebýt dceřiny nemoci, dopustila by se největší chyby ve svém životě. Blanka matce poděkovala, že se jí svěřila se svým příběhem a běžela domů za dcerou. Rozhodla se, že raději na hory nepojede.

1924 – *Zvon* – *Na dobré cestě*

Črta o malířce Míle, která maluje obraz na blížící se výstavu. Její kolegyně, také malířka, dílo ohodnotí velmi kladně, ale předpovídá mu neúspěch. Míla je velmi dobrá umělkyně, ale její obrazy jsou vždy líbezná krajinky. Veřejnost se od takových věcí odvrací a hledá něco zajímavého. O týden později Míla ukáže své přítelkyni nové dílo. Obraz mrtvého tuláka, kterému havrani vyklovaly oči a vnitřnosti. Vyvolá v přítelkyni žárlivost. Takové dílo by bylo na výstavě zcela jistě nejlepším kusem. Konečně je na dobré cestě stát se slavnou. Míla však před kamarádkou dílo rozřízne. Chtěla pouze zjistit, zda je schopná něco takového namalovat. Ale ve skutečnosti se nechce zpronevěřit tomu, v co věří.

1924 – *Rozkvět* – *Touha po lásce*

Touha po lásce je krátký příběh s nádechem tajemna. Věra v dětství vyslechla rozhovor matky s její přítelkyní. Když se Věra narodila, slyšela její matka sudičky, jak jí věští krásu, nikdy neutěšenou touhu po lásce a brzkou smrt. Hovor, který Věra nedopatřením slyšela, ji ovlivnil celý život. Jako mladá se zamilovala do muže, s nímž otěhotněla. Následně musela jít na potrat a vše se snažila před rodinou zatajit. Měla výčitky svědomí a nevěděla, jak se s tím vypořádat. Proto si nakonec vzala muže, kterého vůbec nemilovala. Stále toužila po lásce. Každou chvíli milovala jiného muže a čekala na smrt.

1925 – *Zvon – Mrtva?*

Antonín si vzal o deset let starší krupačku Vincinu. Těšilo ho, že o něj má tak zámožná žena zájem. Několik let po svatbě spolu dobře vycházeli, přestože ji nemiloval. Vincina s ním chtěla mít dítě a nemohla stále otěhotnět. Proto na Antonína začala žárlit. Její podezíravost se mu nelíbila, a proto ji provokoval tím, že se zákaznicím o něco více věnoval. Nakonec se do jedné z nich opravdu zamiloval a začal se s ní scházet. Trpělivě čekal, až manželka zemře, aby si mohl dívku vzít. Vincina náhle skonala na mozkovou mrtvici. Antonín si celou dobu nebyl jejím odchodem jist. Celou dobu, co byla rakev s mrtvou v jeho domě, pochyboval o jejím úmrtí. Druhého dne ho sousedi našli šíleného vedle jejího těla.

1929 – *Zvon - Vzplanutí*

Stará matka u sebe doma přivítá dceru Kláru, která k ní přišla na návštěvu. Dcera je celá rozechvělá a svěřuje se matce, že asi opustí svého muže. Zdá se jí, že se k sobě nehodí a manžel ke všemu chodí až příliš často ven. Matka se jí snaží utišit a chování jejího manžela se spíše zastává. Klára je ale neoblomná. Proto se matka rozhodne jí říci věc, která se odehrála v době těsně před jejím narozením. Tehdy si myslela, že je Klářin otec nemocen. Choval se velmi divně. On se jí však po čase přiznal, že miluje vychovatelku jejích starších dětí. Matka se rozhodla, že jakmile Kláru porodí, tak muže opustí. Vše mu oznámila a po porodu mu řekla, že je na čase odejít. Muž jí však odprosil a zůstali spolu dále. Matka své tajemství dceři svěřila proto, že chtěla, aby nejednala příliš ukvapeně. Vyprávění vyrazilo Kláře dech. Nemohla uvěřit, že by se tak její otec vážně zachoval. Omluvila se matce, že v ní opět vyvolala vzpomínku na takovou bolest. Matka dodává, že to byla bolest, která již nikdy nepřešla.

Nedohledaná literární díla Boženy Frídové³⁹⁹

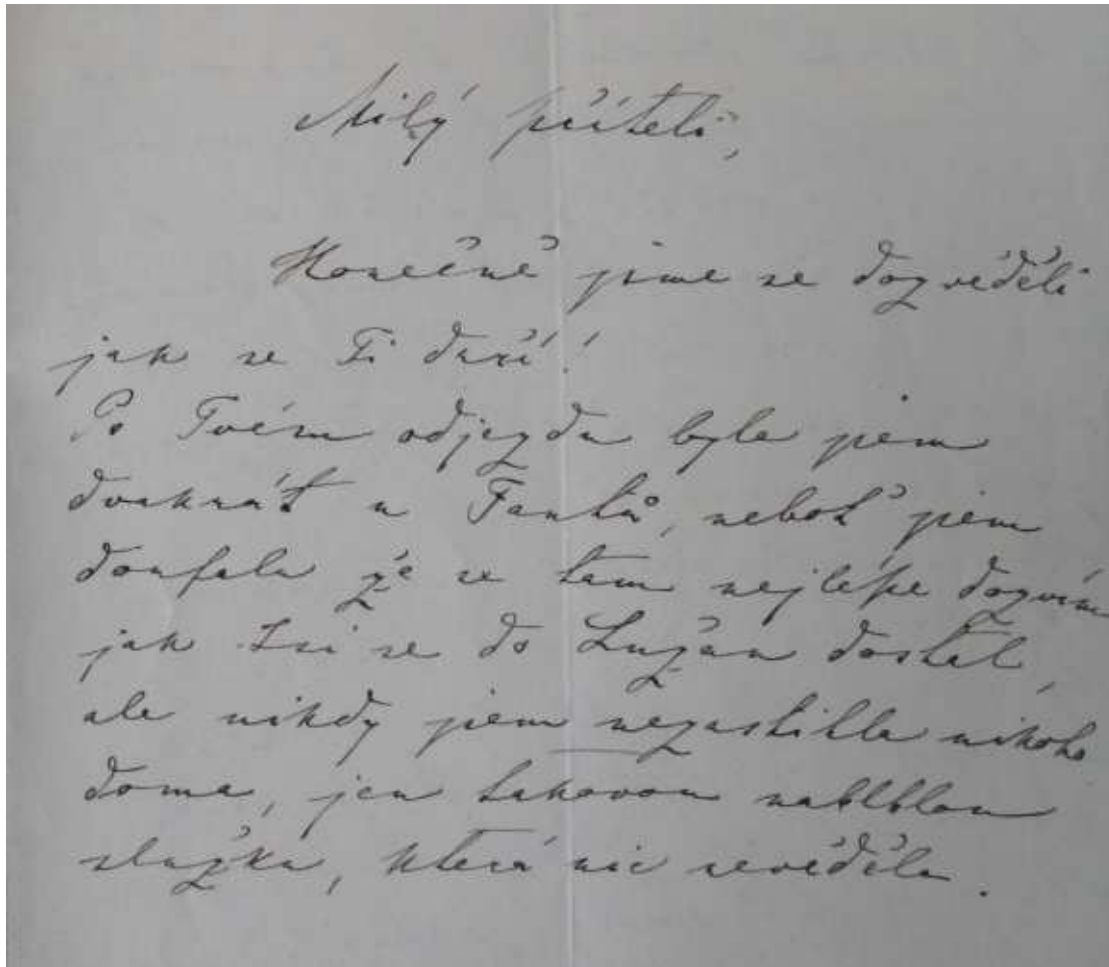
1900 – *Ženský svět – Vyznání lásky*

³⁹⁹ Níže uvedená díla jsem se snažila dohledat na základě udaných roků, názvu periodika a názvu samotné prózy. V případě *Ženského světa*, *Zlaté Prahy*, *Květů* a *Zvonu* jsem rozšířila okruh hledání o dva ročníky vpřed a dva ročníky vzad. Přesto se mi však nepodařilo tato díla dohledat. V případě *Národní politiky* a *Národních listů* se díla velmi těžko dohledávají, jelikož ve svých pamětech Frídová neuvedla přesnější dataci. Almanach *Češka* se mi nepodařilo dohledat, přestože jsem se snažila udané informace konzultovat s pracovníky Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové a prof. Milenou Lenderovou. Stejně tak není možné dohledat dílo s názvem *Pokoušení (V pokušení)*, které Frídová údajně vydala u J. Kotíka roku 1919 pod pseudonymem Karla Levá.

- 1902 – Ženský svět – *Bez slunce*
- 1902 – Zlatá Praha – *Čtená zkouška*
- 1906 – Ženský svět – *Rozloučení*
- 1906 – almanach Češka – *Humanité*
- 1909 – Květy – *Od prahu ráje*
- 1912 – Ženský svět – *Klobouky, klobouky!*
- 1914 – Národní politika – *Za sluncem*
- 1917 – Národní politika – *Časový obrázek*
- 1917 – Zvon – *Záhada*
- 1919 – J. Kotík – *Pokušení (V pokušení)* – vydáno pod pseudonymem Karla Levá
- 1922 – Národní listy – *Léta vzpomínky*
- 1926 – Zvon – *Železná koule*

Příloha č. 9

Ukázka rukopisu Boženy Frídové⁴⁰⁰

Milý příteli,
Konečně jsem se dozvěděla
jak se Ti dává!
Po Tvém odjezdu byla jsem
dovkraj a Fanta, neboť jsem
dozvěděla že se tam nejlépe dozvědím
jak Ti se do Lužan dostal,
ale nikdy jsem nevyšla nikoho
dome, jen s hrosovou s oblohou
služku, která mi seviděla.

⁴⁰⁰ LAPNP Praha, fond Zeyer Julius, č. NAD 2000, korespondence vlastní přijatá - Frídová Božena Zeyerovi Juliu, č. inv. 15 – 58, č. přír. 30/72, dopis z Prahy dne 9. června 1900.

Příloha č. 10

Fotografická příloha

Sládková Marie (vlevo) a Božena Frídová (vpravo)⁴⁰¹

Frída Bedřich⁴⁰²

⁴⁰¹ LAPNP Praha, fond Frída Vladimír, č. NAD 386.

⁴⁰² Zlatá Praha, 1902/1903, roč. 20, č. 12, str. 135.

Anna Veselá-Dewetterová⁴⁰³

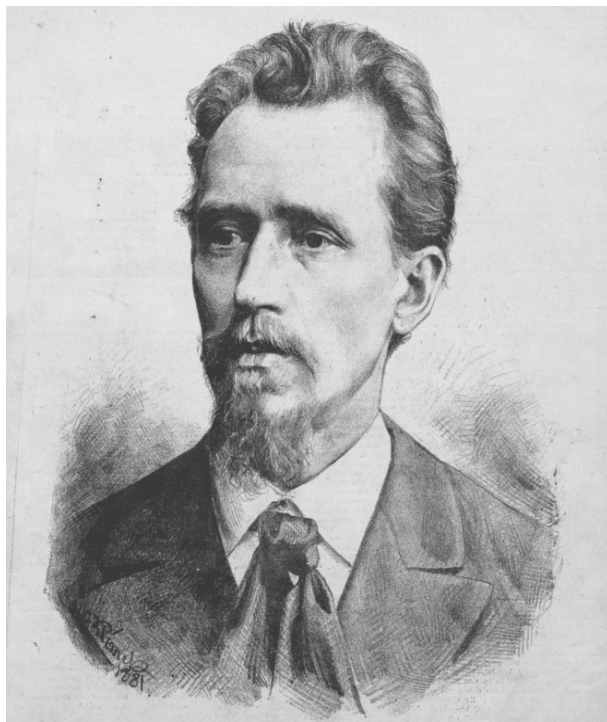
Julius Zeyer⁴⁰⁴

⁴⁰³ Národní divadlo. *Web Archiv Národního divadla – Národní divadlo*. [online]. [cit. 2011-02-23]. Dostupné z: <<http://archiv.narodni-divadlo.cz/>>.

⁴⁰⁴ *Humoristické listy*, 10. listopadu 1883, roč. 25, č. 45, titulní strana.

Josef Václav Sládek⁴⁰⁵

František Adolf Šubert⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ Humoristické listy, 22. ledna 1881, roč. 23, č. 4, titulní strana.

⁴⁰⁶ Humoristické listy, 22. dubna 1882, roč. 24, č. 16.

Anna Lauermannová-Mikschová⁴⁰⁷

⁴⁰⁷ SCHNEIBERGOVÁ, Martina. *Anna Lauermannová und ihr literarischer Salon*. Český rozhlas. [online]. [cit. 2011-03-22]. Dostupné z:< <http://www.radio.cz/de/rubrik/spazier/anna-lauermannova-und-ihr-literarischer-salon>>.

Prameny a literatura

Prameny archivní

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha

- Osobní fond Bedřicha Frídy
- Osobní fond Julia Zeyera
- Osobní fond Jaroslava Vrchlického
- Osobní fond Josefa Václava Sládka
- Osobní fond Marie Sládkové
- Osobní fond Vladimíra Frídy
- Osobní fond F. A. Šuberta
- Osobní fond Boženy Heritesové
- Osobní fond Marie Heritesové
- Osobní fond Františka Serafína
- Osobní fond Jaromíra Boreckého
- Osobní fond Terézy Novákové

Periodika

- Lumír, 1877 - 1898
- Zlatá Praha, 1900 - 1914
- Kalendář paní a dívek, 1904 - 1910
- Ženský svět, 1900 - 1918
- Topičův sborník, 1915, 1916
- Zvon, 1916 - 1930
- RS, 1944
- Rozkvět, 1924
- Národní politika, 1914, 1917
- Národní listy, 1923, 1924
- Květy, 1903, 1906, 1909, 1911
- Neon: časopis o kultuře, 2000

Editované prameny

FRÍDA, Bedřich. *Mladá léta Jaroslava Vrchlického v zrcadle dopisů, jež psal svému strýci a bratrovi*. 1. vyd. Praha: Společnost Jaroslava Vrchlického, 1931.

HELLMUTH-BRAUNER, Vladimír: *Přátelství básníka a malířky. Vzájemná korespondence Julia Zeyera a Zdenky Braunerové*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1941.

HERITESOVÁ, Božena. *Přátelé Zeyer – Herites. Vzájemná korespondence*. 1. vyd. Praha: Topičova edice, 1941.

KVAPIL, J. Š. *Sládek – Zeyer. Vzájemná korespondence*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957.

KAVALÍROVÁ, Antonie. *Paměti babičky Kavalírové*. 3. vyd. Praha: Topičovo nakladatelství, 1947.

VOBORNÍK, Jan. *Dopisy Julia Zeyera Karle Heinrichové*. 1. vyd. Praha: Česká grafická unie, 1924.

VRCHLICKÁ, Eva. *Dětství a mládí s Vrchlickým*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1960.

Literatura

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4.

BLÁHOVÁ, Kateřina (ed.). *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 21. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 8. – 10. března 2011*. 1. vyd. Praha: KLP, 2002. ISBN 80-85917-88-2.

BOCK, Gisela. *Ženy v evropských dějinách od středověku do současnosti*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-494-7.

CLINE, Cheryl. *Women's Diaries, Journals, and Letters. An Annotated Bibliography*. 1. vyd. New York and London: Garland Science Publishing, 1989. ISBN 978-08-2406-637-6.

ČADKOVÁ, Kateřina; LENDEROVÁ, Milena; STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. 1. vyd. Pelhřimov: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.

FIALOVÁ, Lenka (ed.). *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0720-0.

FRÍDOVÁ, Božena. *Taje srdcí: Kresby perem*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1914.

- FRÍDOVÁ, Božena. *Květ na úhoru*. 1. vyd. Praha: Alois Hynek, 1909.
- HALÍŘOVÁ, Martina (ed.). *Oznamuje se láskám našim*. 1. vyd. Pardubice: Východočeské muzeum, 2007. ISBN 978-80-86046-92-1.
- HORSKÁ, Pavla (et al.) *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-011-X.
- KLÍMOVÁ, Marie; KLÍMA, Jiří Václav (edd.). *Potštýn, práce a vzpomínky letních hostí a přátel zátiší potštýnského*. 1. vyd. Praha: F. Šimáček, 1897.
- KÁRNÍKOVÁ Lenka. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754 – 1914*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1965.
- KRÁLÍK, Jan. *Když začal vonět benzin: obrázky z dějin motorismu v českých zemích do roku 1918*. 1. vyd. Praha: Milpo, 2001.
- LENDEROVÁ, Milena. *Zdenka Braunerová*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2000. ISBN 80-204-0868-1.
- LENDEROVÁ, Milena; RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9.
- LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se knížko má.... Ženské deníky 19. století*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7254-956-69.
- LENDEROVÁ, Milena. Paměti paní Boženy Frídové. In: *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Konference v Národním technickém muzeu v Praze ve dnech 20 - 21. října 2004. Texty přednesených příspěvků. CD.
- LENDEROVÁ, Milena; JIRÁNEK, Tomáš, MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1683-4.
- LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vyd. Praha: NLN, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.
- MACHAČOVÁ, Jana.; MATĚJČEK Jiří. *O středních vrstvách v českých zemích 1750 – 1950*. 1. vyd. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. ISBN 80-86224-36-8.
- MARHOLMOVÁ, Laura. *Knih žen. Podobizny časové psychologie*. 1. vyd. Praha: Knihovna rozhledů, 1897.
- MARTEN, Miloš. *Julius Zeyer*. 1. vyd. Praha: K. Neumannová, 1910.
- Masarykův slovník naučný, Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí, díl II.*, 1. vyd. Praha: Československý kompas, 1926.
- NECHVÁTAL, Bořivoj. *Vyšehrad*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1976.

PETRŮ, Eduard. *Česká životopisná literatura vydaná v letech 1958 – 1962*. 1. vyd. Olomouc: Státní vědecká knihovna Olomouc, 1963.

POLÁK, Josef. *Sládkův Zbiroh. Tři kapitoly o Josefu Václavu Sládkovi*. 1. vyd. Plzeň: Plzeňské krajské nakladatelství, 1962.

PRAŽÁK, František. *Dětství vynikajících lidí českých*. 1. vyd. Turnov: Jan Jiránek, 1939.

STREJČEK, Ferdinand. *Lumírovci a jejich boje kolem roku 1880*. 1. vyd. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1915.

TÁBORSKÝ, František. *Půlstoletí Vyšší dívčí školy hlavního města Prahy 1863 – 1913*. 1. vyd. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1913.

TOMEŠ, Josef (ed.). *Ženy ve spektru civilizací (K proměnám postavení žen ve vývoji lidské společnosti)*. 1. vyd. Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-7419-009-4.

VÁLEK, Vlastimil. *K specifičnosti memoárové literatury*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1984. ISBN 55-020-84.

VOBORNÍK, Jan. *Julius Zeyer*. 1. vyd. Praha: Unie, 1919.

VOJÁČEK, Milan (ed.). *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Sborník příspěvků z konference pořádané ve dnech 23. – 24. 11. 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy. 1. vyd. Praha: Scriptorium, 2007. ISBN 978-80-86197-83-8.

VONDRÁČEK, Jan. *Přehledné dějiny českého divadla I*. 1. vyd. Praha: F. Svoboda, 1926.

VOPRAVIL, J. (ed.). *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973.

URBAN, Otto. *Kapitalismus a česká společnost: k otázkám formování české společnosti v 19. století*. 2. vyd. Praha: Lidové noviny, 2003. ISBN 80-7106-500-5.

Elektronické zdroje

LENDEROVÁ, Milena. *Gender a egodokumenty* – Univerzita Pardubice. [online]. [cit. 2011-01-17]. Dostupné z: <<http://uhv.upce.cz/cs/gender-a-egodokumenty/>>.

Národní divadlo. *Web Archiv Národního divadla* – Národní divadlo. [online]. [cit. 2011]. Dostupné z: <<http://archiv.narodni-divadlo.cz/>>.

Rodokmen rodiny Fričů. GenoPro. [online]. [cit. 2011]. Dostupné z:<
http://rodokmen.euweb.cz/WWW_JVF/index.html>.

Janus Archiv. *Janus Badatelna.* NetPro Systems. [online]. [cit. 2011]. Dostupné z:<
<http://www.janusarchiv.cz/#>>.

SCHNEIBERGOVÁ, Martina. Anna Lauermannová und ihr literarischer Salon. Český rozhlas. . [online]. [cit. 2011-03-22]. Dostupné z:<
<http://www.radio.cz/de/rubrik/spazier/anna-lauermannova-und-ihl-literarischer-salon>>.

Summary

In the thesis, I tried to get into memoirs of Božena Frídová and go through her correspondence with eminent personalities of the 19th century. Looking at Frídová's life, I started to discover many interesting details that would sooner or later have fallen into oblivion. The life of this woman and her loved ones was full of incredible adventures, twists and events. The deeper I was acquainted with her personality, the more I regretted that a greater number of sources did not survive till our presence, which would tell us more things about her and her beloved ones. Nevertheless, I hope I was successful enough as to outline a very interesting personality of woman, who lived most of her life in the 19th century. My goal was to note her life efforts, goals, desires and fears.

Preserved memoirs are a unique source that has not been fully used yet. Even though we know that these memoirs can not be seen as an objective document, it can be in many respects useful in women's history, daily life and other interdisciplinary fields. The author's records clearly show that she was aware of her memoirs value that were connected with the most famous writers of her time – Vrchlický, Sládek and Zeyer. For this reason, she wrote a second, shortened version of her memoirs, which described events in conjunction with these personalities. Even though first and longer version of her memoirs is not stylistically well written, it includes many details of her everyday life, which are valuable for us as a document mapping the woman's life in the 19th century.

Although Frídová wrote her memoirs at a very advanced age, she very well remembered childhood experiences and names of her friends and classmates of her youth. The period of her childhood and adolescence was not so different from other girls from families of the same social strata. Except the fact, that the Veselých family had to move very often owing to the father's job. Frídová went with her sisters from an early age to balls, played amateur theater and learned to play a musical instrument. Remarkable, however, is her education. Although Mr. Veselý was a clerk and did not earn a lot of money, he secured a very good education to all of his daughters. As a patriot, he cared for their good and exemplary education and, therefore, the girls attended only schools with the best reputation of the time, located in Prague. Perhaps thanks to a good educational background, and as a book lover, Frídová realized she had other desires than just

starting a family and fulfilling the role of wife and mother. Although she never denied the traditional role of women, she was longing for a different kind of self-fulfillment through their own literary works. Her entry into the world of literature was a bit easier thanks to the friendship with the greatest personalities of the circuit of Lumírovci Literary Group, whose views on the state and needs of Czech literature she knew very well.

Frídová was a very interesting character who lived a long life, during which she experienced a social collapse because of her father's financial speculation, and a slight increase due to her marriage to Bedřich Frída, thanks to whom she got to the respected Czech society, patriotically-minded writers and artists. Despite the fact that she got married in an older age, her life with Frída was full of love and mutual understanding to the needs of another. The only Frídová's trauma in the marriage was the death of her first child. The more love she afterwards dedicated to her second child, son Vladimír, by whose side she was till her death.

Her life was certainly an exceptional destiny. She got a quality education, belonged to the group of important people of that time, was a great lover of literature and theatre, had a strong patriotic feelings and was actively involved in several clubs. She had a creative literary ambitions which, however, never reached the target – performance of her plays on the stage. Frídová published her works in many journals and published several books, but all the work thematically belonged to girls' "cheap library". Despite this fact, we can not deny her benefits to the world of Czech literature, as one of the few female authors. The more we realize that Frídová was autodidact in this field, the more admiration her own pieces deserve, even though her short novels and theatre plays often lack an interesting plot, characters or surprising development. While evaluating her literary work, we should also take into account that it was always her family, not a literary „career“ which was always in the first place. Taking care of the household and family members took more time in the past than at present and, therefore, it is surprising that such a busy woman found at least some free time for writing.

Frídová left behind memoirs and correspondence which revealed us the woman who always dreamed of a free and unfettered work, although she always outwardly behaved as a typical female representative of her time. She carefully looked after the family and her free time was devoted to her own literary work. Her personal ambitions were always behind, in case her family should have suffer from her from lack of her presence.

Another unique source that tells us more about Frídová's personality, is her preserved correspondence with Julius Zeyer, Marie Sládková and František Adolf Šubert. In the letters reflection, Frídová seems to be a very energetic woman, whose life's greatest joy was satisfying family life, love to literature and theatre. Frídová was a woman who always stood by the side of her family and friends and tried to assist them in difficult life situations.

Frídová's memoirs, correspondence and literary works are a unique testimony of a woman's life in the 19th century. She felt sufficiently emancipated, even though she fulfilled the traditional role of a housewife. She did not share the same opinions with younger generation of women, who, during they struggle for freedom, tried to throw off the traditional family values and instead of traditional care of household preferred their jobs.

Frídová was an exemplary woman of her time. She tried out a lot of different roles during her lifetime – daughter, teenage girl, working woman, good wife, caring mother, careful housekeeper, writer and a widow. It would be a great pity if her personality were forgotten. Preserved documents are a valuable evidence of an extraordinary woman appreciated and valued by the most distinguished writers of the 19th century.